

časopisni oddelek

94 (497.4)

ZGODOVINSKI ...

2015

949.712

19021118,1

COBISS •

ZGODOVINSKI LISTI

2015

ZGODOVINSKI LISTI

Zbornik Splošne knjižnice Ljutomer

Izdala in založila: Splošna knjižnica Ljutomer, december, 2015

Za izdajatelja in založnika: Vesna Laissani

Letnik 23, številka: 1, prva izdaja

Leto 2015

Naklada: 250 izvodov

ISSN: 1318-6795

Lektoriranje: Breda Kerčmar

Na naslovnici:

Grafika: Vladimir Potočnik, ak. slikar spec.

Trg Ljutomer 1681, G. M. Vischer, Topographia Ducatus Stiriae

Oblikovanje in tisk: Tiskarna S-tisk, Beltinci, www.s-tisk.com

Za vsebino objavljenih prispevkov so odgovorni avtorji.

Kazalo

<i>Rado Podgorelec</i> O preteklosti Krapja: Ob 750. obletnici prve pisne omembe vasi.....	4
<i>Mirko Nidorfer</i> Bibliografija o dr. Francu Miklošiču.....	13
<i>Mag. Franc Kuzmič</i> Franjo Magdič kot stenograf in oče hrvaške stenografije.....	18
<i>Rado Podgorelec</i> Josip Karba, krajevni politik in narodni buditelj.....	26
<i>Srečko Pavličič</i> Umor v Ljutomeru leta 1788 in nekaj rodoslovnih sledi za udeleženiimi.....	42
<i>Mag. Dušan Ščap</i> Iz zgodovine kmetijske dejavnosti na Apaškem polju.....	54
<i>Rafael Pavličič</i> Opekarstvo, priložnostna dejavnost in vsakdanja življenjska potreba.....	70
<i>Anton Ratiznojnik</i> Opekarne na območju Občine Križevci pri Ljutomeru.....	76
<i>Franc Krnjak</i> Rudnik ali premogovnik Presika.....	92
<i>Dr. Ivan Rihtarič</i> Časopis »Štajerc« in vojna posojila v prvi svetovni vojni.....	108
<i>Jelka Pšajd</i> Ljudsko vremenoslovje v Slovenskih goricah.....	121

O preteklosti Krapja: Ob 750. obletnici prve pisne omembe vasi

Razlog za nastanek tega kratkega članka je obletnica prve omembe vasi Krapje. Prvi pisni navedki vasi segajo v 13. stoletje, v otokarjevem deželnoknežjem urbarju, natančneje v leto 1265–67.¹ Zanimivo, da literatura glede prve pisne omembe kraja ne sovpada. Kot najstarejšo smo že omenili leto 1265, druga pa je leto 1280 omemba »*Villa an der Craeppina*«². Tukaj lahko razberemo tudi najstarejšo znano poimenovanje in zapis vasi Krapje. Naslednje zanimivo poimenovanje je iz leta 1405 »*ain dorf die Kreppin gelegen zu Lutemberg an der Muer*«³, nemški zapis vasi in sicer: vas Krapje ob Muri blizu Ljutomera. Od leta 1440 naprej pa se omenja v virih »*das dorf genannt die Ober Krapping*«, od leta 1443 naprej pa tudi »*Nider Krepin*«⁴. Zanimivo je opazovati tudi sam zapis vasi; kot vidimo, se je ta skozi stoletja spreminjal, predvsem v samoglasnikih in naglasih nad njimi. Ob oziru na samo poselitev območja vasi pa ta sega v najstarejše obdobje poselitve. Tod so našli ostanke še iz časov »*prazgodovinskih žganih grobov*«. Območje je imelo tudi obrambno funkcijo, saj je tod stal strelski dvorec. Leta 1430 je bilo na Krapju osem kmetij.⁵

Na poselitev so vplivali predvsem geografski dejavniki. Na vzhodni strani vasi se približa reka Mura.⁶ Vzdolž obeh vasi pelje cesta. Posebnost obeh vasi je, da sta gručasti in ne obcestni, kot je večina tod ležečih vasi. Iz tega vidika je posebno zanimivo Spodnje Krapje, ki je od ceste kar oddaljeno.

1 Belec Borut in Šedivy Jan, *Krapje*, v: *Krajevni leksikon Slovenije, IV. Knjiga Podravje in Pomurje*, Ljubljana 1980, str. 136, (dalje: *Belec, Šedivy, Krapje*).

2 Blaznik Pavle, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500, A-M*, str. 376, (dalje: *Blaznik, Historična topografija slovenske Štajerske*).

3 Prav tam.

4 Prav tam.

5 Kovačič Fran, *Ljutomer, Zgodovina trga in sreza. Po Slekovčevih kronikah in drugih virih*, Zgodovinsko društvo, Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru, 1926, str. 217, (dalje: *Kovačič, Ljutomer*).

6 Belec, Šedivy, *Krapje*, str. 136.

Slika 1: Spodnje in Zgornje Krapje leta 1676.

Izredno zanimive so tudi upodobitve Krapja. Ena izmed prvih upodobitev obeh vasi sega v leto 1676, ko sta upodobljeni »Ober Krapping« in »Unter Krapping«⁷. Pozneje lahko prikazu obeh vasi sledimo na katastrskih polah in ostalih zemljevidih iz starejših obdobj. Zanimiv prikaz je tudi tisti iz leta 1763.⁸

Slika 2: Spodnje in Zgornje Krapje na vojaški specialki.

Danes ločimo Spodnje in Zgornje Krapje. Dve vasiči, še iz časov starejšega obdobja. Obstajala je domneva, da sta bili omenjeni vasi sprva spojeni (šlo bi naj za eno naselje). Ta domneva je vprašljiva. Kovačič med drugim navaja, da je iz let 1443 in 1445 moč razbrati, da sta Spodnje in Zgornje Krapje bili dve ločeni vasiči. V Gornjem Krapju je v omenjenem obdobju stalo 17 hiš, medtem ko v Spodnjem Krapju vsega 18 hiš. Razlog ločitve krajev ni poznan. Če bi bilo temu tako, obstaja domneva, da je bližnja reka Mura povzročila ločitev,

⁷ »Poročilo o poplavih reke Mure Mihe Pasauerja 1676«, Domoznaska enota, Knjižnica Ljutomer.

⁸ »Reka Mura in okoliški okraj. 1763, vojaška specialka, med Bunčani in Mato«, Domoznaska enota, Knjižnica Ljutomer.

ko se je vasi močno približala. Gre pa dodati, da je sprva bilo poseljeno Zgornje Krapje in je domnevno starejše naseljeno območje, že zaradi obrambne funkcije strelskega dvorca.⁹ Pozneje poseljeno območje v bližini pa je poznano kot že omenjeno Spodnje Krapje. V literaturi se je pojavila tudi teza o Srednjem Krapju, ki bi ga naj odnesla reka Mura, o čemer je pisal tudi Juš Makovec, a Srednje Krapje je verjetno zgolj plod ljudske domišljije.

Iz starejšega obdobja obeh vasi so zanimive prigode s Kruci, kateri so leta 1703 prečkali Muro ter ropali po delu Murskega polja. Žrtev teh ropov sta bili tudi obe vasi. Podoben roparski pohod se je zgodil že naslednje leto, ko pa so jim priskočili na pomoč ljutomerski župan Jurij Smrekar in ostali, kakor navaja literatura.¹⁰

Kovačič navaja staro ljudsko izročilo, katero pripoveduje o »veliki cesti«, ki je nekoč vodila do bližnje Mote. Cesto je začela ogrožati reka Mura s svojim nepredvidljivim tokom. Spodnje Krapje je do leta 1848 ostalo podložno gospoščini Branek. vzdolž vasi je tekel nasip, ki so ga naredili, da bi preprečili poplavljanje reke Mure še v času vladarice Marije Terezije. Tovrstno grajenje nasipov na tem območju pa je moč zaslediti že prej, še iz časa 16. stoletja. Čas nastanka nasipa ni čisto znan.¹¹ ¹² Je pa znano, kakšne posledice so imele poplave na tod ležeče vasi. Poplavljali so domove, pridelek na njivah je bil uničen, prizanešeno ni bilo niti živini. Poplave niso delale škode samo na Krapju, temveč so prizadele tudi druge okoliške vasi.¹³

Iz današnjega vidika je za razumevanje Krapja izredno pomemben čas 19. stoletja. V tem obdobju (deloma že v 18. stoletju in še prej) se namreč v obe vasi priženijo ali poddedujejo »grunte« nekatere rodbine, ki so pomembno vplivale na razvoj in gospodarski utrip Krapja.¹⁴ Karbi, Babiči, Kardinarji, Lipši, Magdiči, Šumaki in Mursi ter druge rodbine so pomembno doprinesle k vsesplošni atmosferi obeh vasi.¹⁵ Iz obeh vasi so bili doma tudi zanimivi posamezniki, med katerimi gre omeniti Josipa Karbo, ki velja pri nas za začetnika narodnega gasilstva. Kardinarji so med drugim imeli svoje imetje tudi v Gresovščaku, kjer se je Alojz Kardinar leta 1921 smrtно ponesrečil. Zanimiv liberalni politik, med leti 1864 in 1948 živeč v Spodnjem Krapju, je bil Josip Mursa, tudi ustanovitelj prve tovarne mozaičnih ploščic in vodo nepropustnih betonskih izdelkov pri nas.¹⁶

9 Kovačič, *Ljutomer*, str. 217.

10 Belec, *Ševdivy, Krapje*, str. 136.

11 *Še najverjetneje je, da nasip bil grajen že v 16. stoletju, potem so pa ga dograjevali in preurejali po potrebi. To bi potrdilo tudi tezo o preurejanjih nasipa iz časa Marije Terezije.*

12 Kovačič, *Ljutomer*, str. 217.

13 *Prav tam*, str. 22.

14 *Puconja Miran, Slovenska kmečka kultura, Murska Sobota 2011, str. 244, (dalje: Puconja, Slovenska kmečka kultura).*

15 *Ustno pričevanje: Denis Raj.*

16 *Podgorelec Rado, Mursa: nepozabni napredni Slovenec, Celje, 2015.*

Krapenčani so bili tudi precej politično dejavni. V nasprotju od bližnjega Cvena so še najbolj izstopali po svojem krščanskem predznaku, razen liberalno usmerjenega politika Josipa Murse.¹⁷ Josip Karba, Jakob Magdič, Vid Špindler ter drugi so veljali za izredno katoliško čuteče.¹⁸ Oboji Krapenčani so bili tudi izredno narodno čuteči, slovenstvo so znali izraziti ob vsaki priložnosti, ki se je ponudila. Da so bili zavedni Slovenci, je bilo čutiti ob vseh pomembnejših dogodkih narodnega značaja na Murškem polju. Prav posebno se je to izrazilo ob ustanavljanju Bralnega društva katastrske občine Cven, leta 1890. Tukaj gre opomniti, da so v omenjeno društvo bili vključeni vaščani vseh štirih vasi omenjene katastrske občine: vaščani Zgornjega in Spodnjega Krapja ter Cvena in Mote. Začasni odbor so sestavljali: Josip Karba, Jakob Magdič, Josip Mursa in Joško Rajh. Treba je poudariti, da novonastalo društvo ni bilo toliko politično kot predvsem narodnostno opredeljeno.¹⁹

Kakor druge vasi imata tudi Spodnje Krapje in Zgornje Krapje svoji kapelici. Na Spodnjem Krapju je na mestu današnje kapele stal zidani križ. Le tega se da lepo razbrati iz franciscejskega katastra iz leta 1824. Na mestu starega križa so v drugi polovici 19. stoletja začeli z gradnjo nove imenitnejše kapelice. Leta 1884 je bila končana izgradnja nove kapele, ki je bila posvečena sprva sv. Trojici, danes pa je posvečena Sv. Janezu Krstniku. Zvon za novo kapelo je kupil Josip Mursa. Kapelo na Zgornjem Krapju so zgradili v istem obdobju, tudi leta 1884. Do tega leta je tu stala manjša kapela, na mestu katere so potem sezidali novo.

Slika 3: Kapela na Spodnjem Krapju, zgrajena letu 1884, predstavlja središče vasi.

¹⁷ Puconja, *Slovenska kmečka kultura*, str. 244.

¹⁸ Belec, *Ševdivy, Krapje*, str. 136.

¹⁹ Puconja, *Slovenska kmečka kultura*, str. 265.

Šolo so otroci obiskovali v bližnjem trgu Ljutomer, vsaj od prve polovice 19. stoletja naprej. Na Cvenu je je pred letom 1880 delovala tudi zasebna, neformalna šola v »Makoterjevi kučici«. Leta 1882 so tako zgradili novo šolsko poslopje. Sprva enorazrednica, pozneje dvorazredna šola. Tako so otroci iz Spodnjega in Zgornjega Krapja obiskovali tudi to šolo, pozneje pa so šolanje nadaljevali v Ljutomeru. Nekateri med njimi so šolanje nadaljevali v Radgoni, Mariboru in drugih mestih dežele in monarhije.²⁰

Svojevrsten pojav, na katerega bi rad opozoril, je ohranjena kmečka stavbena arhitektura Spodnjega in Zgornjega Krapja. Začetke le te lahko iščemo v ranem obdobju 19. stoletja ali še prej. Takratni trend grajenja zidanih kmečkih hiš se je na Murskem polju pojavil nekje za časa polovice 19. stoletja. To se da razbrati na terenu, na konkretnih primerih. Nekatere kmečke hiše pa so bile zidane že pred polovico 19. stoletja. Predhodnice zidanih hiš po vaseh Murskega polja so bile »cimprane hiše«. Te hiše so bile grajene iz lesa, kombinirane iz trstičja in premazane z blatom. Kritina teh hiš je bila slamnata. Kot že rečeno, se je trend grajenja hiš z gospodarskim razcvetom v drugi polovici 19. stoletja spremenil. Nekatere izmed takrat postavljenih kmečkih hiš so se ohranile prav do danes. Le te lahko danes vidimo na terenu: Babičeva, Kardinarjeva, Brumnova, Strmiščeva, Karbova ter Bratinova domačija stojijo na Zgornjem Krapju.

Slika 4: Kardinarjeva kmečka hiša na Zgornjem Krapju, katero so zgradili leta 1891.

20 Majcen Olga, *Obletnica osnovne šole na Cvenu*, v: *Zgodovinski listi* 2012, str. 171-172, (dalje: *Majcen, Oblednica osnovne šole na Cvenu*).

Trend zidanja hiš je na Spodnjem Krapju moč zaznati že prej. Stavbe iz najstarejšega zidane-ga obdobja na Spodnjem Krapju so: Babičeva, Belečeva, Tibautova, Rajnarjeva, Strmšekova ter Trščeva. Te hiše so bile domnevno zgrajene med leti 1800 in 1835. Gre pa še naštetih hiše, ki so bile zgrajene malenkost kasneje, nekatere danes ne stojijo več: Mursova, Smodiševa, Pučkova, Trstenjakova, Ozmečeva, Rožmaričeva, Magdičeva, Šumakova, Kosova (pozneje v lasti Šumakovih, kjer je nekoč bila gostilna) ter Vargazonova hiša. Večina izmed teh hiš je predstavljala domovanje želarjem in kmetom. Tukaj gre razlikovati oba omenjena stanu, kmečkega in želarskega, a sočasno gre opozoriti, da je trend zidave hiš zaobjel oba stana.²¹ Treba še je ponazoriti razliko med zidanimi hišami kmečkega in želarskega stanu. Kmeti so

Slika 5: Primer zidane hiše na Spodnjem Krapju, Šumakova hiša, v kateri je delovala tudi gostilna.

imeli večja in imenitnejša domovanja, kar se je odrazilo že na samem videzu hiše, le te so imele bogatejšo fasado, nekatere izmed njih so bile tudi poslikane s kmečkimi in verskimi motivi ter pomembno, krite z žgano opelko. Obenem pa imamo zidane tudi želarske hiše, ki so bile bolj skromne od kmečkih hiš, okrasje na fasadi je bilo manj izrazito, če sploh. Večina želarskih hiš je bila kritih s slamo. Če se danes sprehodimo po Zgornjem in Spodnjem Krapju, še vedno lahko občudujemo bogate fasade omenjenih hiš. Zanimiva je nedavno adaptirana Babičeva domačija (Zgornje Krapje), prav posebna in mogočna je Kardinarjeva (Zgornje Krapje). Še danes stoječa je tudi domačija Josipa Karbe, ki buri domišljijo nimojdočih. Arhitekturna vrednost teh hiš je rezultat gospodarskega zaledja kmečkega stanu

²¹ Tukaj se sklicujem na pogovor z Denisem Rajom ter na primere s terena.

in sočasno te hiše predstavljajo tudi njihov statusni simbol. S tem želim opozoriti na njihovo kulturno vrednost, saj menim, da sta Spodnje in Zgornje Krapje zraven Cvena ter Mote na posameznih primerih lep primer takratnega trenda zidanja hiš, ki je zajel Mursko polje.

Slika 6: Gradnja gasilskega doma na Spodnjem Krapju.

Iz starejšega obdobja Krapja je značilno, da so Krapenčani bili znani po izredni avtarkičnosti ter tudi po tem, da so na »gospodarskem področju Cven prekašali.«²² Od časa druge polovice 19. stoletja naprej je v obeh vaseh Krapja bila živahno razvita konjereja, perutninarstvo, sadjereja, mlinarstvo, vrtnarstvo, čebelarstvo, ribištvo ter druge gospodarske panoge. Med 1918–1945 je bil gospodarski utrip na Spodnjem Krapju precej živahen. V zaledju vasi so delovale različne gospodarske panoge: Tovarna Mursa, mlekarški obrat (Tibaut), prodaja in odkup jajc, trgovina na drobno, gostilna Šumak, kovačnica, kolarska delavnica, mlin, žaga ipd. Manjši gospodarski objekti so služili zgolj za samooskrbo. Vse od omenbe vasi pa do prve polovice 20. stoletja je bila vir preživetja zemlja. Danes večina vaščanov hodi v službe izven Krapja, a sočasno pa se še zmerom ukvarjajo s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom in ostalimi panogami.

Gre omeniti še »Golnik«, sestavni del Spodnjega Krapja, ki je tudi uradno zaselek. Tukaj ljudje živijo zadnjih sedemdeset do osemdeset let. Golnik je tako najmlajši del vasi, ki je malenkostno tudi ločen od gručastega središča.

²² Puconja. *Slovenska kmečka kultura*, str. 244–245.

Slika 7: Krap je bil od nekdaj simbol Krapenčanov. S takimi so Krapenčani hodili po gostinjah ter ponosno opominjali svate iz drugih vasi, kaj je simbol njihove vasi.

Danes Krapenčani nadaljujejo tradicijo, ki so jo zastavili predniki. Še zmeraj veljajo za katoliško in slovensko čuteče. Leta 2002 so na pobudo Denisa Raja iz Spodnjega Krapja dali postaviti v gasilskem domu na Gornjem Krapju spominsko obeležje, ki spominja na velikega Krapenčana, Josipa Karbo. Na Spodnjem Krapju pa je za posebne priložnosti pripravljena tudi zgodovinska zbirka, ki pripoveduje o bogati vaški preteklosti ter gasilski dejavnosti.²³

Primarni namen članka je opozoriti na bogato preteklost in pomembnost ljudi, ki so prihajali bodisi iz Zgornjega ali Spodnjega Krapja. Sočasno naj bo ta kratek članek izhodišče za novo nastale zapise in zanimanje za preteklost obeh vasi. Še kak podatek in fotografija pa ob kaki drugi priložnosti ...

²³ *Ustno pričevanje: Denis Raj.*

Literatura in viri

- ❖ »Poročilo o poplavah reke Mure Mihe Pasauerja 1676«, Domoznaska enota, Knjižnica Ljutomer.
- ❖ »Reka Mura in okoliški okraji. 1763. vojaška specialka, med Bunčani in Moto«, Domoznaska enota, Knjižnica Ljutomer.
- ❖ Ustno pričevanje: Denis Raj živeč na Spodnjem Krapju.
- ❖ Belec Borut in Šedivy Jan, Krapje, v: *Krajevni leksikon Slovenije, IV. Knjiga Podravje in Pomurje*, Ljubljana 1980.
- ❖ Blaznik Pavle, Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500.
- ❖ Kovačič Fran, Ljutomer, Zgodovina trga in sreza, Po Slekovčevih kronikah in drugih virih, Zgodovinsko društvo, Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru, 1926.
- ❖ Majcen Olga, Obletnica osnovne šole na Cvenu, v: *Zgodovinski listi 2012*.
- ❖ Podgorelec Rado, Mursa: nepozabni napredni Slovec, Celje, 2015.
- ❖ Puconja Miran, *Slovenska kmečka kultura*, Murska Sobota 2011.

Bibliografija o dr. Francu Miklošiču

1851-1986

(izbor)

zbral in uredil Mirko Nidorfer*

Vir: Fran Miklošič (1813-1891) (19??).
URN:NBN:SI:IMG-P2L17ZXQ
from <http://www.dlib.si>

B. Sekundarna literatura (izbor)¹

1851

1. SCHLEICHER. Wissenschaftliche Zeitschriften der Slawen in Oesterreich. – Allgemeine Monatsschrift für Wissenschaft und Literatur julij (1851) št. 1 str. 217-230. (O Miklošičevem časopisu Slawische Bibliothek in Hankovi kritiki Miklošičevih del o stesl. j. na str. 224-230.)

1866

2. BONITZ, H.[ermann]: Die Verba impersonalia im Slavischen, von Dr. Franz Miklosich. – Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien, Wien 17 (1866) str. 744-748.

3. STEINTHAL, H.[eymann]: Miklosich, Die Verba impersonalia im Slavischen. Besonders abgedruckt aus dem XIV. Bande der Denkschriften der philos. Hist. Klasse der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften, Wien 1865. – Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, Berlin 4 (1866), str. 235-242.

1867

4. PAPONSKI Jan: Franciszek Mikloszycz. – Tygodnik Ilustrowany 16 (1867) št. 425 str. 229-230; št. 426 str. 251-252.

* Mirko Nidorfer, prof. slov., bibliotekarski spec., Ministrstvo za obrambo/Center vojaških šol/Knjžnični informacijski založniški center/Kadetnica Maribor
e-naslov: m.nidorfer@gmail.com

1878

5. SCHERER, Wilhelm: Zur Syntax. - Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien, 29 (1878). (O Miklošiču str. 118-123.)

1879

6. VYMAZAL Fr.[antišek]: Miklošičovo hlaskoslovi jazyka českého. Die spisův Miklošičových. V Brně 1879, str. 40.

¹Gre za dopolnitev bibliografije v Miklošičevem zborniku, 1991, kjer je objavljena bibliografija na str. 279-305. Ta izbor bibliografije je nastal v l. 1992, ko sem imel enomesečno štipendijo (november) na Dunaju. Doslej še neobjavljeno.

1882

7. HERRENHAUS. – Das Vaterland – Zeitung für die österreichische Monarchie 23 (11. II, 1882) št. 42, str. 2-6. (Objavljen komentar ob Miklošičevem govoru in odlomek Miklošičevega govora v gospodarski zbornici na str. 5-6.)

8. OESTERREICHISCHE Reichsrath. – Neue Freie Presse (Morgenblatt 10. 2. 1882) št. 6271, str. 2-4. (Objavljen komentar ob Miklošičevem govoru in del Miklošičevega govora v Gospodarski zbornici na str. 4 v češki univerzi.)

1883

9. BRENTANO, Franz: Miklosich über subjektlose Sätze. – Wiener Zeitung (13.; 14. 11. 1883). (Ponatis v: Ursprung sittlicher Erkenntnis, Leipzig 1889, str. 109-122.)

10. GAJSLER, J. E.: Franciszek Miklosich. – Prawda 3 (1883) št. 35 str. 415.

11. HODI, J. T., Łoś, J.[an]: Franciszek Mikloszic urodz. 3 (20) listop. 1813. – Kraj [peterburški] 2 (1883) št. 46 str. 19-20.

12. LECIEJEWSKI, J.: Franciszek Mikloszicz. - Tygodnik Ilustrowany 4/2 (1883) št. 46 str. 305-307.

13. WAGNER. Lajos: Miklosich und die magyarische Sprachwissenschaft. Festschrift zum Jubiläum des Herrn Universitätsprofessors Dr. Franz Xaver Ritter v. Miklosich in Wien. – Pressburg und Leipzig 1883, 32 str.

1887

14. BRANDT, P.: Ob etimologičeskem slovarje Miklošiča. – P.o. iz: Russkago filologičeskago věstnika, Varšava 1887, 40 str.

1888

15. RAIČ, Božidar: [Dopolnek in razjasnila k Miklošičevemu slovarju]. – K. Glaser: Božidar Raič. – LMS za leto 1888 (1888), str. 27-29. (Odlomek iz Raičevega rokopisa popravkov k Miklošičevemu slovarju.)

1891

16. BYSTRON, Jan: Franciszek Miklosich. – Ateneum (Ogólnego zbioru tom LXII) (1891) št. 2, str. 180-191.

17. BYSTRON, Jan: Franciszek Miklosich. – Muzeum 7 (1891) str. 662-671.

18. FR. Miklošič. – Čas, v Praze 5 (14. III. 1891) št. 11, str. 176. (Nekrolog.)

19. FRANCISZEK Miklosich. – Tygodnik Ilustrowany 5/3 (1891) št. 63 str. 161.

20. FRANZ Ritter v. Miklosich. – Neue freie Presse (Abendblatt 7. III. 1891) št. 9529 str. 3. (Nekrolog.)

21. [JAGIČ, Vatroslav]: Památce Miklošičově. – Čas, v Praze 5 (28. III. 1891) št. 13, str. 202-204. (Jagičev govor v slovanskem seminarju.)

22. ŁOŚ, J.[an]: Franciszek Miklosich. – Kraj [peterburški] 10 (8. 3. 1891) št. 10 str. 5-6.

23. MURKO, M[atija]: Franz Miklosich. – Die Presse 44 (17. III. 1891) št. 75, str. 1-3.

24. OBLAK, V[atroslav]: Franz Miklosich. – Politik, Prag 30 (24. IV. 1891) št. 112, str. 1-3.

1894

25. RIES, John: System Miklosich – Was ist Syntax? – Marburg, 1894, str. 19-45. (O Miklošiču tudi v ostalih poglavjih skozi vso knjigo.)

1911

26. KRAELITZ, Edler von Greifenhorst Friedrich: Coro Ilarien zu F. Miklosich, »Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen (Griechisch, Albanisch, Rumunisch, Bulgarisch, Serbisch, Kleinrussisch, Großrussisch, Polnisch 1884-1890)«. Vorlegt in der Sitzung am 16. März 1910. – Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse 166. Band, 4. Abhandlung, Wien 1911, 65 str.

1947

27. MEISTER, Richard: Geschichte der Akademie der Wissenschaften in Wien 1847-1947, Wien 1947. (O Miklošiču več na str. 90, slika na prilogi 18; skupinska slika filozofsko-zgodovinskega razreda in slika Miklošiča na prilogi 28.)

1960

28. JAGODITSCH, Rudolf: Zum Studium der Geschichte der Slavistik in Österreich. – WSJ 8 (1960). (O Miklošiču na str. 175-176.)

29. ŚLIZINSKI, Jerzy: Der Briefwechsel F. Miklosich mit Romuald Hube. – WSJ 8 (1960) str. 220-224.

1965

30. DIETZE, J.[oachim]: Leben und Leistung August Schleichers im Spiegel seiner Briefe an Miklosich. – Zeitschrift für Slawistik 10 (1965) št. 4 str. 533-563. (24 pisem Miklošiču.)

31. PETR, J.[an]: Die Bedeutung der Arbeiten Miklosichs für die sorbische Sprachwissenschaft. Zeitschrift für Slawistik 10 (1965) št. 2 str. 257-267.

1968

32. USTRNUL, Geralt: Moriz Graf von Dietrichstein – Proskau – Leslie (1826-1845). – Geschichte der Österreichischen Nationalbibliothek. Erster Teil Die Hofbibliothek (1368-1922). – Wien 1968 (O Miklošiču na str. 409, 427, 441-442, 444, 446, 451-452, 455)

1975

33. BIRKFELLNER, Gerhard: Glagolitische und kyrilische Handschriften in Österreich. – Wien 1975. (Schriften der Balkankommission Linguistische Abteilung; 23) (O Miklošiču v uvodu pod točko 4. Miklosichs Zettelkatalog; 5. Erwerbungen aus dem Nachlaß Miklosichs, str. 32-34.)

1976

34. HAFNER, Stanislaus: Đura Daničić kao učenik Frana Miklošiča. – Naučni sastanak slavista u Vukove dane, 5. 1975, Beograd 1976, str. 473-482.

35. MIKLOSICH Franz Xaver von. – Meyers enzyklopädisches Lexikon Bd 16. – Mannheim 1976, str. 210.

1980

36. HAFNER, Stanislaus: Fran Miklošič i srpska narodna poezija. – Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd 46 (1980) str. 29-32.

1982

37. JUNGWIRTH, Eveline: Die philosophische Fakultät der Universität Wien von 1848 bis 1873 unter Berücksichtigung der Thun-Hohensteinschen Universitätsreform. Dissertation, Wien 1982. (Poglavje: Franz Miklosich, der Begründer der Lehr Kanzel, str. 209-211.)

38. MEYERHOFER, Theresia: Der Lehrkörper der Philosophischen Fakultät von 1848 bis 1873. Dissertation, Wien 1982. (Poglavje: Miklosich Franz, str. 184-186.)

1983

39. HAFNER, Stanislaus: Die österreichische Slavistik und die Nationalkulturen der Südslawen. – Wegenetz europäischen Geistes (Schriftenreihe des österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts, Bd 8), Wien 1983. (O Miklošiču na str. 230-236.)

1985

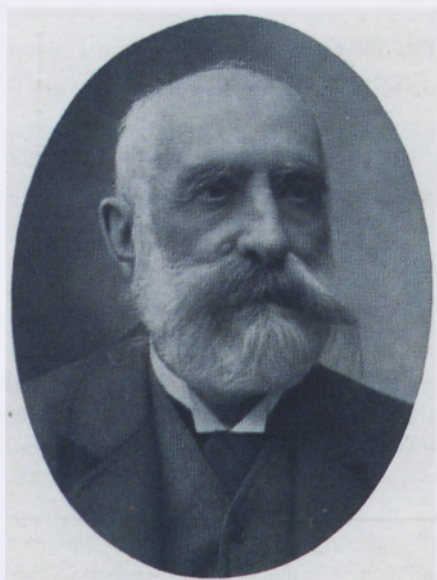
40. HAFNER, Stanislaus: Geschichte der österreichischen Slavistik. (Poglavje 3: Slavistik der Universität Wien von 1849-1885, Franz Miklosich/Miklošič, str. 35-53). – Beiträge zur Geschichte der Slavistik in nichtslawischen Ländern, Wien 1985 (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung 30)

1986

41. HENKELMANN, Norbert, LUDAT, Annelies: Namenregister zu Miklosich-Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi Vol. IV und V. – Stuttgart 1986, 181 str. (Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa, Beiheft Nr. 3)

Franjo Magdič kot stenograf in oče hrvaške stenografije

V pričujočem prispevku bom prikazal življenje in delo Franja Magdiča kot stenografa, doma iz Logarovcev, kajti postal je oče hrvaške stenografije, kar smo, roko na srce, pozabili.

Franjo Magdič

Morda najprej k izrazu stenografija. Stenografija je posebna vrsta pisave, s katero se lahko zapiše dobesedno govor govornika. V času, ko še ni bilo magnetofonov, je bilo to zelo pomembno. Posebno v parlamentu pri govorih in na univerzah pri predavanjih, kjer so si slušatelji zapisovali predavanja profesorjev.

Franjo Magdič je bil rojen 21. novembra 1830 v Logarovcih pri Ljutomeru. Osnovno šolo je obiskoval v Križevcih pri Ljutomeru, potem pa še nemško šolo v Radgoni. Napotil se je na gimnazijo v Gradec, jo končal in se v letih 1853-1857 posvetil tehničnemu študiju. Kot inženir se je leta 1858 zaposlil pri Vojnem gradbenem podjetju v Zagrebu. Leta 1861 je ta poklic zapustil in postal profesor na višji realki v Zagrebu, kjer je služboval 30 let, vse do upokojitve leta 1891. Ko je postal ravnatelj saborskega stenografskega urada, je bil leta 1885 oproščen poučevanja.

Počitnice je najraje preživel pri Sv. Juriju ob Ščavnici. Hrvaška mu je tako postala druga domovina.

Magdič je bil po besedah tistih, ki so ga poznali, po naravi redkobeseden in nekoliko mrk, v resnici pa je bil blag in skromen človek, dosleden in poln zdravega humorja. Umrl je 26. julija 1914 v Zagrebu in je pokopan za zagrebškim pokopališču Mirogoju.

Rojstna hiša Franja Magdiča v Logarovcih.

Magdič se je naučil nemške stenografije kot dijak v gimnaziji v Gradcu. Na realki ga je v šolskem letu 1847/48 učil Gabelsbergerjev sistem¹, njegov rojak Ivan Vinkovič², naslednje leto pa A. Allinger. Stenografija mu je zelo dobro služila pri študiju na tehniki in pozneje v službi.

Leta 1861 so ga poklicali, da je stenografiral govore v hrvaškem saboru (parlamentu). Zaradi tega se je začel zelo temeljito ukvarjati s hrvaško stenografijo.

Po triletni praksi v parlamentu je objavil v letnem poročilu zagrebške velike realke leta 1864 »Prilagodjenje Gabelsbergerova stenografskog sustava hrvatskom jeziku«.

¹ Franz Xaver Gabelsberger (1789-1849) je od leta 1817 ustvarjal in pilil svoj stenografski sistem in potem leta 1834 izdal *Anleitung zur deutschen Redezeichenkunst oder Stenographie* na 560 straneh velikega kvartnega formata. To je najobsežnejši stenografski učbenik vseh časov.

² Ivan Vinkovič (rojzen 1822 v Dedoncih pri Radgoni, umrl 1876 v Zagrebu). Študiral je v Gradcu in kot prvi Slovenec (oz. Jugoslovan) opravil izpit iz stenografije in na graški gimnaziji poučeval stenografijo. Pozneje je poučeval na gimnazijah v Vinkovcih in Petrinji. V Vinkovcih je poučeval 20 let stenografijo.

Magdič je v tem svojem sistemu že upošteval češki Tesnopis česky, a ne v celoti. S to razpravo, ki je obsegala poslovno in govorno pismo, je dal hrvaški stenografiji določeno smer za nadaljnji razvoj. S tem je obenem pripomogel, da so začeli stenografijo neobvezno učiti na srednjih šolah.

Leta 1871 je Magdič izdal učbenik »*Stenografija hrvatska poleg sustava Gabelsberegerova*«. Knjiga je razširjeno *Prilagodjenje*, poleg tega pa vsebuje še nekaj dobrih sprememb v sistemu samem.

Anton Bezenšek³ se je s Franjem Magdičem spoznal na vseučilišču v Zagrebu. Zelo hitro se je naučil njegovega stenografskega prenosa. Že kot visokošolec je na gimnaziji od leta 1874 do 1879 poučeval Magdičevo stenografijo. Med njegovimi učenci sta bila tudi poznejša znana stenografa Stanko Miholič in Mijo Vamberger, kakor tudi poznejši saborni stenograf Ljudevit Tomšič.

Bezenšek je Hrvatom dal njihovo prvo *Stenografično čitanko* (Zagreb 1875), po Magdičevem sistemu. Nato je začel izdajati *Jugoslavjanski Stenograf* (1876-1878), kjer je izražal prepričanje, da je potrebno dati Jugoslovanom enotno stenografijo. Ta bi nekako ublažila tudi problem cirilice in latinice. Bezenšek je navezal stike s češkimi stenografskimi strokovnjaki, jih obiskal in nato pod vplivom dogmatičnega panslavizma začel zagovarjati misel, naj se zaradi edinosti vseh Slovanov vsi ravnaajo po Tesnopisu češkem.⁴ Seveda je začel v tem smislu spreminjati Magdičev sistem, kar je potem med njima povzročilo razdor.⁵

Leta 1882 je izšla druga izdaja Magdičevega učbenika, a z nekoliko drugačno razporeditvijo snovi.

3 *Anton Bezenšek (1854-1915) je po končani gimnaziji v Zagrebu na tamkajšnjem vseučilišču na filozofski fakulteti študiral slavistiko in klasično filologijo. Na praški univerzi je poslušal predavanja iz stenografije in tam opravil še izpit za učitelja stenografije. Leta 1879 so ga poklicali v Bolgarijo, da usposobi Bolgarom parlamentarne stenografe in priredi stenografijo za bolgarski jezik. Tako je postal oče bolgarske stenografije in vzgojil vrsto izvrstnih stenografov.*

4 *Svojo stenografsko ideologijo je Bezenšek močno zagovarjal kot udeleženec na stenografskih kongresih v Parizu (1889), v Münchnu (1890) in v Pragi (1891), kjer je imel predavanja: Kako naj se ustvari in obvaruje edinstvo med slovanskimi stenografijami?*

5 *V Jugoslavjanskem Stenografu je Bezenšek objavil Jugoslovansko stenografijo za Hrvate in Slovence. Izšlo je korespondenčno in debatno pismo. Ker je bilo 80 odstotkov naročnikov Slovencev, je korespondenčno pismo ponatisnil z naslovom *Nauk o stenografiji. Priredio za hrvatski in slovenski jezik državno-izpitni gimnazijalni učitelj stenografije Antun Bezenšek. I. Dio. Zagreb 1878, v obsegu 20 strani. To je bila prva samostojna tiskana slovenska stenografija.**

Magdič je bil od leta 1880 najprej glavni stenograf v hrvaškem saboru, nato pa ravnatelj saborskega stenografskega urada do leta 1912.

Leta 1882 je bilo na njegovo pobudo ustanovljeno Hrvatsko stenografsko društvo v Zagrebu. Magdič mu je predsedoval vse do smrti. Društvo je zaživelo šele čez skoraj deset let, leta 1891, ko so začeli izdajati časopis *Stenograf*. Izhajal je vse do začetka druge svetovne vojne, s prekinitvijo le v letih 1919-1927. Magdič je bil urednik od začetka, to je od leta 1891 do 1902. Prilogo je večinoma sam avtografil.⁶

Časopis *Stenograf* je imel pomembno vlogo pri širjenju, razvoju in znanstvenih razpravah tako pri Hrvatih, Srbih, kakor tudi pri Slovencih. Objavljal je tudi v slovenščini pisane razprave in včasih celo slovenske stenograme.

Leta 1895 je Magdič izdal tretjo in zadnjo izdajo svoje *Hrvatske stenografije*. Za to izdajo so značilni novi znaki za c, z in ž ter označevanje vokalnega r s križanjem.

Od leta 1909 dalje sta priredila učbenike hrvaške stenografije po Magdiču brata Ivan in Leo Jamnicky, in sicer po novih metodičnih vidikih. Izšlo je 5 izdaj.

Franjo Magdič je bil prav tako član izpitne komisije za učitelje stenografije, ki je bila ustanovljena leta 1894 v Zagrebu. Leta 1910 je razširila svoje delovanje tudi za kandidate, ki so želeli opraviti izpit iz slovenske (Novakove) stenografije.

Magdiča je prav tako zanimala slovenska stenografija. Gabelsbergerjev sistem je poskušal prilagoditi za slovenski jezik. Tako je v *Stenografu* v letih 1892-1894 objavljal svojo slovensko stenografijo, a ga je v knjižni izdaji prehitel Anton Bezenšek, ki je izdal leta 1893 svojo slovensko stenografijo.

⁶ *Drugi uredniki so bili: S. Miholič, M. Vamberger, S. Dragič in dr. V. Kesterčanek. Stanko Miholič (1857-1923) je bil po očetu slovenskega rodu. Bil je ravnatelj stenografskega urada Sabora Hrvatske, pisec stenografskih razprav in dopisnik mnogih tujih stenografskih listov.*

mehkega srca, po svetovnem nazoru popolnoma svobodomiselnega. Ko bi ga Vamberger ne bil zares cenil, bi mu ta značajni mož ne bil na grobu tako iskreno in izbrano govoril.« (Ilešič 1915 : 284).

Anton Bezenšek je o njem zapisal: »Profesor Magdič je bil osnovelec hrvatske stenografije, katere sem jaz tudi poprijel ... Važno je, da je do svojih starih let ohranil lepo, harmonično in pravilno stenografsko pisavo. Tudi kot praktičen stenograf v saboru se je odlikoval ... S srbskim prisposobljenjem ni dosegel znanega uspeha, a za hrvatsko stenografijo so Magdičeve zasluge neprecenljive, njegovo ime bo med hrvatskimi stenografi vedno v slavnem spominu, pa tudi med drugimi slovanskimi in sploh Gabelsbergerovimi stenografi bodo dela profesorja Magdiča vedno čislana.« (Ilešič 1915 : 284).

Ob 20-letnici smrti Franja Magdiča leta 1934 so mu na rojstni hiši v Logarovcih odkrili spominsko ploščo z napisom: »Tu se narodil 21. XI. 1830 Fran Magdič, profesor in ustanovitelj hrvatske stenografije – Hrv. sten. društvo.« Odkritje plošče je bilo združeno z veliko narodno slavnostjo.

Stenografija prihaja vse bolj in bolj v pozabo, v pozabo je prišel prav tako Franjo Magdič. Toda prav je, da se ga spomnimo.

Literatura

- ❖ BINTER, Rudolf. Stenografska načela, nazori in smernice prof. Magdića. *Stenograf (Zagreb) XXVI (1929)*, št. 7 – 10.
 - ❖ BOLHAR, Alojzij. 1934. *Anton Bezenšek*. Celje.
 - ❖ ILEŠIČ, Fran. Stenograf Franjo Magdić. *Ljubljanski zvon (Ljubljana) 35 (1915) 5*, 279-284.
 - ❖ KUZMČ, Franc. 2005. Stenograf Ivan Vinkovič. *Panonski ljetopis = Pannonische Jahrbuch = Pannon Évkönyv = Panonski letopis. Pinkovac-Güttenbach: Literas, 2005*, 187
 - ❖ LISAC, Ljubomir Andrej. 1982. Vamberger Mihael (Mijo). *Slovenski biografski leksikon. Zv. 13. Ljubljana: SAZU*, str. 354-355.
 - ❖ LISAC, Ljubomir Andrej. 1982. Vinkovič (Vinkovič) Ivan. *Slovenski biografski leksikon. Zv. 13. Ljubljana: SAZU*, str. 482.
 - ❖ MIHOLIĆ, Stanko. 1903. Die slovenische Stenographie. *Archiv für Stenographie. Berlin, 55. Jg.*, str. 82-87.
 - ❖ RAKUŠA, Rudolf. 1967. *Od hieroglifov do slovenske stenografije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
 - ❖ ŠLEBINGER, Janko. 1925. Bezenšek Anton. *Slovenski biografski leksikon. Ljubljana: Zadružne gospodarske banke*, str. 36-37.
 - ❖ ŠLEBINGER, Janko. 1933. Magdić Franjo. *Slovenski biografski leksikon. Ljubljana: Zadružne gospodarske banke*, str. 5-6.
 - ❖ ŠLEBINGER, Janko. 1933. Novak Franc. *Slovenski biografski leksikon. Ljubljana: Zadružne gospodarske banke*, str. 206-207.
 - ❖ TURČIN, Alojzije. 1982. *Franjo Magdić*. Zagreb: Hrvatsko stenografsko društvo.
- O Magdiču je še zapisano:
- ❖ Bezenšek, A., *Jug. Stenograf* 1876,45-47; VI (1895) 25-30, 57-61, 109-116.
 - ❖ Cuvaj, A., VI, 1911, 74-80
 - ❖ Cuvaj, A., Gradja za povjest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije, III. 67 sl.
 - ❖ Dragić, *Stenograf* 24 (1918) 8-13; 25 (1927/28) 4-6; 27 (1930) 3-5; 29 (1931/32) 1-7, 9-10.
 - ❖ Miholić in Dragić, *Stenograf* XII (1903) 1-8.
 - ❖ Vamberger, *Jug. Stenograf* VI, 85-87, 101-105, 125-127

Josip Karba, krajevni politik in narodni buditelj

Ob prebiranju najrazličnejšega gradiva, ki obravnava preteklost Ljutomera in (širše) Murskega polja, hitro naletimo na priimek Karba. Priimek Karba danes pozna skoraj vsak, ki živi, je živel v širši okolici Ljutomera, saj je le ta še danes živ in živahno razvejan po Murskem polju. Seveda obstaja več linij Karbov, v tem članku pa se bomo posvetili zgolj eni liniji.

Slika 1: Josip Karba.

Prve generacije Karbov so prisotne na Murskem polju že od časa 17. stoletja, ko se prva imena omenjajo v Borecih. V Borecih je živelo vsaj šest generacij Karbov. Štafeta se je nato predala v Šalince in šele nato v Babince, kjer je bil rojen tudi Josip Karba.¹ Živelo je več vidnejših članov omenjene rodbine, predvsem od 19. stoletja naprej, ki jih je vredno omeniti. Med njimi je najvidnejši predstavnik rodbine nedvomno bil Josip Karba, doma iz Zgornjega Krapja. Kot izredno sposobnega, društveno aktivnega in človeka s čutom za slovensko besedo ga je videlo že kar nekaj avtorjev pred mano. Tako se v Zgodovinskih listih skozi več let pojavljajo članki, ki omenjajo njegovo ime ali celo nosijo naslove, v katerih se pojavi ime Josip Karba. Enega prvih takih člankov je napisal *Denis Raj*, naslov je bil *Utrinki o začetkih gasilstva na Murskem polju*. Članek je bil objavljen v Zgodovinskih listih leta 1998. Avtor članka je videl Karbo kot začetnika »slovenskega« gasilstva pri nas.² Ali je ta trditev upravičena ali ne, bomo skušali ugotoviti kasneje. Posebej zanimiva je naslednja objava, ki opisuje Karbo kot »veliki prleški gasilec, rodoljub in priložnostni pisec različnih časopisnih člankov.

1 Ustni vir: *Denis Raj*.

2 *Denis Raj*, *Utrinki o začetkih gasilstva na Murskem polju*, v: *Zgodovinski listi*, Letnik 7, Leto 1998, Številka 1, str. 51-54, (dalje: *Raj: Utrinki o začetkih gasilstva na Murskem polju*).

Josip Karba.³ Avtor članka *Srečko Pavličič* opisuje preužitkarstvo, na primeru Karbove preužitkarske hiše. Članek je dragocen zapis, ki nam daje vpogled v preužitkarstvo in Karbovo hišo na Krapju, sočasno.⁴ Omenjeni avtor je napisal še en članek pod naslovom »*Rodoslovni zapisi o starih ljutomerskih trških in okoliških kmečkih rodbinah; o plemstvu pa tudi – vsaj za vzorec*«, kjer je v vsebini članka omenil tudi Karbe.⁵

Tekom prebiranja Zgodovinskih listov naletimo na članek pod naslovom *Zapisi Josipa Karba*, katerega avtor je *Anton Ratiznojnik* leta 2006. Omenjeni članek nam daje vpogled v zapise, ki jih je beležil Josip Karba. Avtor članka se je razpisal o običajih in navadah, ki so jih imeli muropoljski ljudje pri nas in je na tak način prvič predstavil omenjene zapise širši javnosti.⁶

Omenjeni članki nam tako orišejo grobo predstavo Josipa Karbe, dajo nam nekaj osnovnih podatkov in letnic. Drug pomemben vir pri raziskovanju Karba nam predstavlja časopisno gradivo v razponu od leta 1871 do leta 1924. V navedenem časovnem razponu gre najti precej člankov, ki so izšli tudi pod avtorstvom Josipa Karbe ter drugih avtorjev, ki pripovedujejo o njegovem življenju in delovanju. Predvsem gre za kulturno-gospodarske vsebine. Zraven časopisnega gradiva imamo na razpolago nekaj fotografij, zapise Josipa Karbe in druge dokumente, ki so tudi izhodišče za nastanek tega zapisa. Sploh Zapise štejem kot najpomembnejšo pisno zapuščino Josipa Karbe.⁷

Mati Josipa Karbe, Ana Karba, se je rodila 18. julija 1824 v Babincih, hišna številka 17, očetu Andreju Kondradu in mami Mariji (roj. Cmrekar iz Spodnjega Krapja). Obiskovala je ljudsko šolo v Ljutomeru, katera ji dolgoročnih koristi ni prinesla, predvsem zaradi nemškega učnega jezika, kot je zapisal avtor zapisov. Ana se je leta 1846 poročila z Jožefom Karbo iz Šalincev. Jožef Karba je veljal za »*ojstrega a dobrega soproga in skrbnega gospodarja*«. ⁸ Tako nam Karba s svojimi zapisi predstavi člane svoje družine po mamin strani.

Josip Karba se je rodil 14. marca 1854,⁹ očetu Jožefu in mami Ani iz Babincev.¹⁰ Bratov in sester je bilo dvanajst, Josip je bil drugi najstarejši izmed otrok. Deško ljudsko šolo je obiskoval v

³ *Srečko Pavličič, Preužitkarska hiša na Krapju, v: Zgodovinski listi, Letnik 12, leto 2003, številka 1, str. 65. (dalje: Pavličič, Preužitkarska hiša na Krapju).*

⁴ *Prav tam, str. 65-67.*

⁵ *Srečko Pavličič, Rodoslovni zapisi o starih ljutomerskih trških in okoliških kmečkih rodbinah; o plemstvu pa tudi – vsaj za vzorec, v: Zgodovinski listi, Letnik 14, leto 2006, str. 42-43. (dalje: Pavličič, Rodoslovni zapisi o starih trških in okoliških kmečkih rodbinah).*

⁶ *Anton Ratiznojnik, Zapisi Josipa Karba, v: Zgodovinski listi, Letnik 14, leto 2006, str. 101-111, (dalje: Ratiznojnik: Zapisi Josipa Karbe).*

⁷ *Tukaj se sklicujem predvsem na prebrano in zbrano gradivo o Josipu Karbi, članki s spletne knjižnice (DLIB), Zapisi Josipa Karbe ter na druge ohranjene dokumente.*

⁸ *Janko Karba, prepis Zapisov Josipa Karbe, Zapiski gospoda Josip-a Karba kmeta v Zgornjem Krapju umrlega 26. julija 1924, str. 3-6, (dalje: Zapiski gospoda Josip-a Karba).*

⁹ *Ratiznojnik: Zapisi Josipa Karbe, str. 109.*

¹⁰ *Zapiski gospoda Josipa Karbe, str. 6.*

Ljutomeru, po končanem šolanju pa se je vpisal v sadjarsko-vinogradniško šolo v Mariboru,¹¹ to se je zgodilo 1. marca 1872, na kar se je vrnil domov že po enem letu šolanja. Kot je zapisal Karba sam, je družina bila precej krščansko naravnana. V kmečkem okolju, ko niso poznali ne radija ne televizije, so si čas krajšali s pogovori in molitvijo ter pripovedovanji starejših, kar je burilo zanimanje mladega Josipa Karbe ter je pozneje to verjetno tudi botrovalo, da so nastali številni zapisi. Starejši brat Josipa Karbe, Matija, se je leta 1864 šel šolat v latinsko gimnazijo v Varaždin. Leta 1872 je končal šolanje in se vrnil na rodno Mursko polje. 23. julija 1876 je Matija bil posvečen v duhovnika in sicer v stolni cerkvi v Mariboru. Matija je svojo prvo daritev, sv. mašo opravljal 31. julija 1876 v cerkvi sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru. Med drugim je opravljal duhovniško službo kot kaplan na Dobrni.¹²

Slika 2: Jožef Karba.

Pred najstarejšim preživelim Matijem so se rodili še štirje otroci, ki pa so umrli. Tretji otrok, rojen iz zakona Jožefa in Ane, je bila Micika, katero je Karba opisal kot izredno pridno in delovno. Četrti otrok je bil Dominik, ki je imel dvojčka Petra, kateri je umrl.¹³ Dominik je služboval v Slivnici, pozneje pa pri mizarju na Ptujju. Peti otrok je bil Janez, ki je bil v mladosti veliko bolan. Tudi šestega otroka Franca so pestile zdravstvene težave, šolal se je v Gradcu od leta 1875 naprej, kjer je obiskoval šolo za gluhoneme. Tam se je naučil pisanja in branja, pozneje se je lotil »gospodarskih opravil«¹⁴. Zadnji preživeli otrok je bil Alojzij.

¹¹ Ratiznojniki: Zapisi Josipa Karbe, str. 109.

¹² Zapiski gospoda Josipa Karbe, str. 6-12.

¹³ Prav tam, str. 21.

¹⁴ Prav tam, str. 12-19.

Slika 3: Matija Karba. Duhovnik, pisec mnogih člankov med drugim za Slovenca. Leta 1907 je med drugim sodeloval pri ustanovitvi Hranilnice in posojilnice v Zrečah.

Kot posestniški sin Karba ni ostal v senci svojega očeta, temveč je že kmalu opozoril, da ima svoje lastno mnenje glede kmetijstva. Tako je leta 1875 v 38. številki Slovenskega gospodarja bil objavljen članek pod njegovim avtorstvom, v katerem se je razpisal o »*Ljutomerskem konjerejstvu*«¹⁵. Še več, Karba je zapisal zanimiv navedek, ki nam med drugim pripoveduje o tedanjem stanju konjereje na Murskem polju: »*Neki poznavalec slovenskih krajev je rekel: »Kolikor sem se prepričal, moram reči, da konjarstvo ni nikjer na Slovenskem tako dobro, kakor je Ljutomersko!*«¹⁶. Navedek nam prikaže Karbov raziskovalni duh, kakor je tudi moč čutiti njegov ponos na Mursko polje. Obravnavan članek je bil tudi med prvimi, meni znanih Karbovih člankov. Med drugim je Karba omenil tudi dirko na Cvenu iz obravnavanega leta.¹⁷ Pri sami objavi je mogoče najbolj zanimiv Karbov suveren nastop v članku, s katerim je nedvomno nakazal, da ne namerava zaspati v senci očeta. Karba med drugim velja za enega izmed prvih, ki se je razpisal o šaljivih vaških grbih po Murskem polju.¹⁸ Ob vsem pisanju, ki ga je Karba kazal že kot mlad mož, se poraja vprašanje, od kod mu vsa zagnanost. Najverjetneje je oče bil tisti, ki mu je vcepil čut, ki ga je Karba vseskozi gojil. Ta čut se je najbolj odražal ravno skozi pisanje člankov in prispevkov ter zapisovanjem vsega, kar se mu je zdelo zanimivo.

¹⁵ »Iz Babincev«, *Slovenski gospodar*, 16. september, št. 38, str. 5.

¹⁶ Prav tam, str. 5.

¹⁷ Prav tam, str. 5.

¹⁸ »Za predpust«, *Slovenec*, 12. februar 1876, št. 18, str. 2

Slika 4: Jožef Karba, upodobljen na znamki, gre za enega izmed edinstvenih pojavov, ko gre najti nekoga iz Murskega polja na znamki. Znamka je iz časa Avstro-Ogrske monarhije.

Karbov izredni čut za domačo okolje in krščanski predznak je moč začutiti v njegovih objavah. Svojo pisarsko žilico je izrazil že kot mlad, ko je med drugim pisal tudi o različnih običajih, kot enega izmed pomembnejših je opisal potek poroke (eden izmed zakramentov). Seveda Karbov katoliški predznak bralca ne moti, nasprotno, kvečjemu vzbudi spoštljiv odnos do tradicije, ki jo je Karba ohranjal.¹⁹ Med drugim je opisal danes že pozabljeno pastirsko igro »Svinjkanje«, ki je po avtorjevih besedah bila precej priljubljena igra med tedanjo pastirsko mladino.²⁰ Karba pa ni opisoval samo običajev, iger in navad, temveč tudi stare pripovedke, največ jih je objavil v reviji Vrtec.²¹

Kmetija doma je bila pravi delovni obrat, navadno po 6 konjev, med 8 in 10 goved ter 15 do 20 prašičev, kakor pa je bilo v navadi, ni manjkalo tudi kokoši, gosk ter rac. Po spletu okoliščin je Josip Karba leta 1878 šel službovat v Celje, kot oskrbnik pri opatu Antonu Vrečku, kar je zapisal Anton Ratiznojnik v svojem zapisu.²²

19 »Za predpust«, *Slovenec*, 12. februar 1876, št. 18, str. 2.

20 »Svinjkanje«, *Vrtec*, 1. junij 1880, št. 6, str. 91.

21 »Sreča«, *Vrtec*, 1. december 1880, št. 12, str. 178.

22 *Ratiznojnik: Zapisi Joispa Karba*, str. 109.

27. oktobra leta 1879 je Karbi umrla mati Ana, v 55. letu starosti²³, kar je Karba zapisal tudi v svojih spominih kot izredno žalosten trenutek: »sprevod je vodil sin Matija, spremljan s tremi ljutomerskimi duhovniki, za kojimi se je vrstilo mnogo sosedov in znancev, med katere se je porazdelilo več v velikem številu.«²⁴ Očeta se je Josip spominjal kot dobrega gospodarja.

Naslednji velik in pomemben trenutek je nastopil za Karbo leta 1880, ko se je 28. januarja poročil s Katarino Špindlar iz Zgornjega Krapja št. 35. Poroko je Karba tudi do dobrega opisal, predvsem se da čutiti krščanske nazore, ki jih je pisec izražal s spoštovanjem.²⁵ Mati Katarine Špindlar, Uršula Špindlar, rojena 4. oktobra 1811, je izhajala iz Stare nove vasi, križevske fаре, umrla pa 15. septembra 1878.²⁶ Prvič se je poročila z Jakobom Verzelom, ki je živel v Zgornjem Krapju; tako pride Uršula Špindler do imetja na Zgornjem Krapju. Po smrti Jakoba se je Uršula poročila z Jurijem Špindlerjem, ki je izhajal iz Stare nove vasi. Rodili so se jima trije otroci: Anica, Katarina (žena Josipa Karbe) ter Arnej Špindler.

Poroka z Ano je za Josipa pomenila novo poglavje v njegovem življenju. Dom sta si uredila na Zgornjem Krapju, od koder je Ana izhajala. Rodili so se jima štiri otroci, Marija (rojena 1881), Ciril (rojen leta 1886), Janko (rojen leta 1888) in Kristina (rojena 1891). Na Anini domačiji sta si dala sezidati nov dom z gospodarskim poslopjem. Zraven je dal Karba zavoziti zamočvirjen del zemlje²⁷ in tam uredil drevesnico sadnega drevja.²⁸ Kot je bilo že poudarjeno, je šlo za precej drzno in inovativno idejo. Sicer so v času po veliki vojni svoje lastne drevesnice imele že skoraj vse šole. V taki drevesnici je bilo moč najti »zlahatne sorte jablan, hrušk, sliv in češenj, nekaj pa je raslo tudi jablan-lesnik, necepljenih sliv in divjih češenj. Večji del plodov tega sadnega drevja so namenili za pridelovanje alkoholnih pijač – jabolčnika, hruškoveca in žganja.«²⁹ Za tovrstne projekte se je pozneje dalo celo pridobiti posamezne subvencije³⁰, čeprav za drevesnico Josipa Karbe tega podatka ni. Taki drevesnici sta tod bili vsaj še dve iz cvenske katatstrske občine, ena je bila Smodiševa, druga pa Špurova drevesnica.³¹

23 »Višjemu zaljubilo se je, da je dne 27. oktobra zvečer slabotno nit krhkega življenja prerezal nepozabljivej nam ženi, oziroma materi, ANI«, Slovenski gospodar, 7. november 1879, št. 45, str. 8.

24 Zapiski gospoda Josip-a Karbe, str. 37.

25 Zapiski gospoda Josip-a Karbe.

26 Prav tam, str. 42.

27 »Tedenkse novice, Smrt vzorne slovenske korenine«, Slovenski gospodar, 81. številka, 31. julij 1924, str. 6.

28 Ratiznojnik: Zapisi Josipa Karbe, str. 109.

29 Ksenija Erhatic. Kmetijsko izrazje na Cvenu. Diplomsko delo, Maribor 2012, str. 45, (dalje: Erhatic. Kmetijsko izrazje na Cvenu).

30 »Sadjarski shod v Novem Mestu«, Kmetovalec. 15. junij 1898, št. 11, str. 3.

31 Ustni vir: Denis Raj.

O drevesnici oziroma sadjarstvu je pisal tudi dr. Miran Puconja v svoji monografiji *Slovenska kmečka kultura*, kjer je na strani 196 zapisal: »V prvih dveh desetletjih 20. stoletja so cvenski kmetje svoje ohišnične sadovnjake pomladili s cepljenim sadnim drevjem, ki so ga lahko nabavili v cvenski zadružni drevesnici; ta je delovala v okviru cvenske pridobitne zadruge, ustanovljene leta 1899, v drevesnici je delal sadjar Matija Smodiš. Po razpadu je imel svojo privatno drevesnico.«³² Zanimivo pa avtor v svojem delu ni omenil Karbove drevesnice. Težava je tudi, da nam veliko pisnega gradiva o tem primanjkuje.

Slika 5: Domačija Josipa Karbe, katero si je dal zgraditi leta 1885. Hiša stoji še danes ter spominja na arhitekturno dediščino Krupja in širšega Murskega polja.

Karba je za svoje objave leta 1880 dobil nagrado družbe sv. Mohorja, katera je opazila entuziazem, ki ga je izkazoval Karba s svojimi vestnimi objavami.³³ Ponovno nagrado je Karba dobil leta 1881 od iste družbe in sicer 35 forintov in sicer za spis »o ženitbi v ljutomerskeji okolici«.³⁴ Karbi so v tem času sloveli kot vsesplošni donatorji, recimo leta 1882 so Karbi donirali za po-

32 Puconja Miran, *Slovenska kmečka kultura*, Murska Sobota 2011, str. 196, (dalje: Puconja, *Slovenska kmečka kultura*).

33 »Družba sv. Mohorja«, *Slovenski gospodar*, 29. julij 1880, št. 31, str. 3.

34 »Razne stvari, Nagrade«, *Slovenski gospodar*, 28. julij 1881, št. 30, str. 4.

stavitev Jurčičevega spomenika.³⁵ Tudi Josipov brat, Matija, že omenjeni duhovnik, je doniral leta 1885, časopisje ga navaja kot donatorja za enega od spomenikov³⁶ in sicer je daroval en goldinar.³⁷ Predvsem časopisno gradivo pripoveduje o izredni aktivnosti Karbe v osemdesetih letih 19. stoletja, ko se je Karba vključeval v najrazličnejše sfere društvenega življenja. Leta 1883 se je recimo odpovedal mestu tajnika v »Ljutomerskem učiteljskem društvu«³⁸, iz članka pa ne gre razbrati, kako dolgo je Karba omenjeno funkcijo opravljal. Gre poudariti, da je tedanje časopisje znalo že na pravi način vrednotiti Karbovo zapisovanje dogodkov in navad in se zavedalo pomena takih besedil.³⁹ Pisarsko žilico je krepil med drugim tako, da je pošiljal črtice v rubriko Slovenskega gospodarja, kjer je prvič objavil že, ko je bil star osemnajst let.⁴⁰

Že prej sem se dotaknil izrednega čuta, ki so ga vsi Karbi gojili do slovenstva. Tako je moč v časopisju prebrati, da je prav Josip Karba veljal med Krapenčani za enega izmed bolj slovensko čutečih, časopisje navaja: »V ta namen je Josip Karba rad prepustil vso hišo za veselico ter se je premerno okinčala zunaj in znotraj s čeciimi narodnimi zastavami, avstrijsko in štajersko. Zunaj nad vhodnimi vrati je bil napis »Dobro došli!« Te črke so predstavljale slovensko trobojnico. V sobi pa je bil napis na eni strani: »Slovinci zjedinito se!«, na drugi pa: »Bog živi Slovence!«, potem je vezal napisa venec od ene strani pod stropom na drugo stran. Tu je bil v sredini prirejen iz živih ribic v gražu »grba« zgornjega Krapja in sicer za to, ker imajo Krapenčani krapa v vaškem grbu.«⁴¹ V navedku gre razbrati tudi naklonjenost k monarhiji in sočasno naklonjenost slovenskemu narodu, kar so v tistem času znali združevati in ni predstavljalo takega nasprotja kot si ga danes po svoje večinoma napačno razlagamo.

Vidnejša Karbova aktivnost se je odrazila tudi pri snovanju bralnega društva na Cvenu. Zameetek bralnega društva je predstavljal začasni odbor, katerega so sestavljali Josip Karba, Jakob Magdič, Josip Mursa in Jožef Rajh.⁴² Karba je bil pozneje podpredsednik omenjenega društva.⁴³ Začasni odbor je zasnoval tudi pravila omenjenega nastajajočega društva,

35 »XXI. Izkaz o darilih za Jurčičev spomenik«, Slovenski narod, 25. januar 1882, št. 20, str. 4

36 »Za spomenik r. J. Božiča« Slovenec, 8. oktober 1885, številka 229, str. 4.

37 »Za spomenik rajnkega Janeza Božiča«, Slovenec, 25. september 1885, št. 218, str. 3.

38 »Dopisi, Ljutomer«, Popotnik, List za šolo in dom, 10. junij 1883, šv. 11, str. 13.

39 »Listek«, Ljubljanski zvon, 1891, št. 12, str. 57.

40 »Tedenske novice, Smrt vzorne slovenske korenine«, Slovenski gospodar, 81. številka, 31. julij 1924, str. 6.

41 »Dopisi, Z Murskega polja«, Slovenski gospodar, 24. november 1887, št. 47, str. 2.

42 »Razne stvari, Bralno društvo«, Slovenski gospodar, List ljudstvu v poduk, 11. september 1890, letnik 24, številka.

43 »Dopisi iz Krapja«, Slovenski gospodar, 4. december 1890, št. 49, str. 2.

katera so bila odposlana v Gradec.⁴⁴ Slovesna otvoritev bralnega društva na Cvenu je sledila 16. novembra 1890. Prvenstvena naloga društva je bila branje, širjenje slovenske besede in s tem tudi širjenje vsesplošne osveščenosti med ljudmi.⁴⁵ Bralno društvo je prirejalo tudi razne gledališke igre, ena izmed njih je bila »*Kje je meja*«, meseca oktobra leta 1890.⁴⁶

Karba je med drugim bil tudi konjerejec, znan je tudi po svojih člankih o konjereji, ki jih je objavljial v tedanjem časopisju. Med drugim je leta 1890 bil med dobitniki premije iz razstave v Gradcu za »*lepo živino*«, kakor je navedeno v časniku.⁴⁷ Omenjeno razstavo je tudi opisoval v takratnem časopisju, kot dopisnik.⁴⁸

Josipa Karbo se danes imenuje tudi kot začetnika gasilstva na Murskem polju. Seveda gre razumeti, da je bilo gasilstvo v tistem času pomembno ne samo zaradi požarne varnosti, temveč tudi zaradi narodnosti. Gasilstvo na Murskem polju je imelo namreč izreden narodni pomen. Načelo, katerega so se pri ustanavljanju prostovoljnih gasilskih društev držali, je bilo, da naj imajo »*katoliški in slovenski*« predznak. Karbo je dr. Miran Puconja označil kot »*začetnika in glavnega idejnega arhitekta organizacije kmečkega gasilstva na Murskem polju*«⁴⁹. Idejo o gasilski dejavnosti je Karba dobil leta 1880, ko je obiskal deželno razstavo v Gradcu.⁵⁰ Zamisel ni ostala zgolj neuresničena ideja, kajti kmalu se je pokazalo, sploh po razpisu podpore ljutomerske posojilnice tistemu gasilskemu društvu, ki se bo v zaledju okraja ustanovilo prvo. Nastajanje gasilskih društev je tesno povezano tudi z uvajanjem sprememb v gradbeništvu. Gospodarska poslopja in domovi, ki so si jih kmetje zgradili, niso bila zavarovana, tako je edini način zavarovanja pred požari predstavljalo ravno razvijajoče se gasilstvo.⁵¹

Tako je od leta 1892 moč prebirati o osnovanju »*Požarne obrambe*«, katerega načelnik je bil Josip Rajh. Prvo gasilsko dolžnost pa je novo nastalo društvo opravilo na bližnji Moti, časopisje je opisalo celo potek prvega gašenja: »... se jim je posrečilo, da so požar obsta-

44 »*Domače stvari, Na Cvenu pri Ljutomeru*«, *Slovenski narod*, 12. september 1890, letnik 23, štev. 209, str. 3.

45 »*Izvirni dopisi, Cven pri Ljutomeru »Bralno društvo«*«, *Slovenec, Političen list za slovenski narod*, 17. december 1890, letnik 18, štev. 289, str. 3.

46 »*Dopisi, Iz Ljutomera*«, *Edinost, Glasilo slovenskega političnega društva za Primorsko*, 8. oktober 1890, št. 81, str. 1.

47 »*Odlikovani konjerejci Domoljub, Slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo*, 20. november 1890, št. 22, str. 8.

48 *Ratiznojniki: Zapisi Josipa Karbe*, str. 110-11.

49 *Puconja, Slovenska kmečka kultura*, str. 238.

50 »*Ljutomerski okraja*«, *Slovenski gospodar*, 9. april 1914, str. 2

51 *Puconja, Slovenska kmečka kultura*, str. 238-239.

vili tako, da se hiše, ki je prizidana ob goreče poslopje, nesreče nosni plamen ni mogel obleznoti.«⁵² Tako je časopisje zabeležilo prvo uradno gasilsko akcijo na Murskem polju.⁵³ Literatura se strinja tudi, da Karba velja tudi za enega izmed pobudnikov nastanka Gasilske zveze, katero so ustanovili leta 1894, pozneje je bil tudi sam tajnik omenjene zveze.⁵⁴

Slika 6: Še ena fotografija Josipa Karbe iz Zgornjega Krapja.

52 »Štajersko«, *Domoljub*, 1. december 1892, št. 23, str. 2.

53 Prav tam.

54 *Ratiznojnik: Zapisi Josipa Karbe*, str. 111.

Karba je imel pomembno vlogo tudi pri ustanavljanju Okrajne posojilnice, katera je nastala leta 1872. Ustanovitelj je sicer bil Ivan Kukovec, a ne gre prezreti tudi Josipa Karbo, kateri je v zaledju posojilnice aktivno sodeloval.⁵⁵ V okviru Okrajne posojilnice je bil odbornik.⁵⁶ Še več, o omenjenem obstajajo celo dokumenti, ki dogajanje tudi dokazujejo. Tako se je iz leta 1902 ohranil dokument okrajne posojilnice *Računski zaključek za 31. upravno leto 1902*. Za leto 1902 so pri sestavi denarnega prometa, izračunih dobička in izgube ter bilance za leto celotno leto sodelovali Joško Rajh, Anton Heric, Alojz Rajh ter Josip Karba.⁵⁷

Slika 7: Imenovanje Josipa Karbo za častnega člana Gasilske zveze.

Ob vsem podanem pa ne smemo pozabiti na Zapise Josipa Karbe, katere je po domnevi zgodovinarja Ratiznojnika, Karba zapisal med leti 1912-1914 in sicer navaja: »Kot je omenil v zapisu, je bil star 60 let.«⁵⁸ Kot že rečeno, je v zapisih zaobjel oblačilno kulturo, prvi

55 Anton Ratiznojnik, *Ljutomer in okolica po letu 1848, v: Ljutomer Osrčje Prlekije, Prleška razvojna agencija, Ljutomer 2006, str. 51.*

56 Ratiznojnik: *Zapisi Josipa Karbe, str. 110-11.*

57 Okrajna posojilnica v Ljutomeru, *Računski zaključek za 31. upravno leto 1902, str.2 (hrani Denis Rajh).*

58 Ratiznojnik: *Zapisi Josipa Karbe, str. 102*

slovenski tabor v Ljutomeru ter tabor v Ormožu. Pisal je o mladini iz časa svojih mladih let, o vojaštvu ter še o mnogih prilikah, ki so se takrat nanašale na muropoljske ljudi.⁵⁹

Iz leta 1915 se je ohranilo zanimivo pismo, ki ga je Karbi poslal Franc Pišek. Med drugim gre iz pisma razbrati, da so vidnejši možje iz cvenske katastrske občine imeli namero, da bi na Muri zgradili elektrarno. Na podlagi pisma in članka iz časopisja za leto 1918 se da razbrati, da je za projekt bil najbolj navdušen Josip Mursa. Da se zgolj spomnimo, da je Mursa bil leta 1929 imenovan za predsednika zadruga, ki se je posvečala elektrifikaciji Cvena, Mote, Zgornjega in Spodnjega Krapja.⁶⁰ A o elektrifikaciji vseh štirih vasi je bilo govora že štirinajst let prej, ko v omenjenem pismu gospod Franc Pišek Karbo opozarja: »*Rudoveden sem, kako se je vršilo protokoliranje v zadevi elektrarne. Po mojem mnenju bodo stroški in ovire tako velike, da iz te moke ne bo kruha, pač pa bo imel g. Mursa gotovo občutne stroške.*«⁶¹ Karba se naj nebi strinjal z gradnjo omenjene elektrarne, čeprav nam točne okoliščine dogajanja niso čisto poznane.

Slika 8: Pismo naslovljeno na Josipa Karbo iz leta 1915. Tukaj želim opozoriti na obilo ohranjenih zapisov in dokumentov, ki so se ohranili in pripovedujejo o Josipu Karbi.

⁵⁹ Prav tam.

⁶⁰ »Dnevne vesti, Iz Ljutomera. Elektrifikacija okolice«, Jutro, 18. julij 1929, letnik 10, štev. 165, str. 5.

⁶¹ Pismo: Franc Pišek, Orehova vas, p. Slivnica pri Mariboru za: Josip Karba, Zgornje Krapje, p. Cven, 15. april 1915, (hrani Denis Raj).

Leta 1923 si je Josip Karba dal sezidati drugo hišo.⁶² To je sezidal iz prihrankov, ki mu je prinesla kmetija in pa že prej omenjena drevesnica. Preužitkarsko hišo je lepo opisal *Srečko Pavličič* v enem zmed svojih člankov. Hiša je bila v meri pet krat devet metrov. Veljala pa je za eno izmed lepših preužitkarskih hiš na celnem Murškem polju. Hiša je bila tudi v celoti podkletena.⁶³ Karba pa v njej svoje starosti ni preživljal, saj je namreč umrl 26. julija 1924 v mari-borski bolnišnici ob enajsti uri zvečer.⁶⁴ V novo sezidani hiši pa je živela njegova hči Marija.⁶⁵

Slika 9: Preužitkarska hiša na Krapju, katero je opisoval Srečko Pavličič v svojem članku iz Zgodovinskih listov. Omenjena hiša danes več ne stoji.

Za konec ne bi mogel lepše opisati Josipa Karbe, kot je to storil *Anton Ratiznojnik* v svojem članku in sicer je zapisal : »*Josip Karba je bil v svoji generaciji viden sopotnik gospodarskega in družbenega napredka na podeželju in v trgu Ljutomer. Po duši kmet, velik zagovornik ohranjanja moralnih in etičnih vrednot podeželja. Po prepričanju je bil zaveden rodoljub, vzgojen v tradicionalnem, vaškem okolju, zavzemal se je za napredek kmetijstva in splošnega gospodarskega ter družbenega življenja.*«⁶⁶ Danes je spomin na Josipa Karbo še živ, v domačem kraju mu je bila postavljena tudi spominska plošča in je tako obeležila in ovrednotila

62 »*Tedenske novice, Smrt vzorne slovenske korenine*«, *Slovenski gospodar*, 81. številka, 31. julij 1924, str. 6.

63 Pavličič, *Preužitkarska hiša na Krapju*, str. 65.

64 »*Dnevne novice*«, *Slovenec*, 30. julij 1924, št. 72, str. 3.

65 Pavličič, *Preužitkarska hiša na Krapju*, str. 65.

66 *Ratiznojnik: Zapisi Josipa Karbe*, str. 110-11.

spomin na velikega rojaka. Namen članka je bil strniti posamezne zapise v en tekst in na ta način opozoriti na veliko ime Murskega polja. Seveda pa verjamem, da ta članek še zdaleč ni zadnji, ki posveča svojo vsebino Josipu Karbi iz Zgornjega Krapja.

Slika 10: Grob Josipa Karbe, doma iz Zgornjega Krapja.

Viri in literatura

Viri

- ❖ Janko Karba, prepis Zapisov Josipa Karbe, *Zapiski gospoda Josip-a Karba kmeta v Zgornjem Krapji umrlega 26. julija 1924.*
- ❖ *Okrajna posojilnica v Ljutomeru, Računski zaključek za 31. upravno leto 1902, str.2* (hrani Denis Raj).
- ❖ Pismo: *Franc Pišek, Orehova vas, p. Slivnica pri Mariboru za: Josip Karba, Zgornje Krapje, p. Cven, 15. april 1915, (hrani Denis Raj).*

Časniško gradivo

- ❖ »Višjemu zaljubilo se je, da je dne 27. oktobra zvečer slabotno nit krhkega življenja prerezal nepozabljivej nam ženi, oziroma materi, ANI«, *Slovenski gospodar*, 7. november 1879, št. 45, str. 8.
- ❖ »Svinjkanje«, *Vertec*, 1. junij 1880, št. 6, str. 91.
- ❖ »Družba sv. Mohorja«, *Slovenski gospodar*, 29. julij 1880, št. 31, str. 3.
- ❖ »Sreča«, *Vertec*, 1. december 1880, št. 12, str. 178.
- ❖ »Razne stvari, Nagrade«, *Slovenski gospodar*, 28. julij 1881, št. 30, str. 4.
- ❖ »XXI. Izkaz o darilih za Jurčičev spomenik«, *Slovenski narod*, 25. januar 1882, št. 20, str. 4.
- ❖ »Za predpust«, *Slovenec*, 12. februar 1876, št. 18, str. 2.
- ❖ »Dopisi, Ljutomer«, *Popotnik. List za šolo in dom*, 10. junij 1883, šv. 11, str. 13.
- ❖ »Za spomenik ranjkega Janeza Božiča«, *Slovenec*, 25. september 1885, št. 218, str. 3.
- ❖ »Za spomenik r. J. Božiča« *Slovenec*, 8. oktober 1885, šte. 229, str. 4.
- ❖ »Dopisi, Z Murskega polja«, *Slovenski gospodar*, 24. november 1887, št. 47, str. 2.
- ❖ »Razne stvari, Bralno društvo«, *Slovenski gospodar; List ljudstvu v poduk*, 11. september 1890, letnik 24, šte. 37, str. 7.
- ❖ »Domače stvari, Na Cvenu pri Ljutomeru«, *Slovenski narod*, 12. september 1890, letnik 23, šte. 209, str. 3.
- ❖ »Dopisi, Iz Ljutomera«, *Edinost, Glasilo slovenskega političnega društva za Primorsko*, 8. oktober 1890, št. 81, str. 1.

- ❖ »Odlikovani konjerejci« *Domoljub, Slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo*, 20. november 1890, št. 22, str. 8.
- ❖ »Dopisi iz Krapja«, *Slovenski gospodar*, 4. december 1890, št. 49, str. 2.
- ❖ »Izvirni dopisi, Cven pri Ljutomeru »Bralno društvo««, *Slovenec, Političen list za slovenski narod*, 17. december 1890, Letnik 18, šte. 289, str. 3.
- ❖ »Listek«, *Ljubljanski zvon*, 1891, št. 12, str. 57.
- ❖ »Štajersko«, *Domoljub*, 1. december 1892, št. 23, str. 2.
- ❖ »Sadjarski shod v Novem Mestu«, *Kmetovalec*, 15. junij 1898, št. 11, str. 3.
- ❖ »Ljutomerki okraj«, *Slovenski gospodar*, 9. april 1914, str. 2
- ❖ »Tedenkse novice, Smrt vzorne slovenske korenine«, *Slovenski gospodar*, 81. številka, 31. julij 1924, str. 6.
- ❖ »Iz Babinec«, *Slovenski gospodar*, 16. september, št. 38, str. 5.
- ❖ »Dnevne vesti, Iz Ljutomera, Elektrifikacija okolice«, *Jutro*, 18. julij 1929, letnik 10, šte. 165, str. 5.

Literatura

- ❖ Erhatic Ksenija, *Kmetijsko izrazje na Cvenu*, Diplomsko delo, Maribor 2012
- ❖ Pavličič Srečko, *Prežitkarska hiša na Krapju*, v: *Zgodovinski listi*, Letnik 12, leto 2003, številka 1.
- ❖ Pavličič Srečko, *Rodoslovni zapisi o starih ljutomerskih trških in okoliških kmečkih rodbinah: o plemstvu pa tudi – vsaj za vzorec*, v: *Zgodovinski listi*, Letnik 14, leto 2006.
- ❖ Puconja Miran, *Slovenska kmečka kultura*. Murska Sobota 2011.
- ❖ Raj Denis, *Utrinki o začetkih gasilstva na Murskem polju*, v: *Zgodovinski listi*, Letnik 7, Leto 1998, Številka 1.
- ❖ Ratiznojnič Anton, *Ljutomer in okolica po letu 1848*, v: *Ljutomer Osrčje Prlekije*, Prleška razvojna agencija, Ljutomer 2006.
- ❖ Ratiznojnič Anton, *Zapisi Josipa Karba*, v: *Zgodovinski listi*, Letnik 14, leto 2006.

Ustni vir:

- ❖ Ustni vir: Denis Raj.

Umor v Ljutomeru leta 1788 in nekaj rodoslovnih sledi za udeleženiimi

Ljutomer jeseni leta 1788. Od ust do ust gre novica, da bodo obesili županovega sina, morilca. Zaslišanja so končana, sodba je izrečena. To se je tudi zgodilo. Ljutomer je doživljal enega največjih škandalov, odkar pomnijo ljudje.

Veliko let kasneje je duhovnik in vnet ljubiteljski zgodovinar pisal ljutomersko kroniko.¹ Več kot tisoč strani rokopisnega gradiva je bilo zbranega v zaključenem besedilu. Nazorno in pregledno je avtor Matej Slekovec zapisal stoletno zgodovino kraja in okolice, dal liste zvezati v rdeče usnje, okrašeno z medenino in trškim grbom. S posebnim posvetilom je kronika še vedno v enem in edinem izvodu na razpolago radovednim bralcem in sodi med bisere lokalne premične kulturne dediščine. Po njej je bolj znani zgodovinar, sicer tudi duhovnik, Franc Kovačič, leta 1926 izdal manj obsežno in bolj poljudno zgodovinsko razpravo o Ljutomeru in okolici. Vsekakor tudi manj dosledno in vsebinsko površno v primerjavi s Slekovčevo.

Umor v Ljutomeru leta 1788, s tem pa tudi sodni proces in sodbe vpletenih, je bil tudi Mateju Slekovcu poseben izziv. Na polnih enajst strani omenjenega rokopisa je strnil kar 69 strani sodnih in drugih zapisov, ki so jih tačas že hranili arhivi. Zanimiv in natančen je pri navajanju dogodkov, ki si časovno in sicer sistematično sledijo, ob tem pa navaja imena posameznikov, ki so bili tako ali drugače vpleteni v umor. Iz navedb zaslišanj izvemo celo, kako so bili posamezniki oblečeni, naveden je opis njihovega osebnega videza, zapisane so njihove medsebojne vezi in družbeni položaj. To in sam umor ter končne posledice so bile osnova za proučevanje vpletenih v smislu podrobnejše rodoslovne in ob tem neke splošne socialne podobe ljudi, ki se v pisnih virih omenjajo ob dogodku.

Predstavitev sodnih postopkov, kakor jih najdemo v primarnih zgodovinskih virih, je bilo tudi pri nas že nekaj. Tokratni pristop pa izhaja iz nabora podatkov na osebni ravni vpletenih in s poskusom končne preverbe, ali je dogodek še del nekega splošnega ali morda le osebnega, družinskega spomina oziroma niti to več ne.

¹ *Matej Slekovec: Trg in župnija Ljutomer, rokopis, vezano, 1896, arhiv Župnije Ljutomer. O Slekovcu in njegovem delu: V. Vrbnjak v Glasilu 1997, Zg. društvo G. Radgona.*

A najprej opis dogodka, zgodbe.

Anton Hernja, ljutomerski tržan, je v želji po denarju, v Kačjih grabah nedaleč od Radomerja, ubil nekega kramarja. Z znancom Deutschbauerjem sta zvečer truplo zakopala, denar in »robec«, ki jih je kramar prodajal, razdelila, krošnjarsko opremo pa zažgala.² Prišla je pomlad, sledilo je poletje, takrat pa so se stvari začele zapletati.

22. julija 1788 so na pristojnem uradu v gradu Branek Ljutomerčani naznanili najdbo dveh čevljev, v katerih so bili ostanki človeških (moških) nog. Oboje je našel tržan Martin Lebendrauf, ko je kosil v »Šarju«.³ Najdene ostanke so si v trškem rotovžu ogledali braneški oskrbnik Lube, trški pisar Herzog, trški »kirurg« Hegedič in tržan Staidl. Ob ogledu je zdravnik podal svoje mnenje, postopek pa je pisar skrbno zapisal.

Že naslednji dan je bila odrejena preiskava terena, saj je bila domneva, da bo najdeno tudi truplo, več kot upravičena. Takrat je bila zapisana tudi izjava bližnjega mlinarja, da je pred časom videl v »Šarju« več ljudi, ki pa jih ni poznal. Najdba čevljev in delov trupla ter preiskava na terenu se je hitro razvedela po trgu in okolici. Omenjeni mlinar je tudi povedal, da so v »Šarju« našli tudi poležano mesto, ki bi lahko bilo volčje.⁴

29. julija je radomerski župan Studenčnjak naznanil, da so pastirji v Kačjih grabah nedaleč od Radomerja našli truplo.⁵ Nemudoma so se tja odpravili trški zdravnik Hegedič, tržan Jurišič in župan Studenčnjak. Na težko dostopnem mestu v Dijakovem gozdu je v plitvi jami ležalo še oblečeno moško truplo, delno strohnelo, delno poškodovano, poleg so bili deli oblačil, pipa, škarje, odtrgani gumbi in drugo. Zdravnik je truplo pregledal in podal ugotovitve, nakar so ga zakopali in kraj ogradili. Ugotovilo se je tudi, da poprej najdeni čevlji z ostanki nog sodijo k truplu, kar dokazujejo ostanki nogavic.

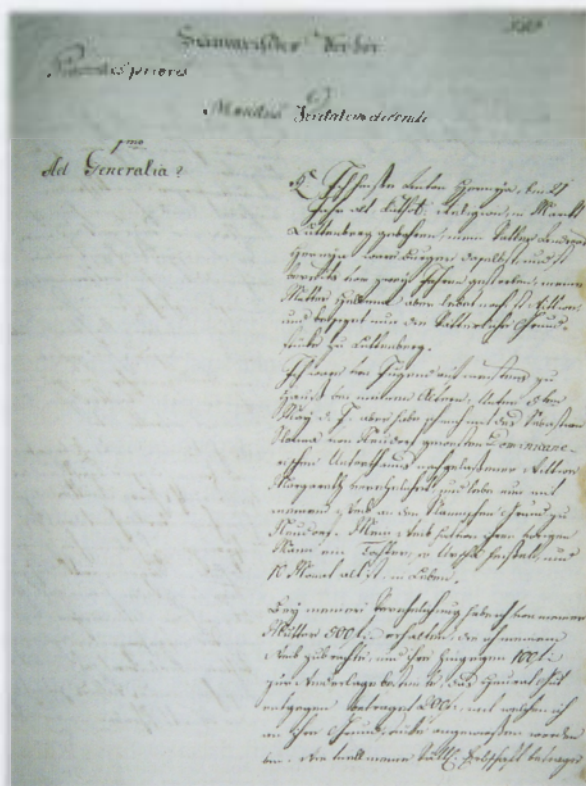
Postopki, ki so sledili, so se dogajali za zaprtimi vrati pristojnih uradov (trški, gosposočinski), razplet je sledil šele od 11. avgusta dalje.

2 *»Robec« bi danes bile rute, a tudi blago za drugo rabo (šali, ogrinjala ipd.). Oprema krošnjarja je bila še »krošnjaa«, lesen zaboj, ki se je zaprl in zaklenil, v njem je krošnjar prenašal blago, običajno pripet na prsni strani, da se je blago videlo in je imel krošnjar proste roke pri prodaji.*

3 *»Šarje« se je raztezalo po bolj ali manj močvirnem svetu od današnje Jeruzalenske c. v smeri Radomerja.*

4 *Da bi bili v tem času še v Prlekiji še volkovi, je malo verjetno. A ljudska fantazija je ob primernih novici kar eksplodirala.*

5 *Domačini lokacijo Kačjih grab poznajo, dogodek je pozabljen.*

Zapis zaslišanja Antona Hernje,
PAM, protokoli dež. sodišča

Najprej sta bila zaslišana brata Deutschbauerja, sicer stanujoča na Kamenščaku. Janezu, mlajšemu bratu, je bil starejši Blaž dolžan neki denar, kar mu je nedolgo nazaj delno poravnal z novimi »robci«. Povedal mu je tudi, kdo mu je dal blago in da je tržan Hernja zaradi tega ubil nekega človeka. Janez Deutschbauer je o vsem molčal, saj ni vedel, kaj sploh bi.

Pristojni so nemudoma zaslišali Blaža Deutschbauerja. Ta je opisal, kaj se je godilo po Hernjevem umoru potujočega kramarja. Sodeloval je pri zakopavanju trupla, bil je deležen nekaj ukradenih novcev in drugega blaga. Hernju je obljubil, da bo molčal, »robce« pa je skrnil tudi pri očetu, stanujočem v Stročji vasi.

Ker so Blažcva in Henjeva dejanja bila znana Deutschbauerjevi ženi, so tudi njo zaslišali.

Pristojni so pridobili nove podatke, tačas pa so v Ljutomeru že krožile številne govorice. Dve

sta se tudi zapisali v uradne dokumente. Prvi je bil izrek tržana Štuheca, da mu je Dolamič iz Noršincev povedal, kako je videl nekoga, ki je v hosti skrival človeško truplo. Druga novica je bila, da je Blaža Deutschbauerja obiskala njegova tašča, češ, vsi že govorijo, da je nekoga ubil, ker ima toliko kramarskega blaga ...

Sodišče je izvedlo zadnji ukrep.

Kljub temu, da je Hernja s poroko postal podložnik dominikanskega samostana iz Gradca, so ga privedli v trg in zaslišali. V dolgi pripovedi je priznal svoj zločin, ga podrobno opisal in

Zaslišanje obtoženega, sočasna slika

povedal, kaj ga je k temu prignalo. Hernjo so zaprli, višje sodišče mu je zatem izreklo smrtno kazen in kmalu je bil obešen.

Z manjšimi drugimi postopki (vračilo ukradenega denarja in preostalega blaga ter izreki manjših zapornih kazni) se je odmeven umor leta 1788 končal. Spisi so se v naslednjem obdobju znašli v arhivih, kjer so še danes. Tudi Slekovčev zapis je danes star že krepko več kot sto let, Kovačič pa se dogodka v svojem delu loteva zgolj informativno.

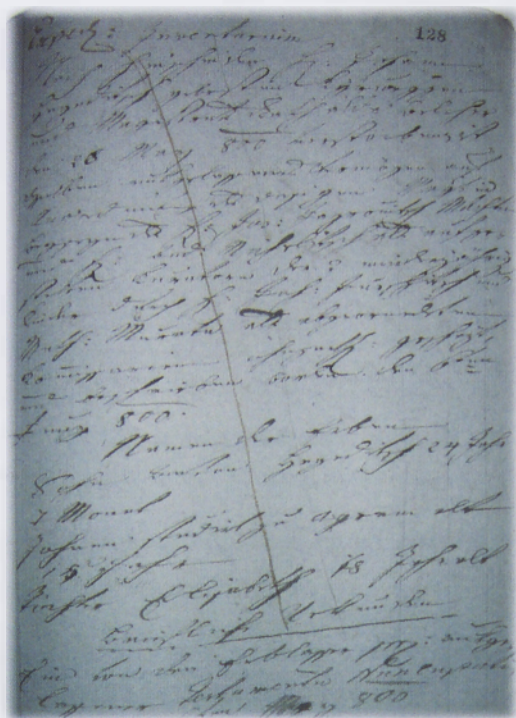
Ne smemo se torej čuditi, da je spomin na Hernjo in njegovo dejanje v celoti ugasnil.

Ne nazadnje je od takrat do danes bilo kar nekaj podobnih dejanj, ki so zaznamovali čas in o katerih se še govori.

In kdo so bili udeleženci pri umoru nesrečnega kramarja, kakor jih navajajo zapisani pravni postopki?

Martin Lebendrauf, kosec v »Šarju« in najditelj škornjev z deli človeških nog, je bil 22-letni Ljutomerčan, ki se je to leto poročil z 20-letno tržanko Uršo Kralj iz Veržeja. Paru se je kasneje rodila hči Ana, priimek pa je po Martinovi smrti v Ljutomeru ugasnil.

Janez Hegedič, ljutomerski trški »kirurg«, torej padar, zdravnik, ki je na ostankih trupla in kasneje samem truplu opravil uradni pregled, bil prišlek iz Cmureka. Že tam je opravljal zdravniško prakso in se leta 1773 poročil z Elizabeto Werlt, vdovo Haller. V zakonu so se mu rodili štiri otroci: Anton, Jožef, Johan in Elizabeta. V Ljutomeru je za tržanstvo zaprosil leta 1780. Žena je umrla leta 1793, on pa leta 1800.

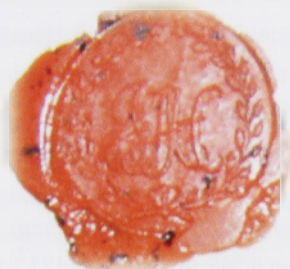

Inventar po premimulem Janezu Hegediču, 1800

Andrej Lube, Mariborčan po rodu, je bil braneški grajski oskrbnik grofa Hieronima Codroipoja (1756 – 1840). Z ženo Antonijo de Varena sta na Braneku živela več let, tam so se jima rojevali tudi otroci. Po prenehanju službe se je verjetno vrnil v Maribor.

Jurij Rauter, ljutomerski gostilničar, se omenja pri nekem drugem opisanem Hernjevem kaznivem dejanju. Živel je v trgu na številki 18 in tudi on je bil dvakrat poročen. Prvič leta 1885 z Marijo Babič, že naslednje leto pa z Marijo Onišak. V letu svoje druge poroke je Rauter tudi umrl.

Ignac Herzog je bil ljutomerski trški pisar, po letu 1788 pa krajni sodnik. Prvič se je poročil z ljutomersko tržanko Ano Marijo Kavčič leta 1783. Vdovec je postal leta 1804. Tri leta kasneje se je poročil z Marijo Majcen, ki ga je preživela. Herzogovi otroci so nadaljevali življenje v trgu, postali lokalni intelektualci, vojaki in javne ter ugledne osebnosti. Rod je živ še danes, vendar potomci ne živijo več v Ljutomeru.

*Osebni pečat trškega pisarja
Ignaca Herzoga*

Matija Studenčnjak, radomerski župan, je bil rojen leta 1727 v vinogradniški družini na Radomersčaku. Prvi s tem priimkom se je v ljutomersko župnijo priženil iz Ponikve.

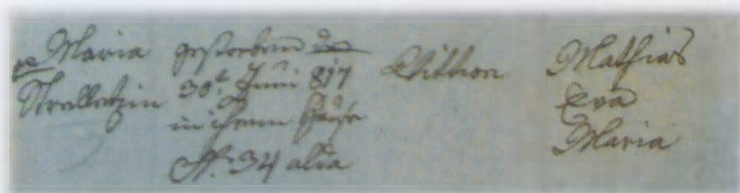
Matija se je leta 1766 poročil z Ano Tišlerič, prav tako hčerjo vinogradnika, kot vdovec pa leta 1782 z Gero Kegl, ki ga je preživela. V štiridesetem letu starosti se je leta 1793 drugič poročila z dvajsetletnim Bohincem, prav tako iz Radomerja.

Janez Jurišič, ljutomerski tržan, prisoten v postopkih zasliševanja Hernje, je bil ugleden Ljutomerčan iz rodbine, ki je trgu dala več županov in je veljala za najbolj premožno v

12 *Opulaty è Dng Joës D. Jurshitsch avr. in Luttenberg pelitarj dff. ad
D. Elizabethe exm. conjug. viventi, libes filij um. oraria D. Stephan. Husian
avr. in Wernsee ad D. Johanni conjug. viventi solibe filia z. Nikola
Wez. conjuga. Tefny D. Jausso Husianovez ad D. Georgio Antolovitsch.*

Vpis poroke Janeza Jurišiča in Husianove, 1759

svojem času. Njegov oče Dominik je bil trška zgodovinska osebnost, še bolj pa mati Marija Elizabeta Warašič, hči legendarnega trškega župana Gregorja Warašiča. Janez Jurišič se je rodil leta 1736 in se 1759 poročil s tržanko Marijo Husian, umrlo leta 1783, iz Veržeja. Jurišiči, sicer prišleki iz Vač, so v Ljutomeru izumrli v poznem 19. stoletju.

Vpis podatkov po smrti Marije Strelec, trški protokoli, 1817

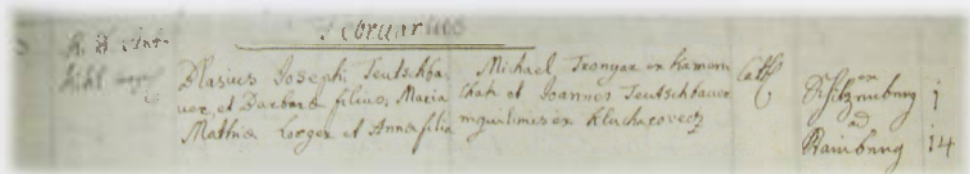
Jernej Strelec, kmečki sin iz Cvena, je bil rojen leta 1753. Kot hlapec je služil pri Hernjevem očetu, sodni postopek pa ga omenja, ker mu je mladi Hernja nekoč ukradel denar. Takrat je bil Hernja po očetovem predlogu kaznovan le z »batinami«, oče pa je Strelec u denar povrnil. Jernej Strelec se je 1795 leta poročil z Marijo Šijanec in ostal v trgu. Njegovo prisluženo imetje je desetletja kasneje vplivalo na neko drugo, tudi zanimivo ljutomersko zgodbo.

Blaž Dolamič, želar iz Noršincev, je bil v času Hernjevega zaslišanja Štuhečev sogovornik glede raznih novic. Rodil se je leta 1748 in umrl leta 1812. Prvič je bil poročen s Katarino, vdovo po umrlem Predanu, drugič pa leta 1790 z Uršo Dojanko.

Inventar po umrlem Matiji Štuhecu, 1810 (del 1. strani)

Matija Štuhec, Ljutomerčan, ki je med drugimi slišal razne govorice o Henjevem umoru, se je rodil leta 1756. Bil je trški lončar s hišo in delavnico ob cesti na Kamenščak, takoj za cerkvijo. Lončarstvo se je v hiši odvijalo kar štiri generacije (posredno še dlje), pridobljeno pa je bilo s poroko, saj je ta rod Štuhecev izhajal iz Vogričevcev. Po prvi poroki z Marijo Seršen in drugi z Marijo Ritonja je Matija - spet kot vdovec - leta 1810 umrl.

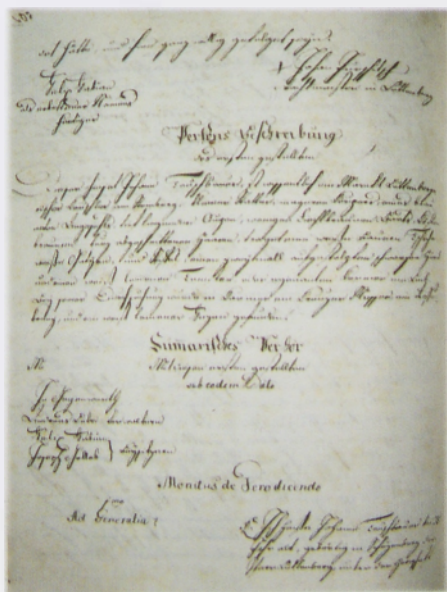

Vpis poroke Blaža Deutschbauerja in Lorgerjeve, 1781

Blaž Deutschbauer, Janezov brat, je bil rojen leta 1747. Poročil se je leta 1781 z Gero Lorger s Kamenščaka, hčerjo trškega želarja Matije Lorgerja, rojeno 1763.

Bil je najtesnejši udeleženelec Hernjevega kaznivega dejanja, saj je sodeloval pri pokopu trupla in delitvi ukradenega denarja ter blaga.

Janez Detschbauer, sicer brat starejšega Blaža, je bil rojen leta 1753. V sodnih spisih je omenjen kot priložnostni dninar, vendar je bil kasneje tudi tkalec. Njegov oče Jožef Deutschbauer in mati Barbara, rojena Pevec, sta živela v Stročji vasi na hribu, imenovanem

Zapis zaslišanja Janeza Deutschbauerja.

PAM, protokoli dež. sodišča

Šajtovščak. Jožef se v postopku omenja le kot človek, pri katerem so shranili ukradene »robce« umorjenega kramarja.

Sicer so bili Deutschbauerji priseljenci (verjetno od nekod z nemško govorečega prostora) in so sprva bivali na grajski pristavi »marofu«.

Janez se je leta 1776 poročil z Uršo Rajh iz Ključarovcev. Od takrat sta živeła na Kamenščaku 17 kot trška želarja.

Trije osebni pečati uglednega Andreja Hernje (prvi in zadnji sta bila za tržane običajna, srednjega s heraldičnim znamenjem je uporabljal, ko je imel funkcije)

Anton Hernja, morilec in obsojenec, je bil sin uglednega ljutomerskega tržana, večkratnega trškega župana in upravitelja vinogradniške posesti samostana Admont v Železnih Dverih Andreja Hernje.

Rodil se je leta 1766 v Ljutomeru, njegova mati Helena Leygeb je bila očetova druga žena, s katero se je kot vdovec poročil leta 1763.

Hernje se med tržani Ljutomera in bližnjega Veržeja omenjajo že pred letom 1600, priimek pa je najti tako v vinorodnih krajih kot v bolj kmečkem okolju v Vogričevcih. Rodbina je ves svoj čas sodila med trško gospodo z mnogimi uveljavljenimi in izobraženimi posamezniki.

Že Antonova babica je bila hči trškega pisarja Fuksa, teta Gera, poročena s sodarjem Luknerjem, je bila prva oseba, ki so jo pokopali na današnjem pokopališču. Antonov brat Jurij, rojen leta 1772, je bil duhovnik v Gomilici (danes Gamlitz v Avstriji), sestra Ana se je kot vdova po tržanu Lančiču drugič omožila z Mihaelom Schreinerjem in postala prednica največjega slovenskega pedagoga Henrika Schreinerja (1850 – 1920).

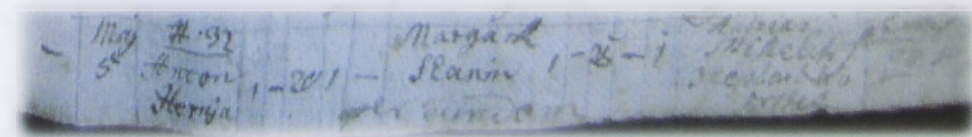
Poleg drugih so bili Henje v poročnih povezavah s trgovci Grosskopfi, usnarji Erjavci, bogatimi Rakovci in uglednimi Milpacherji, prav tako sorodniki uglednim Fribecem in Purgaričem. Antonov brat Jakob se je sicer ženil s kmečko hčerjo Evo Elsnik, a njen oče je bil morda edini kmet Murskega polja, ki ga stari zapisi navajajo kot »Dni«, torej gospoda.

Anton Hernja je že od malih nog izražal svojo drugačnost od takrat običajnih trških navad, pričakovanih manir, željene ubogljivosti, predanega uka in neke splošne moralne ter drugih usklajenosti z družbo svojega časa.

Sodni zapis ga kot tatu in pobeglega navaja že kot šestnajstletnika, pa tudi kasneje prepoznamo iz zapisa, da je bil, milo rečeno, razvajan trški otrok, kjer so starši sproti in povsod našli hitre rešitve za njegova neprijetna dejanja.

Vpis poroke Marjete Šeg in Sebastjana Slane, 1786, PMK Križevci

Vpis poroke Antona Hernje in Marjete (Šeg) vd. Slane, 1788, PMK Križevci

Kradel je tudi svoji sestri, precej je pijančeval in se po gostilnah pretepal, pohajkoval je naokoli in kadil. Umor kramarja je načrtoval korak za korakom, ko je le-ta prodajal svojo robo po Ljutomeru in v okolici. Zapis zasliševanja in Hernjeve navedbe celotnega postopka povedo tudi kaj o njegovem odnosu do denarja, hkrati pa tudi svojevrstno moč njegovega značaja, da je k sodelovanju pregovoril sicer starejšega Deutschbauerja. Neko psihosocialno sliko Antona Hernje bi danes ustrezen strokovnjak lahko primerno podal, vsekakor pa je zanimivo tudi to, da je Anton imel tudi z dekleti živahne dni. Malo po storjenem umoru se je (očitno zelo mirne vesti) poročil z **Marjeto Šeg**, staro 25 let, iz Stare vasi v križevski župniji. Šegova je bila že vdova po Sebastjanu Slani, s katerim se je poročila pred dvema letoma. Da je ovdovela, ni čudno, saj je bil Slana ob poroki star 60 let. Ker se Šegi omenjajo tudi v Ljutomeru, bi bilo zelo možno, da sta se Marjeta in Anton poznala že od prej ...

S poroko je postal kmečki podložnik, prevzel pa je bogato dediščino po umrlem očetu, kar

Vpis krsta otroka Andreja, 22. november 1788, starši neznani ..., RMK Ljutomer

mu je mati izplačala v znesku 500 gld, po zaključku dednih postopkov pa si je obetal še več. Več kot očitno je imel tesno razmerje z **Gero** iz Cezanjevcev. Po umoru kramarja ji je podaril nekaj »robcev« in kupil pas, kar pa še zdaleč ni bilo vse. Na hišni številki, kjer je Gera živela, se je namreč leta 1788 rodilo dete, ki so ga krstili 22. novembra in poimenovali Andrej. Ne mati ne oče nista vpisana, boter pa je bil (verjetno po svoji županski dolžnosti) Matija

Studenčnjak. Rojstvo tega otroka časovno sovпада s Hernjevo obsodbo in obešenjem. V tem primeru gre tudi razumeti, zakaj pri krstu niso zapisali otrokovih staršev (zakonskih ali nezakonskih). Vsekakor bi bilo vse skupaj preveč boleče in tudi - grešno. Šele leta 1809, ko so bili dogodki glede Antona Hernje in njegovega dejanja precej pozabljeni, je sin **Andrej** dobil pripis staršev. To se je zgodilo, ko se je ženil s sovaščanko Marijo. A obdržal je materin priimek, duhovnik pa je, ko je poroko zapisal v matično knjigo, preračunal tudi Andrejevo starost in jo primerjal z nekdanjim vpisom krsta. Rod se je nadaljeval.

Kako zapletene so poti življenja, bi ob takih ugotovitvah lahko dodal rodoslovec.

Anton Hernja, morilec in obsojenec, je danes pozabljena osebnost ljutomerske preteklosti.

Tudi Hernjev rod v trgu je izumrl z 19. stoletjem. Nihče se več ne spominja ubitega kramarja v Kačjih grabah. Le stari sodni spisi in druge pisne navedbe pripovedujejo zgodbe iz preteklosti.

Iz zgodovine kmetijske dejavnosti na Apaškem polju

Uvod

Kmetijstvo¹ je ena osnovnih in prvotnih človekovih dejavnosti. Delimo jo na poljedelstvo in živinorejo. Poljedelstvo se je pojavilo pred približno 10.000 leti. Uvedba poljedelstva je pomenila velik korak v človekovem razvoju, saj je bil človek pred tem zgolj lovec in nabiralec. Poljedelstvo je človeku omogočilo, da se je za stalno naselil na določenem območju. Osvajal je vedno nove površine, na katerih je gojil svoje rastline. S poljedelstvom se je zmanjšala človekova odvisnost od spontane narave. Človek je začel naravo spreminjati po svojih željah in potrebah. V srednjem in zgodnjem novem veku je kmet moral dajati fevdalcem dajatve. Na višino dajatve ni imel nobenega vpliva. V 19. stoletju se je s tehnološko revolucijo in predvsem z mehanizacijo kmetijstva povečala učinkovitost kmetijstva. Vse več dela pri obdelavi polj so opravili stroji. Za isto količino pridelka je bilo potrebno čedalje manj delovne sile. Število zaposlenih v kmetijstvu se je začelo zmanjševati. Po koncu 2. svetovne vojne se je precej povečala proizvodnja hrane v razvitem svetu, saj so uvajali nove načine obdelovanja zemlje, uporabljali novo tehnologijo, izvajali nove načine intenzivnega kmetovanja ter odkrili pesticide in herbicide.

Osnovni podatki o kmetijski dejavnosti Apaškega polja

Kmetijstvo je bilo že v preteklosti najpomembnejši gospodarski segment območja Apaškega polja. Danes je kmetijska dejavnost najbolj razširjena na ravninskem delu občine Apače. Kmetijske površine zajemajo 36,5 km², to je kar 66,7 % celotnega površja občine.

Najbolj razširjeno je poljedelstvo². Naravne danosti Apaškega polja so ugodne za pridelavo večine poljščin, značilnih za panonsko območje. Težave se pojavljajo le tedaj, ko nastopijo suše ali poplave, ki vodijo do ekonomskih izpadov³. Lastniška struktura je tradicionalno razdrobljena. V Apaškem polju že od nekdaj prevladujejo majhne kmetije, ki so skromne v razvojnih in proizvodnih zmožnostih. Prevladujoče poljščine so: pšenica, koruza, ječmen,

1 <http://sl.wikipedia.org/wiki/Kmetijstvo>.

2 Primož Horvat, *Geografija Občine Apače, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, oddelek za Geografijo, 2012, stran 80.*

3 *Občina Apače, Strategija občine Apače za koncepciranje trajnostnega razvoja, 2014, stran 78.*

oljna ogrščica, oljne buče ter detelje in trave. Pridelava poljščin je v večji meri namenjena za lastne potrebe, kar je bilo značilno že tudi v preteklosti.

Na Apaškem polju se razprostirajo tudi gozdovi, predvsem ob toku reke Mure. Večji gozdni kompleks v južnem delu je imenovan Arda. V preteklosti je bilo razvito še čebelarstvo in mlinarstvo⁴.

Vrsta rabe zemljišč	Površina območij (ha)	Delež (%)
Kmetijske rabe		
Njiva oz. vrt	2.953,9	55,3
Rastlinjak	0,1	0,0
Vinograd	37,4	0,7
Intenzivni sadovnjak	1,7	0,03
Ekstenzivni oz. travniški sadovnjak	56,2	1,05
Trajni travnik	406,8	7,6
Kmetijsko zemljišče v zaraščanju	67,6	1,3
Drevesa in grmičevje	50,8	0,95
Neobdelano kmetijsko zemljišče	0,8	0,02
Kmetijsko zemljišče poraslo z gozdnim drevjem	0,7	0,01
Nekmetijske rabe		
Gozd	1.392,5	26,1
Pozidano zemljišče	294	5,5
Voda	78,9	1,5
SKUPAJ	5.342,5	100

Vir: Občinski prostorski načrt, 2011: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2008.

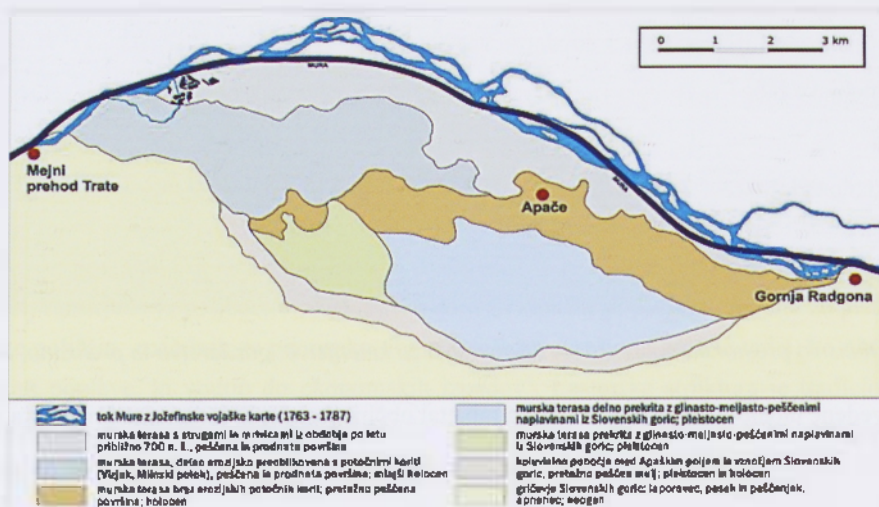
Iz navedene tabele⁵ je razvidna dejanska raba tal občine Apače, ki je izrazito kmetijska.

⁴ Avtor je o mlinarstvu na Apaškem polju izdal samostojni prispevek v Zborniku soboškega muzeja, 2015-16.

⁵ Primož Horvat, *Geografija Občine Apače*, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, oddelek za Geografijo, 2012, stran 79.

Rečne terase in murske naplavine na Apaškem polju⁶

Prodniki, ki jih je Mura prenašala v svojem koritu, izvirajo iz vzhodnih Alp. Apaško polje je na severu omejeno z današnjim reguliranim koritom Mure, na jugu pa z obrobjem Slovenskih Goric. Nastalo je z bočno erozijo reke Mure, ki je v pleistocenu segala vse do gričevnatega obrobja. Mura je na izravnano površino odložila svoje, pretežno prodnate, naplavine. Te so v južnem delu polja delno prekrite z naplavinami Plitvice in drugih potokov, ki pritečejo iz obrobja Slovenskih Goric. Naplavine praviloma ne presegajo debeline 10 m. Pod njimi se nahajajo miocenske lapornate, peščene in apnenčaste plasti. Naplavine na Apaškem polju so odložene v terasah, ki pa niso tako izrazite kot na območjih z rečnimi naplavinami. Rečne terase so površine, po katerih je nekoč tekla reka in ob tem odlagala svoj sedimentni tovor. Površine posameznih teras so skoraj vodoravne, sosednje terase pa so med seboj ločene s terasno ježo. Ježa terase je bolj ali manj strm in različno visok pregib med dvema terasama. Najnižja terasa obsega do 1 km široko površino ob Muri. Proti jugu sledijo starejše holocenske terase, ki jih ločujejo manj izrazite ježe. Med Stogovci in Žepovci je ježa bolj izrazita. Tu se starejša holocenska murska terasa naslanja na pleistocensko teraso, ki je v celoti prekrita z ilovnatimi naplavinami. Južno od Drobotincev so v preteklosti ilovnico uporabljali v pekarni Semlitsch Antona, ki je vrisana na Jožefinski vojaški karti (1763-1787). Bolj proti jugu se nad Apaško ravnino postopoma dviguje položno koluviarno pobočje, ki se nato dvigne v obrobje Slovenskih Goric.

Slika 1: Rečne terase na Apaškem polju.⁷

6 Oče panonskih hrastov, Tomaž Verbič in Aleksander Horvat, Geologija in geomorfologija. Več: <http://www.gor-radgona.si/hrast/geologija.htm>.

7 <http://www.gor-radgona.si/hrast/geologija.htm>.

Vpliv reke Mure na kmetijsko dejavnost

Deroča reka Mura je na apaškem območju nemalokrat poplavljala. Poplave so bile večkrat velikih razsežnosti in so imele katastrofalne posledice: odnašale so celotne vasi, ceste ter kmetijska zemljišča. Marca leta 1676 je narasla reka Mura pod Cmurekom odtrgala dvorni travnik gosposčine Cmurek in staro cesto, ki je vodila proti Apačam in Črncem. Mura je svojo strugo prestavila tja, kjer se je prej vila cesta. Spejlati so morali popolnoma novo cesto. Tedaj je Mura poplavela tudi zemljišča gosposčine Črnci⁸.

Reka Mura je bila tista, ki je nemalokrat pisala usodo tamkajšnjih krajev in prebivalcev. Ohranjeni viri razkrivajo, da ime Mura izhaja iz besede staro indogermanskega izvora »mor« (nem: Sumpffluß), kar v prevodu pomeni močvirnata reka. Ime močvirnata reka lahko povežemo s dejstvom, da je imela reka Mura številne stare rokave, ki so poplavljali bližnja polja.

V 15. stoletju se je struga reke Mure vila po sredini Apaškega polja. Kasneje se je pomaknila bolj proti severu. Še prej, okoli leta 700, so se rokavi reke Mure razprostirali zelo blizu današnjim vasem Janhova in Nasova na obrobju Slovenskih goric. Še dandanes je Plitvički potok (oz. potok Plitvica) nekakšen ostanek starega dela Mure iz preteklosti⁹. Tudi t.i. enajstmilinski kanal je ostanek starega rokava reke Mure.

Leta 1419 je reka Mura spremenila svoj tok, zaradi česar je bilo kar nekaj vasi izbrisanih. Katastrske meje teh vasi so določili na novo, upoštevajoč spremenjeni tok reke Mure. Na tak način je približno ob koncu 16. stoletja na desni stani reke Mure nastala nova vas z imenom Roßhof (danes Zgornje Konjišče). Nove Murine naplavine pa so bile tudi koristne. Zemljo so obogatile za kmetijstvo¹⁰. Reka Mura je torej bistveno vplivala na obdelovanje zemlje na Apaškem polju. Po eni strani je s poplavami onemogočala normalno kmetovanje, po drugi strani pa je z naplavinami bogatila zemljo.

⁸ Saša Radovanovič, *Štajerski del Pomurja v 16. in 17. stoletju*. Zbornik soboškega muzeja, št. 9-10. Pokrajinski muzej, Murska Sobota, 2007, stran 37-38.

⁹ Danes lahko na podlagi geoloških raziskav tal ugotovimo, geološko zgradbo samega Apaškega območja, ki zelo nazorno prikazuje naplavine, ki jih je ustvarjala Mura v zgodovinski preteklosti. Miha Rojec, *Pedosistemske enote Apaške doline, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, oddelek za agronomijo, diplomsko delo*, 2008.

¹⁰ Prvotno je bil tok reke Mure zelo tipičen, predvsem je bila neenotna struga z številnimi rokavi in mrtvicami. Šele v letih 1875-1891 so na mejni Muri dokončno izvedli regulacijske ukrepe, s katero so rečni odseki (rokavi) bili združeni v eno rečno strugo in izravnani.

Kmetijstvo na območju Apaškega polja¹¹ v srednjem in v zgodnjem novem veku

Prebivalcem apaškega območja skozi zgodovino ni bilo lahko preživeti. Praktično skozi vsa zgodovinska obdobja je bil temeljni vir za preživljanje kmetijstvo. Obdelovanje zemlje je bilo vse prej kot preprosto delo. Kmetje so le s težavo pridelali dovolj hrane za svoje potrebe in za potrebe fevdalcev¹². Oviro so predstavljale tudi naravno – geografske danosti apaškega območja: reka Mura na severni strani ter obrobje Slovenskih goric na južni strani Apaškega polja. Poplave reke Mure so najbolj drastično zaznamovale tukajšnje življenje. Katastrofalne posledice so večkrat povzročile tudi suše in kobilice, ki so uničile pridelek. Življenje tedanjega prebivalstva je zaznamovala še kuga in druge bolezni, ki so razhajale skozi stoletja (npr. malarija v letih 1665-1666). Žrtev je bilo veliko, ljudi je pestila lakota. Od 15. do 18. stoletja so bili na apaškem območju tudi vpadi turkov in madžarskih upornikov, ki so uničevali in ropali po vaseh. Pozabiti ne smemo, da so bili podložniki (kmetje) primorani dati svojemu zemljiškemu gospodu in katoliški cerkvi obvezne dajatve (činž), kar je še dodatno otežilo njihovo preživljanje. Zaradi nevzdržnih razmer kmečkega človeka so bili v bližini kmečki upori, in sicer leta 1515 in leta 1635. Med 15. in 18. stoletjem je od Šentilja do G. Radgone ob Muri vladala pustota. Vzroki zanjo so bili turški vpadi, kužne bolezni ter poplave. Kmetje so živeli skromno in pobožno. Njihova hrana je bila siromašna in preprosta, prav tako oblačila. Bivali so v skromnih kočah iz blata in lesa, pokritih s slamnato streho. Večina ljudi na apaškem območju se je v srednjem veku ukvarjala s kmetijstvom. Zemljo so obdelovali s preprostimi plugi - rali. Za vprego so uporabljali vole, kasneje so vole nadomestili konji.

Kmetijstvo Apaškega polja v 19. stoletju

Rabo tal iz pretekle zgodovine lahko razberemo iz starih ledinskih imen, ki jih najdemo v katastrskih mapah Franciscejskega katastra iz leta 1824. Ker je Apaška kotlina izrazito kmetijsko področje, večina ledinskih imen izhaja iz oblike in lege zemljišča. Največ je poimenovanj za njive in travnike, in sicer praktični vse v nemškem poimenovanju¹³. Veliko območij, ki so imela ledinska imena za travnike, so danes obdelovane njive. Njive so nastale tudi na območjih, kjer se je krčil gozd. Iz katastrskih map lahko tudi spremljamo spreminjanje toka reke Mure in njenih rokavov.

11 Dušan Ščap, *O zgodnji zgodovini Apaškega polja*, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgone, 2013, stran 67-68.

12 Dušan Ščap, *Značilnosti Urbarja gosposčine Freudenau iz Črncev iz okrog leta 1641*, Signal, Pavlova hiša, 2012/2013, stran 229-238.

13 Dušan Ščap, *Ledinska imena, v Franciscejskem katastru iz leta 1824 za Apaško kotlino*, Zgodovinski listi, Splošna knjižnica Ljutomer, 2012, stran 52.

Iz imenikov obrti, industrije in podjetniških obratov za Štajersko (Steiermark) za drugo polovico 19. stoletja in prvo polovico 20. stoletja, izhaja veliko vpisov raznovrstnih obrti in drugih dejavnosti, ki so (ne)posredno povezane s kmetijstvom na tem območju¹⁴. Že v tedanjem času so bile kmetijstvo in z njim povezane dejavnosti zelo dobro organizirane. Prisotno je bilo neke vrste tržno gospodarstvo v povezavi s takratno obrtjo¹⁵.

V Apačah so od druge polovice 19. stoletja naprej dvakrat letno priredili živinsko-kramarski¹⁶ sejem. Leta 1904 je nastal Leksikon Občin, ki je bil izdelan po rezultatih popisa prebivalstva z dne 31.12.1900 po katastrskih občinah za območje Apaškega polja. V omenjenem leksikonu je zapisano, da so zemljo v večji meri uporabljali kot njive in travnike¹⁷. V Črncih sta bila dva še posebej zavedna veleposestnika: tedanja gosposčina dvorca Črnci in mlinarska družina Hötzl. Podatki iz leta 1843 razkrivajo, da sta bili temeljni dejavnosti apaškega območja za preživljanje poljedelstvo in živinoreja¹⁸. V Črncih je deloval konjederec, ki je oskrboval ves okraj (1834)¹⁹.

(77) **Wein - Verkauf.** (+)
 Im Keller des Schlosses Freudenau nächst Murau sind 15 Starin Kerfbacher Eigenbauweine vom heurigen Jahre aus freyer Hand zu verkaufen, welche von besser Qualität und von einem Weingarten sind, den der Schauer nicht gestoffen hat.

Vr: Grazer Zeitung, z dne 17.1.1829, stran 24 (prodaja vina v dvorcu Freudenau v Črncih).

- 14 Npr. Die Handels-, Industrie-und Gewerbebetriebe von Steiermark, Handelskammerbezirke Graz, Leoben, IV. Band, Wien, 1903.
- 15 Npr. Iz oglasa iz leta 1869 je razvidno, da se je prodajalo žganje (slivovka), Anton Ornigg, posestnik v bližini Freudenaua iz Črnc. Tako v Klagenfurter Zeitung, z dne 31.12.1869, stran 4.
- 16 Dušan Ščap, Dogodki v Apaški kotlini 1884-1899, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011, stran 119. Npr. 20. oktobra (1884) se v Apačah priredil sejem (Slovenski gospodar, z dne 16.10.1884, stran 332); dne 2. maja in 9. septembra (1887) se je v Apačah priredil sejem (Slovenski gospodar, z dne 01.05.1887, stran 275 in Slovenski gospodar, z dne 02.09.1897, št. 35, stran 317); dne 18. oktobra (1897) se je v Apačah priredil sejem (Slovenski gospodar, z dne 14.10.1897, št. 41, stran 371).
- 17 Leksikon Občin, Izdala C. K. Centralna statistična komisija, IV. Štajersko, Dunaj, 1904, stran 250-261.
- 18 Janhova, Lešane, Nasova, Plitvica in Žiberci (poljedelstvo in živinoreja)– leta 1843; Apače (poljedelstvo in živinoreja), Grabe (žito in seno se mora po večini kupovati), Lešane (poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo), Nasova (poljedelstvo in živinoreja, presežke pridelkov tudi prodajo), Vratja vas (pridelajo žito in seno, presežek lahko prodajo) – leta 1843.
- 19 Arhivsko gradivo-Nekateri podatki za Apaško dolino iz prve polovice 19. stoletja, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2015. Glede na poklic je bilo po vaseh daleč največ kmetov.

	1843	1900	2000	2010
govedo	1083	3890	943	767
konji	422	385	3	16

Tabela 1: Govedo in konji v letih 1843, 1900, 2000–2010 za apaško območje.²⁰

Iz navedene tabele lahko razberemo, da se je stalež govedi in konjev od leta 1843 do danes bistveno zmanjšal. Danes ima večino govedi na Apaškem polju v lasti nekaj posameznih večjih kmetov. Še posebej drastično je upadlo število konj, ki pa se iz leta v leto spet nekoliko povečuje.

Nekateri dogodki povezani s kmetijstvom med obema svetovnjima vojnama

Apačani pridejo v Ljubljano²¹

Podružnica Kmetijske družbe za Apaško kotlino iz Apač je obiskala ljubljanski velesejem. Podružnica je štela nad 200 članov slovenske in nemške narodnosti. Približno 120 članov se je v četrtek 4. septembra 1930 s prvim jutranjim vlakom odpeljalo iz G. Radgone v Ljubljano. Obisk je potekal pod vodstvom g. Otona Pajdaša, ki je bil načelnik in upravitelja posestva Meintl. Udeležence je spremljal tudi sreski načelnik g. dr. Trstenjak, ki je poskrbel, da so udeleženi dodobra spoznali Ljubljano. Z Ljubljano do tedaj iz narodnostnih razlogov niso sodelovali niti na področju kulture niti na področju gospodarstva. Za revnejše člane je bila pričakovana gmotna podpora²² banske uprave v Ljubljani.

Živinski in kramarski sejem

V ponedeljek 20.10.1930 je bil v Apačah pri G. Radgoni veliki živinski in kramarski sejem²³. V torek 9.9.1930 po mali maši je bil v Apačah pri G. Radgoni velik živinski in kramarski sejem²⁴.

20 Viri: Niko Kuret, Slovensko Štajerstvo pred marčno revolucijo 1848, Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1811) in Georga Götha (1842), 1. del, 2. Snopič, SAZU, Ljubljana, 1987, stran 129-146; Leksikon Občin, Izdala C. K. Centralna statistična komisija, IV. Štajersko, Dunaj, 1904, stran 250-261; Občina Apače, Strategija občine Apače za koncepiranje trajnostnega razvoja, 2014, stran 80.

21 Dušan Ščap, Apaška kotlina v letu 1930, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011, stran 139-140.

22 Domovina, z dne 28.08.1930, stran 2; Slovenec, z dne 04.09.1930, stran 4.

23 Jutro, z dne 17.10.1930, stran 6.

24 Jutro, z dne 29.08.1930, stran 7.

Kmetijsko-nadaljevalni tečaj

V začetku leta 1931 je bila na šoli v Stogovcih otvoritev kmetijsko-nadaljevalnega tečaja. Prijavilo se je toliko kandidatov, da niso mogli vseh vpisati. Tečaj je vodil šolski upravitelj Resman Rado²⁵.

Dobra letina v Apaški kotlini

**Krompir je obredil izredno dobro – Goranjeradgonski
kolektor bi bilo treba razširiti**

Vir: Slovenski narod, 26. oktober 1931, št. 243, stran 2.

Slinavka in parkljevka²⁶

Leta 1938 sta se v Žibercih (Občina Apače) pojavili slinavka in parkljevka. Zaradi nevarne nalezljive bolezni je oblast izdala prepoved vseh sejmov tudi za okoliške občine. V vasi z okužbo so prepovedali voditi govedo po prostem in ga uporabljati kot vprego za vozove²⁷.

Neurje s točo

Leta 1935 se je nad Apaško kotlinino zneslo neurje s točo. Močan veter je ruval drevesa in sadovnjake. Toča je zbila skoraj zrela žita, fižol in krompir. Zelo hude posledice so bile predvsem v vaseh: Plitvica, Lomanoše, Segovci, Apače, Lešane in Čmci²⁸.

**× Žrtev kmetijskega dela je v Žepovcih pri
Apačah postal 75letni posestnik Anton Probst.
Ko je šel v hlev krmil živino, se je odvezal tam
šleten plemenski bik, se zakadil v gospodarja
in ga tako potisnil k steni, da mu je zlomil
5 reber. Kljub zdravniški pomoči je nesrečni
kmet kmalu za tem izdihnil. Bodi žrtvi kmet-
skega dela ohranjen blag spomin!**

Vir: Kmetijski list, z dne 7.7.1937, stran 7.

²⁵ *Jugoslovan, z dne 4.2.1931, stran 3.*

²⁶ *Dušan Ščap, Izbor iz slovenskih časopisnih člankov, za Apaško kotlinino, za obdobje 1929-1941, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2011, stran 106.*

²⁷ *Slovenski gospodar, 16. november 1938, stran 10.*

²⁸ *Slovenski gospodar, 10. julij 1935, stran 3.; Slovenec, 5. julij 1935, stran 3.*

Poljski pridelki

Leta 1937 je bila slaba letina, čeprav je bila kvantiteta spravljениh jesenskih pridelkov srednja po velikosti. Veliko krompirja je bilo uničenega zaradi gnilobe, zelje pa so skorajda povsem snedle gosenice²⁹.

Nesorazmerje kmetijskih cen

Leta 1938 je bilo nesorazmerje med cenami kmetijskih produktov in cenami kmetijskih potrebščin tako veliko, da mali obmejni človek ni mogel niti živeti niti umreti. V trgovinah z živino, lesom, žitom, vinom, sadjcem ... so delovali mešetarji in manjši posredovalci. Ti so si na račun kmeta kopicili zaslužek, ki je največkrat segal od 50 % do 100 % vrednosti. To „kšeftanje“ se je razvilo svobodno na račun pridelovalca. Vodilni se niso zganili, da bi odpravili za kmeta krivično poslovanje. Po drugi strani so obmejnega kmeta obremenjevala še neznosna davčna bremena, ki so se večala iz leta v leto. Davki so bili vedno enaki ne glede na vremenske katastrofe, ki so pustošile po apaški dolini³⁰.

Dražba lovišč

Leta 1939 je v občinski pisarni v G. Radgoni je potekala dražba lovišč. Občinsko lovišče Apače – vzhodni del je za 1.050 din odkupila uprava graščine in veleposestva Herman Julio Meintl v Črncih. Občinsko lovišče Apače – zahodni del je za 1.150 din odkupila lovška družba iz Konjišča po pooblaščenju Vizjak Feliksu³¹.

Poljska škoda

Leta 1939 so se v Apaški kotlini pojavile pižmovke, ki so veljale za najnevarnejše škodljivce. Kmetijske zadruge so bile primorane ukrepati in iztrebiti te nevarne škodljivce³².

Oskrba z moko

Leta 1941 je bil ustanovljen občinski prehranjevalni odbor. Naloga odbora je bila načrtovanje oskrbe z moko in kruhom za prebivalce, ki sami niso imeli pridelkov ali so pridelali premalo. Predsednik odbora je bil župan g. Franc Režonja iz Vratje vasi³³.

V Krajevnem leksikonu Dravske banovine iz leta 1937 piše, da se je prebivalstvo tedaj ukvarjalo s poljedelstvom, živinorejo in sadjarstvom, na obronkih slovenskih goric pa tudi z vinogradništvom. Eksistenca prebivalstva je bila popolnoma odvisna od poljedelske izrabe

29 *Slovenski gospodar*, z dne 1.9.1937, stran 9.

30 *Večernik*, z dne 16.8.1938, stran 3.

31 *Slovenski narod*, 29. november 1939, št. 272, stran 2.

32 *Slovenski narod*, 10. november 1939, št. 256, stran 2.

33 *Slovenski gospodar*, 5. marec 1941, stran 7.

tal, ker v celotni občini Apače ni obstajala nobena obrt in nobena industrija, ki bi mu omogočala sekundarni zaslužek. V občini je bila razvita reja kokoši in sicer prodaja jajc za tuji trg³⁴.

Registrirane firme povezane s kmetijsko dejavnostjo med obema vojnama³⁵

Anton Prisnig, Vratji Vrh: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor³⁶

Tvrdba posameznika je bila vpisana v register 10. 9. 1927. Predmet je bila izvozna trgovina z mešanim blagom, poljskimi pridelki, jajci, perutnino in sadjem. Imetnik je bil Anton Prisnig, trgovec, Vratji Vrh. Izbris iz registra 9. 5. 1940 zaradi smrti lastnika (leta 1937). Povezava: register A I 76 Murska Sobota, št. knjige 1129, prej A III 47.

Štefan Režonja, Vratja vas: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor³⁷

Tvrdba posameznika je bila vpisana v register 2. 9. 1927. Predmet je bila izvozna trgovina s poljskimi pridelki, jajci in perutnino. Imetnik je bil Štefan Režonja, posestnik in trgovec, Vratja vas. Izbris iz registra 9. 5. 1940 zaradi prenehanja obratovanja. Povezava: register A I 74 Murska Sobota, št. knjige 1129, prej A III 44.

Franz Sommer, Drobtinci: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor³⁸

Tvrdba posameznika je bila najprej vpisana leta 1912 v register Deželnega sodišča v Gradcu, 19. 7. 1922 pa v register A II Okrožnega sodišča v Mariboru. Predmet je bila proizvodnja žganja. Imetnik je bil Franz Sommer, Drobtinci. Izbris iz registra 27. 9. 1934 zaradi prenehanja obratovanja. Povezava: register A II 129, št. knjige 1131, prej A III 217 Deželnega sodišča v Gradcu.

Alojz Semlič, Drobtinci: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor³⁹

Tvrdba posameznika je bila vpisana v register 30. 9. 1927. Predmet je bila trgovina in izvoz sadja. Imetnik je bil Alojz Semlič, trgovec, Drobtinci. Izbris iz registra 18. 10. 1947 zaradi prenehanja poslovanja. Povezava: register A I 80 Murska Sobota, št. knjige 1129, prej A III 59.

³⁴ *Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana, 1937, stran 377 in nasl.*

³⁵ *Objavljeno v Glasilo, Zgodovinskega društva Gornja Radgona, 2015 (Arhivsko gradivo-Nekatero zanimivo arhivsko gradivo iz Pokrajinskega arhiva Maribor za Apaško polje).*

³⁶ *SI_PAM/0645/001/01471.*

³⁷ *SI_PAM/0645/001/01469.*

³⁸ *SI_PAM/0645/001/00685.*

³⁹ *SI_PAM/0645/001/01474.*

Semlitsch Anton, Žiberci: spis trговskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor⁴⁰

Tvrđka posameznika je bila vpisana v register 17. 9. 1931. Predmet je bila trgovina z mešanim blagom. Imetnik je bil Anton Semlitsch, trgovec, Žiberci. Izbris iz registra 10. 11. 1947 zaradi prenehanja poslovanja. Povezava: register A I 98 Murska Sobota, št. knjige 1129, prej A III 193.

Semlitsch Anton, Žiberci: spis trговskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor⁴¹

Tvrđka posameznika je bila vpisana v register 15. 12. 1938. Predmet je bila trgovina s sadjem na drobno in debelo ter izvoz sadja. Imetnik je bil Anton Semlitsch, trgovec, Žiberci. Izbris iz registra 10. 11. 1947 zaradi prenehanja poslovanja. Povezava: register A I 120 Murska Sobota, št. knjige 1129.

Thomas Simentschitsch, Plitvica: spis trговskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor⁴²

Tvrđka posameznika je bila vpisana v register 19. 7. 1922. Predmet je bila trgovina s klavno živino, od leta 1927 še izvoz klavne in plemenske živine, telet ter svinj. Imetnik je bil Thomas Simentschitsch, Plitvica. Izbris iz registra 15. 6. 1939 zaradi odložitve obrtne pravice po smrti imetnika. Povezava: register A I 32 Murska Sobota, št. knjige 1129, prej A II 132.

Franc Zemljič, Lešane, občina Plitvica: spis trговskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor⁴³

Tvrđka posameznika je bila vpisana v register 27. 8. 1927. Predmet je bila trgovina, klanje in izvoz zaklane živine in »drobnice« (telet, svinj). Imetnik je bil Franc Zemljič, trgovec in izvoznik »drobnice« (ne ovc). Izbris iz registra 2. 1. 1936 zaradi prenehanja obratovanja. Povezava: register A III 21, št. knjige 1132.

Probst⁴⁴ trgovina z mešanim blagom, eksport jaje in perutnine, Lutverci pri Gornji Radgoni: spis trговskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor⁴⁵

Tvrđka posameznika je bila vpisana v register 8. 3. 1923. Predmet je bila trgovina z mešanim blagom, izvoz jaje in perutnine. Imetnica je bila Ana Probst, trgovka, Lutverci. Izbris iz registra 18. 10. 1947 zaradi prenehanja poslovanja. Povezava: register A I 45 Murska Sobota, št. knjige 1129, prej A II 191.

40 SI_PAM/0645/001/01489.

41 SI_PAM/0645/001/01507.

42 SI_PAM/0645/001/01437.

43 SI_PAM/0645/001/00845.

44 Glede nesreče z uničenim blagom; več v *Slovenski gospodar*, z dne 20.10.1937, stran 9.

45 SI_PAM/0645/001/01444.

Probst in Schigert, Lutverci pri Apačah: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor⁴⁶

Javna trgovska družba dveh družbenic je bila vpisana v register 11. 4. 1940. Predmet je bila trgovina z jajci, perutnino in deželnimi pridelki na veliko. Družbenici sta bili Ana Probst in Terezija Schigert, trgovki, Lutverci. Izbris iz registra 18. 10. 1947 zaradi prenehanja poslovanja. Povezava: register A I 129 Murska Sobota, št. knjige 1129.

Slika 2: Nekdanja zgradba pošte v Apačah (tudi nekdanja trgovina Schleimer), dvorec Freudenau v Črncih, center Apač (takrat kot Abstal) in pogled na Apaško polje iz obdobja 1910-1921. Poštna razglednica je še bila v nemškem jeziku.

Nekateri časopisni članki povezani s kmetijstvom na Meinlovem veleposestvu

Družina Meinel (Julius Meinel) je imela v obdobju od 1907-1941 v lasti dvorec Freudenau v Črncih in okoli 250 ha kmetijskih zemljišč na Apaškem polju. Julius Meinel je na svojih posestvih uvedel napredno kmetijsko tehnologijo. Za svoje delavce je dobro poskrbel, deležni so bili visoke socialne varnosti⁴⁷.

⁴⁶ SI_PAM/0645/001/01514.

⁴⁷ Ludvik Kramberger, *Dvorec Črnci v Gradovi in dvorci v Občini Gornja Radgona*, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 1998, stran 32- 36. Dušan Ščap, *Zgodovina vasi Črnci*, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2011, 73-103.

Plemensko govedo Meinlovega posestva

Leta 1930 je upraviteljstvo Meinlovega veleposestva Freudenau v Apačah, je na Zagrebškem velesejmu razstavilo prvovrstne breje in nebreje telice. Iz predloženih izkazov je razvidno, da so imele razstavljene telice prvovrstni rodovnik, saj je dala samica v povprečju 4.047 kg mleka. Poleg posameznih premij je ocenjevalna komisija priznala upraviteljstvu Meinlovega posestva tudi zlato kolajno⁴⁸. Licenciranje plemenskih bikov v sodnem okraju G. Radgona je bilo 16.05.1930 ob 11. uri v Apačah na sejmišču za občino Apače, Črnce, Lutverce, Nasovo, Plitvico in Segovce ter ob 15. uri v Drobotincih pri šoli, za občine Drobotinci, Grabe, Konjišče, Podgorje, Vratja vas, Vratji Vrh, Žepovci in Žiberci⁴⁹.

Plemenske bika in telice

Montalonske in Simentalske pasme, kakor tudi plemenske pasme Yorkshirske in nemške plemenske pasme z najboljšim poreklom, ima vedno naprodaj Uprava posestva Julije Meinl, Apača pri Radgoni. 5

Vir: *Kmetovalec*, z dne 15.2.1939, stran 38.

Jajca za valenje

razjemnega čistokrvnih premijskih

sulmtalskih kokošij

po 30 v komad oddaja grafičinsko oskrbnitvo
Freudenau pošta Cimzak, Štajersko. 700

Vir: *Slovenec*, z dne 11.3.1914, stran 5.

Za izvozno živinsko zadrugo, Kmetije v Apački kotlini se zelo zanimajo za ustanovitev prepotrebne izvozne živinske zadruge, ki bi v tej živinorejski pokrajini prišla v poštev. Polrebno bi bilo, da to iniciativo podpreta banovina in država.

Vir: *Večernik*, z dne 9.11.1939, stran 3.

Ena iz mnogih, ne samo ljudskih, nego naravnost narodnih pravic pa je v Črnici (Freudenau), kjer gospoduje upraviteljstvo Julije Meinl.

Tam je mlekarna in delajo strojniki in kovači po 12 ur dnevno. **Ženske delajo na dan 12 do 14 ur in dobivajo za to plačano 8 do 10 Din na dan brez hrane.** Poleg tega jih pa priganjač psuje, zmerja in priganja.

In ne pozabite, Črnici so v Jugoslaviji, v kateri imamo zakon o zaščiti delavcev.

Morda pa tudi za te ženske drži tisto vaše geslo da: »ne sme najti zatočišča nihče, ki ni z dušo in sreem popolnoma z vami?«

Delavci in delavke, 21. in 22. oktobra z rdečo glasovnico odgovorite odločno in tako, da si bodo zapomnili, kdo sme biti državljan Jugoslavije in v njej, če že plačuje davke in izpolnjuje zakone, imeti svoje misli, naziranje in besedo.

Vir: *Delavec*, z dne 10.10.1933, stran 2
(volitve, oglas delavske zbornice).

48 *Kmetovalec*, z dne 30.11.1930, stran 189; *Jutro*, z dne 08.11.1930, stran 5.

49 *Jutro*, z dne 29.04.1930, stran 4.

Smrt na posestvu Freudenau

Dne 3. maja 1936 je na graščini Freudenau v 72. letu umrl Sabo Ivan. Padel je pod voz in si zlomil prsni koš. V službi je bil 30 let. Njegovega pogreba se je udeležila vsa služinčad in ogromna množica ljudi. Ob odprtem grobu mu je v slovo spregovoril upravitelj graščine Freudenau g. Oton Pajdaš⁵⁰.

Ogled Meinlovega posestva

Leta 1937 je v Apače je prihajalo vedno več obiskovalcev iz drugih pokrajin in dežel. Ogleдали so si napreden način obdelovanja zemlje na posestvu Meinl⁵¹.

Oglas Uprave Julija Meinla

Prodajali so semenski oves, priznan od osrednje komisije za scmenogojstvo, semenski krompir različnih vrst, prvovrstni jabolčnik⁵², plemenske bike in telice, nemške plemenite svinje najboljšega porekla⁵³.

Plačilo za delo

Leta 1938 je obširna graščina svetovno znanega podjetnika Meinla v Črncih razpisala delovna mesta za delavce na polju za dnevno menzo 12-15 din⁵⁴.

Na Apaškem polju so bili v preteklosti tudi drugi veleposesniki, ki so imeli v lasti večje kmetijske površine. Po večini so bili nemške narodnosti.

Kmetijstvo po drugi svetovni vojni

Med prvo in drugo svetovno vojno je bila kmetijska dejavnost v veliki meri pogojena s tedanjimi razmerami.

Med drugo svetovno vojno sta bili ukinjeni dve organizaciji (zveza in društvo), za katerega v PAM ni ohranjenega gradiva⁵⁵. št. 967 - Ortsbauerbund in Abstal, Krajevna kmečka zveza v Apačah ter št. 2361 - Selektionsverein für Rinderzucht in Leitersdorf, Selekcijško društvo za govedorejo v Lutvercih.

⁵⁰ Slovenski gospodar, 13. maj 1936, stran 8.

⁵¹ Slovenski gospodar, 23. junij 1937, stran 9.

⁵² Slovenski narod, 26. februarja 1939, št. 48, stran 3.

⁵³ Slovenski narod, 30. januarja 1939, stran 3.

⁵⁴ Večernik, z dne 16.8.1938, stran 3.

⁵⁵ Dušan Ščap, Arhivsko gradivo- ukinjena društva, organizacije in združenja za apaško območje v letih 1941-1942, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2012, stran 49.

Komisija za razpis mesta direktorja Kmetijskega gospodarstva Črnci-Apače razpisuje na podlagi 88. in 90. čl. uredbe o ustanavljanju podjetij in obrtov (Uradni list F.L.R.) št. 51-424/53) mesto

DIREKTORJA

Kmetijskega gospodarstva Črnci-Apače

Pogoji: Inženir agronomije z najmanj petletno prakso ali kmetijski tehnik z najmanj desetletno prakso.

Pravilno književane prijave je vložiti pri tajnistvu O.G.O. Ljutomer do 15. julija 1954. Prijavi je treba priložiti življenjepis ter dokazila o strokovni izobrazbi in praksi.

Vir: Ljudska pravica, z dne 1.7.1954, stran 7.

Dne 13.1.1946 je bilo celotno nemško govoreče prebivalstvo iz Apaškega polja nasilno izgnano. Tako so izgnali okrog 2.300 prebivalcev, njihovo premoženje pa so nacionalizirali. V sklopu agrarne reforme, izvedene po drugi svetovni vojni, je bila izvršena tudi kolonizacija. Na zapuščene domove prejšnjega nemškega prebivalstva so se priseljevali kolonisti iz vseh predelov Slovenije. Največ jih je bilo iz dolenjske in belokranjske⁵⁶. Kolonisti so ustanovili kmečke delovne zadruge⁵⁷. Večina kolonistov ni bila večča težkega dela na kmetiji, zato jih je nekaj tudi odšlo. V drugi polovici 20. stoletja je na območju apaške občine prevladovala govedoreja. V Apačah, Žepovcih, Segovcih in Zg. Konjišču so bili zgrajeni štirje tipsko enaki hlevi s skupno kapaciteto za približno 500 krav molznic⁵⁸. V Črncih je bil hlev, kjer je bilo prostora za približno 500 mladih telet. Teleta iz omenjenega hleva so po šestih mesecih reje premestili v Lutverce. Hlev v Lutvercih je imel kapaciteto za 2000 telet. V njem so pitali teleta do klavne teže. Vsi omenjeni hlevi so bili v lasti takratnega Kmetijskega gospodarstva Gornja Radgona oz. kasneje kombinata Črnci⁵⁹. Kmetijski kombinat je imel v lasti kot družbeno lastnino (nacionalizirano premoženje) veliko kmetijskih površin. Vse do začetka 90. let

56 Več; Zdenko Čepič, *Problematika kolonizacije Apaškega polja pri izvajanju agrarne reforme po drugi svetovni vojni*, ČZN, 1, 1994, stran 137 in nasl.

57 Dušan Ščap, *Kmetijsko obdelovalne zadruge na območju Apaške doline v obdobju 1946-1949*, Zgodovinski listi, Splošna knjižnica v Ljutomeru, 2013, stran 100-117.

58 Podrobneje o t.i. kmetijskem socializmu na vasi v članku: Dušan Ščap, *Časopis Ljudska pravica o Apaški kotlini po drugi svetovni vojni*, Glasilo, Zg. društvo G. Radgona (predvidoma v naslednji številki).

59 Primož Horvat, *Geografija Občine Apače*, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, oddelek za Geografijo, 2012, stran 80-81.

prejšnjega stoletja je bil kmetijski kombinat gonilna sila kmetijske dejavnosti na Apaškem polju. Po osamosvojitvi je prešla družbena lastnina (predvsem kmetijska zemljišča) v last Sklada kmetijskih zemljišč in gozdov RS. V okviru denacionalizacije, po osamosvojitvi, ni bilo veliko vrnjenega premoženja nekdanjim lastnikom t.i. apaškim Nemcem. Leta 1966 je bila zgrajena tudi mešalnica za proizvodnjo hrane, kasneje imenovana TMK Črnci.

Sklep

Število kmečkega prebivalstva v sedanji občini Apače se zmanjšuje. V letu 2010 je kmečko prebivalstvo obsegalo približno 22 % celotne populacije občine Apače, medtem ko v letu 2000 okoli 31 %. Na celotnem območju občine so trenutno v veljavi vodovarstveni pasovi, kar dodatno regulira vnos in skladiščenje organskih gnojil.

Ekološka oblika kmetovanja trenutno obsega majhen delež površin v občini⁶⁰. V prihodnosti bo potrebno temu segmentu dati več pozornosti in ga povezati s turistično ponudbo.

Predvsem zaradi intenzivnega kmetovanja v preteklosti je občasno pitna voda na Apaškem polju onesnažena z vsebnostjo nitratov. Potrebno bo veliko ozaveščanja med prebivalstvom, da se bo kvaliteta pitne vode dolgoročno spet izboljšala.

Literatura in viri

Literatura in viri so navedeni pri sprotih opombah, zato jih še enkrat posebej ne navajam.

⁶⁰ *Občina Apače, Strategija občine Apače za koncepiranje trajnostnega razvoja, 2014, stran 67.*

Opekarstvo, priložnostna dejavnost in vsakdanja življenjska potreba

Izdelovanje opeke, kakršno poznamo danes, je bilo nekoč popolnoma drugačno. Se posebej v manjših delovnih sredinah, ki so se oblikovale tako v trgu Ljutomeru kot v nekaterih okoliških vaseh. V kolikor se je dejavnost skozi čas razvila v večje podjetje in s tem nazadnje tudi v mehanizirano proizvodnjo, se je uspešno prebila tudi v 20. stoletje. To pomeni, da je o takih opekarnah ohranjenih tudi veliko pisnih in drugih virov. O manjših in priložnostnih opekarskih obratih ali zgolj dejavnosti za enkratne potrebe pa je pisne vire zelo težko najti, ljudski spomin nanje pa tudi počasi in za vselej izginja.

Živim v kraju (Pristava), kjer je do leta 1964 stala zidana hiša »kasarna«, zgrajena leta 1681. To je potrjevala letnica na strešnem tramu. Pri podiranju stavbe so opeko skrbno očistili in jo vgradili v novo bivališče, ki še stoji. Gre za zanimivost, saj lahko vse do danes sledimo zgodovinski poti navadne opeke, izdelane »doma« na najbolj preprost način, ki še vedno služi svojemu namenu. Žal se je pozabilo, kdo je opeko za nekdanjo »kasarno« tudi izdelal.

Z malo sreče in veliko radovednosti starejši domačini še povedo, kje je bila primerna ilovica, da se je lahko in splačalo izdelovati opeko. V moji bližini so bila taka najdišča v Stročji vasi, Presiki in Globoki. V Pristavi so zemljo za opeko kopali v Kosejevi jami, Pavličičevi jami, v jami pri Gabercu, pri Berekih in nazadnje v jami pri stari Ščavnici. Vse lokacije lahko v naravi prepoznamo še danes, čeprav jih lastniki intenzivno zasipavajo.

O starejših opekarskih dejavnostih najdemo kar nekaj arhivskega gradiva o Ganserjevih »ciglencah« v Ljutomeru in Vinkovičevi opekarski dejavnosti v Stročji vasi. V obeh primerih gre za dejavnost družine, ki je trajala kar nekaj generacij. Pri Ganserjih vse od prve polovice 17. stoletja in sigurno do začetka 19. stoletja, ko se še omenjata kar dva opekarja s tem priimkom. Vaški Vinkoviči pa so dejavnost pridobili s poroko leta 1793 in jo izvajali naslednje tri generacije. V obeh primerih gre za toliko široko dejavnost, da beležimo tudi večje količine opeke namenjene za prodajo in ne le za lastno rabo.

Krylova fotografija ljutomerskega pokopališča, spredaj vznožje hriba, danes v celoti izkopano za potrebe opekarne

Inventarium Nr 316
 Nach Ableiben Herrn Johann
 Gänster zingls wd. und Maria Dreyer
 Ehewirtsin. hiedm. pr. in d. h. n. n.
 In d. g. d. Köstn. Herrn J. S. S. S. S. S.
 In d. g. d. Köstn. Herrn J. S. S. S. S.
 Vermögen durch den Herrn Anton
 Solichner d. d. d. d. d. d. d. d. d. d.
 Matthei G. G. G. G. G. G. G. G. G.
 d. d. d. d. d. d. d. d. d. d. d. d. d.
 Am 24. d. Jullij 1759

Inventar Johana Ganserja, opekarja iz Ljutomera, 1759

Ljutomerska Ganserjeva opekarna je izkopavala ustrezno zemljo v neposredni bližini njihove trške hiše. Ta je stala na »Hausgasi«, torej na ulici, ki pelje od Starega trga v smeri Stročja vas oziroma Ormož. Ravno na tem mestu se je kasneje razvila industrializirana opekarna, najprej v posesti Krainzev, potem podržavljena in z drugim imenom. Čas delovanja in s tem izraba zemlje sta bila tolikšna, da je danes v naravi situacija povsem druga, kakor bi jo mogli prepoznati še na Krylovih fotografijah iz začetka 20. stoletja. A takrat Ganserjev v trgu ni bilo več, poslednji rod pa se je iz opekarjev prelevil v trgovce, cehovske obrtnike in uradnike.

Vinkovičeva opekarska dejavnost se je izvajala prav tako na domačiji in bližnji okolici v Stročji vasi števil. 1, takoj desno s ceste, ki prečka potok Kostanjevica iz smeri Ljutomera. Tudi na tem mestu je še danes vidno večje izkopavanje zemlje in s tem opazna sprememba terena.

Kljub temu, da je pri Vinkovičih šlo za bolj skromen opekarski obrat, sta iz njihove opeke zgrajeni domačija Pavličič v Pristavi iz leta 1878 in domačija Kosi iz istega obdobja, vendar so zanjo zemljo za zidake kopali v Pristavi.

The image shows a handwritten document in German, likely a deed or contract, dated 1829. The text is written in a cursive script and mentions 'Stroch' and 'Ljutomer'. It appears to be a legal document related to the brick-making activity mentioned in the text.

Dokument, ki omenja opekarja Andreja Vinkoviča v Stročji vasi, 1829

Kje je bil izdelana opeka za danes najstarejšo zidano hišo v vasi, domačijo Šterman iz leta 1839, ki je bila tudi krita z opeko, se več ne ve. Tudi pri pregledu zidakov ni bilo najti kakih znamenj izdelovalca, prav tako na strešnikih ne. Oboji pa so še danes v rabi.

V Pristavi so poslednjo opeko izdelovali doma, ročno, na način, kakor so se to ljudje naučili od svojih prednikov, graditelji hiš v ranih 60. letih prejšnjega stoletja. Kasneje se je opeka kupovala v večjih opekarnah.

Iz leta 1905 pa so še ohranjeni slamenjaki, ki jih je v vasi izdeloval lončar Kikec. Do letos so služili svojemu namenu. Slamenjaki so s kalupom ročno modelirani, vsak posebej dokončno oblikovani in vsak ima odtisnjen lončarjev priimek ter inicialko imena. Pri navedbi kraja (Pristava) pa se je lončar zmotil v kalupu in črko –s obrnil v napačno stran.

Kikecev slamenjak, 1905

In kako je potekalo domače opekarstvo?

Najprej je bilo treba v naravi poiskati in prepoznati ustrezno nahajališče ilovice, ki je bila primerna za izdelavo opeke. Temu je sledila manj zahtevna priprava terena za kasnejši izkop. Po potrebi se je uredila tudi dostopna pot ali kar celotno področje za namen prekopavanja, modeliranja, sušenja in žganja opeke.

Običajno je bilo to manj plodno zemljišče, velikokrat vlažno in zamočvirjeno ali v primeru bližnjih gričev celo globlje v zemlji ter na manj ugodnih lokacijah.

Sledil je izkop ustrezne zemlje – ilovice za opeko in odvoz na določeno mesto.

Tam se je zemlja vsaj eno leto prekopavala. Medtem se je sušila, namakal jo je dež, morala je premrzniti in biti očiščena morebitnih grobih primesi. To je bil del pripravljalnega postopka.

Med zaključno pripravo zemlje za opeko se je dodala ustrezna količina vode. Zmes se je

Opekarne na območju Občine Križevci pri Ljutomeru

Zaradi vse večjega povpraševanja po gradbenem materialu - opečnih izdelkov - je opekarska dejavnost na Murskem polju v začetku 20. stoletja z nastankom novih, modernejših opekarn prerasla v eno od pomembnih gospodarskih industrijskih dejavnosti, v kateri so našli zaposlitev v času sezonskega dela domačini in delavci iz drugih območij. V prispevku je prikazana nastanek, razvoj in dejavnost opekarn do 70. let 20. stoletja, na območju sedanje Občine Križevci pri Ljutomeru.

Leta 1920 je na Murskem polju, od Gornje Radgone do Ljutomera, delovalo pet opekarn: Črešnjevci, Boreci, Ključarovci, Lukavci in Ljutomer. Tehnološko sta bili najbolj opremljeni opekarni v Borecih in v Črešnjevcih, v lasti Občine Gornja Radgona. Opekarna v Ključarovicah je bila last več družabnikov, opekarni v Ljutomeru in v Lukavcih pa sta bili privatna last (Alojz Krainz, Oswald Höningmann). Ker naj bi država opekarni v Črešnjevcih in v Borecih, pridobljeni po delitvi premoženja med Kraljevino SHS in Republiko Avstrijo, prodala privatnemu kapitalu, kar so nasprotovali domačini, se je v Gornji Radgoni ustanovila industrijska zadruga za ohranitev opekarn in delovnih mest domačinov, delavcev iz Slovenskih goric, Prekmurja in hrvaškega Zagorja.

V tridesetih letih 20. stoletja je bil interes gospodarstva, da se opekarne na Murskem polju zaradi obilnih zalog kvalitetne gline razvijejo v enega najpomembnejših dejavnikov industrije, katero naj bi vodili strokovno usposobljeni kadri. Ob opekarnah naj bi se razvila tudi keramična industrija (umetno lončarstvo), s prodajo izdelkov na tuje trge in ustanovila keramična šola, ena prvih v Kraljevini SHS.¹

Opekarna v Ključarovicah

Križevska opekarna, d. z. o. z, Križevci na Murskem polju, je bila ustanovljena z družbeno pogodbo, 5. 3. 1908. V družbo se je povezalo trideset družbenikov in zbralo glavnico 260.000 kron, z namenom, da postavijo moderno opekarno za proizvodnjo opeke in drugih opečnih izdelkov iz gline. Člani načelstva družbe so bili: Ivan Pentek, trgovec, Radgona, Alojz Jureš, posestnik, Boreci, Marko Slavič, posestnik, Ključarovci.²

Družabniki opekarne so bili: dr. Karol Chloupek, zdravnik v Ljutomeru, Jakob Domajnko,

¹ *Murska straža*, 29. 5. 1920, št. 22.

² Ogrizek, *Emica, Sodni register Okrožnega sodišča v Mariboru 1898-1941. Trgovski register, C I 5.. Inventarji 12/2, Pokrajinski arhiv Maribor, 2006.*

posestnik v Borecih, Franc Erlich, posestnik v Šentilju, Jakob Erlich, posestnik v Ključarovicah, dr. Karol Grossmann, odvetnik v Ljutomeru, Julij Jandl, zidarski mojster na Grlavi, Alojz Jureš, posestnik v Borecih, Franc Jureš, posestnik v Borecih, dr. Jožef Lebar, zdravnik v Križevcih, Jožef Mühr, trgovec v Radgoni, Alojz Osterc, posestnik v Bunčanih, Ivan Pentek, trgovec v Radgoni, dr. Miroslav Ploj, c. kr. dvorni svetnik na Dunaju, Andraž Pučko, kovač v Lukavcih, Joško Rajh, veleposestnik na Moti, Fridrih Semlitsch, trgovec v Ljutomeru, Franjo Sever, posestnik v Ljutomeru, Alojz Slana, posestnik v Ključarovicah, Anton Slavič, posestnik v Grabah, Franc Slavič, posestnikov sin v Ključarovicah, Marko Slavič, posestnik v Ključarovicah, Alojz Skuhala, posestnik v Ključarovicah, Janez Schosteritsch, sedlarski mojster in hišni posestnik v Radgoni, Josip Vogler, posestnik v Šratovcih, Hrabroslav Vrabl, posestnik in nižji odvetnik v Ljutomeru, Ivan Vrbnjak, posestnik v Ključarovicah, Ivan Žnidarič, posestnik v Križevcih.

Med največjimi družbeniki opekarne so bili: Ivan Pentek, Franc Erlich, Alojz Jureš, Karol Grossmann, Marko Slavič. Ustanovitelji društva so bili: dr. Karol Grossmann, Alojz Jureš in Ivan Pentek.³ Člani nadzornega odbora opekarne so bili: dr. Karol Grossmann, Jožef Vogler, Franc Markovič, Ivan Žnidarič, Jakob Domajnko.⁴

Križevska opekarna v Ključarovicah, »prvo tovrstno podjetje na slovenskem Štajerskem«, se je ustanovila iz rodoljubja. Njeni ustanovitelji so bili večinoma kmetje, premožni posestniki v okraju. Odkupili so starejšo, manjšo opekarno v Ključarovicah (nastanek opekarne se omenja že leta 1880), s strojno opremo in zemljiščem za vsoto 61.000 kron. Ker je bila stara opekarna na neprimerni lokaciji, so kupili zemljišče za izgradnjo nove opekarne v bližini železniške postaje v Križevcih.⁵ Po načrtih inženirja Steinbrücka iz Gradca so zgradili krožno peč, v kateri naj bi izdelali letno do 1.500.000 kosov strešne in 80.000 kosov zidne opeke.

³ *Križevska opekarna, društvo z omejeno zavezo v Križevcih na Murskem polju, Društvena pogodba*, 5. 3. 1908.

⁴ *Slovenski gospodar*; 12. 3. 1908, št. 11.

⁵ *Danes je na tem območju Kmetijska zadruga Križevci, kjer se vidijo ostanki opekarne in upravna zgradba.*

Gradnja opekarne v Ključarovecih, (Križevska opekarna, d. z. o. z.) 1907/8.⁶

Že med gradnjo opekarne pa »slovenske ciglence« med domačini niso naletele na pričakovano podporo, saj opekarna naj ne bi bila konkurenčna »nemškim ciglencam« v Črešnjevcih pri Radgoni. Kljub začetnim finančnim težavam pri izgradnji, je opekarna pričela redno delovati leta 1908. Zaradi ugodnih gospodarskih razmer, konkurenčne cene opeke in velike potrebe po gradbenem materialu, predvsem zidne opeke, je opekarna dobro poslovala do 1. svetovne vojne. Razen domačinov, so bili v opekarni zaposleni tudi delavci iz drugih krajev.⁷

Leta 1920 je bilo v opekarni, v času sezonskega dela (april - oktober) zaposlenih od 50 do 60 delavcev, med njimi je bila polovica žensk. Dnevni zaslužek zaposlenih je bil med 27 do 60 kron. Opekarna je imela primerno urejenih nekaj lastnih stanovanj za nedomačine, za samske in poročene delavce, v velikosti od 25 - 50 m².⁸

Že med vojno so imeli ustanovitelji opekarne v načrtu, ko gospodarske razmere niso bile ugodne za poslovanje, da bi si zagotovili dodaten vir dohodka z odprodajo lastne električne

6 *Splošna knjižnica Ljutomer, OE Muzej, fototeka.*

7 *Slovenski gospodar, 21. 7. 1910, št. 29.*

8 *SI-PAM 0051/2, Sresko načelstvo Ljutomer 1906-41, 1920-22.*

energije za razsvetljavo okoliških vasi in sicer z generatorjem parne »lokomobile«, ki je služila opekarni za razsvetljavo.⁹

Logotip opekarne v času prvih lastnikov - družbenikov.¹⁰

Ker se je opekarna v začetku 30. let 20. stoletja znašla na robu preživetja zaradi prezadolženosti, je bil 12. 1. 1921 sprejet sklep o likvidaciji in razdružitvi družabnikov. Opekarna je bila izbrisana iz registra 24. 8. 1922 in prodana.

Zamisel o prodaji električne energije okoliškim prebivalcem niso opustili tudi v začetku 30. let, ko je opekarna prešla v roke novih lastnikov. Dne 20. 9. 1922 je bila ustanovljena javna trgovska družba dveh družabnikov in sicer kot **Križevska opekarna, elektrarna, mlin in žaga Lumir in Žnidarič, Križevci pri Ljutomeru**. Predmet poslovanja je bila opekarna, elektrarna, mlin in žaga. Družbenika sta bila Anton Lumir in Drago Žnidarič, posestnika iz Ljutomera.¹¹ Pridobili so soglasje oblasti za oskrbo z električno energijo za vasi Križevci, Boreci in Ključarovci, vendar ni bilo dovolj podpore med okoliškimi prebivalci.¹²

27. 12. 1928 je opekarno prevzela nova družba. Registrirana je bila kot »Križevska industrija d.d. v Križevcih pri Ljutomeru«, kasneje pa kot »**Defniška trgovska in industrijska družba Hartner**«, s sedežem v Murski Soboti. Dejansko je bila že leta 1928 lastnica družbe Prek-

⁹ SI-PAM 0051/1, Sresko načelstvo Ljutomer, 1906-41, 1917

¹⁰ SI-PAM 1056/5, Gornjeradgomska občinska opekarniška podjetja 1919-1966.

¹¹ Ogrizek, Emica, Sodni register okrožnega sodišča Maribor, 1898-1941, Trgovski register, A II 147.

¹² SI-PAM 0051/2, Sresko načelstvo Ljutomer 1906-1941, 1920-22.

murska banka d.d. v Murski Soboti, ki je vodila podjetje pod imenom »Križevska industrija« (opekarno je vodil Hartner Ferdinand) in jo 30. septembra 1931 zaprla, zaradi dolgotrajne gospodarske krize. Na podlagi odločbe Sreskega načelstva v Ljutomeru, je bila opekarna šele dne 12. 7. 1937 izbrisana iz obrtnega registra.¹³

Opekarna v Borecih

Mestna Občina Radgona je bila najprej lastnik opekarne v Črešnjevcih pri Radgoni, registrirane kot **Bürgerliche Ziegelei der Stadt Radkersburg, Črešnjevci**. Mestno podjetje je bilo vpisano v register Okrožnega sodišča v Celju 14. 11. 1893. Opekarna je bila izbrisana iz registra 1. 7. 1914 zaradi preimenovanja v **Radkerburger stadt. Ziegelwerke**.¹⁴ V okviru podjetja je poslovala tudi nova opekarna v Borecih¹⁵. Odločbo za njeno obratovanje je izdalo Okrajno glavarstvo v Ljutomeru, dne 9. 2. 1910.¹⁶

Reklamni oglas opekarne v Borecih in v Črešnjevcih, s keramično šolo iz leta 1913.¹⁷

13 SI-PAM 0051/13, Sresko načelstvo Ljutomer, 1906-1941, 1937.

14 O. E., Sodni register Okrožnega sodišča Maribor; 1898 - 1941, Trgovski register, Einz I 94.

15 Danes, Tondach Slovenija, proizvodnja opečne kritine, d.o.o., Boreci.

16 SI-PAM 0051/14 Sresko načelstvo v Ljutomeru 1906-1941, 1937-1938.

17 Tondach Slovenija, d.o.o, Boreci.

Leta 1917 je opekarna v Borecih zaradi pomanjkanja premoga za žganje opeke prenehala redno obratovati. Po razpadu AO monarhije je opekarna postala predmet delitve premoženja, med Republiko Avstrijo in Kraljevino SHS, vendar je bila leta 1920 formalno še vedno v lasti Mestne Občine Radgona. Opekarna ni redno poslovala. V njej je bilo zaposlenih le 6 delavcev. Opekarna je imela nekaj lastnih stanovanj za samske in poročene delavce. Plača zaposlenih je bila od 4 do 5 kron na uro.¹⁸

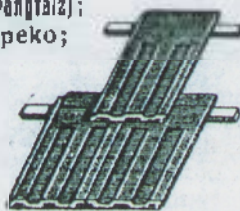
Leta 1923 je opekarni v Črešnjevcih in v Borecih na podlagi nasledstva prevzela Občina Gornja Radgona. Podjetje je bilo 5. 1. 1923 vpisano v register kot **Gornjeradgonska občinska opekarniška podjetja v Črešnjevcih in Borecih, Gornja Radgona**. Predmet poslovanja je bila proizvodnja in prodaja opeke ter keramičnih izdelkov.¹⁹

Gornjeradgonska občinska opekarniška podjetja

v ČREŠNJEVCIH in BORECIH (prej last mesta Radgone)

naznanjajo, da imajo pri svojem opekarskem podjetju v **Borecih**, postaja Križevci pri Ljutomeru na prodaj še večjo zalogo zelo dobro in trpežno izdelanih in ožganih raznih opekarskih izdelkov, kakor:

Zarezo strešno opeko (Strangfalz);
bobrasto gladko strešno opeko;
vse vrste žlebnjakov;
izborno žgano ročno in
strojno zidno opeko;
luknjasto (zelo lahko) zidno
opeko, pripravno za
med- in nadzidje;

opeko za tlakovanje go-
vejih hlevov (lasten
patentirani izum);
drenažne cevi v vseh po-
trebnih dimenzijah, ka-
kor tudi razne strešne
nastavke in okraske

vse po zmernih dnevni cenah.

V našem opekarniškem podjetju v Borecih, katero je eno izmed najmodernejših in najpopolnejših podjetij te vrste sploh v Jugoslaviji, se izdeluje opeka tudi skozi celo zimsko sezono.

Pojasnila daje in sprejema vsa naročila **jedino** le

**Centrala občinskih opekarniških podjetij
v GORNJI RADGONI.**

Oglas prodaje opeke iz 30. let preteklega stoletja.²⁰

¹⁸ SI-PAM 0051/2, Sresko načelstvo v Ljutomeru, 1906-1941, 1920-22.

¹⁹ O. E., Sodni register Okrožnega sodišča Maribor 1898-1941, Trgovski register, A 140 MS.

²⁰ Murska straža, 13. 3. 1924, št. 15.

Leta 1930 so v obratu **Gornjegadgonska opekarna Boreci** izdelali preko 3 milijone opek, največ zidne strojne opeke, zarezne strešne opeke in bobrovca. V opekarni je bilo zaposlenih okoli 50 delavcev, največ moške delovne sile.²¹

Tako kot opekarna v Ključarovcih, ki je zaradi velike gospodarske krize in prezadolženosti prenehala obratovati, je v 40. letih 20. stoletja kriza prizadela tudi opekarno v Borecih. Po več letih prekinitve dela je opekarna leta 1937 pričela znova obratovati. V tem letu so izdelali preko 4.000.000 opečnih izdelkov. Mnogo opeke je bilo neuporabne, zaradi loma, ker niso imeli ustreznih pokritih naravnih sušilnic za surovo opeko. Z izboljšanjem gospodarskih razmer so v naslednjih letih veliko vlagali v modernizacijo in v izboljšanje pogojev dela. Leta 1938 so pridobili obratno dovoljenje Sreskega načelstva v Ljutomeru, za tehnološko posodobitev opekarne, po priključitvi na električno omrežje hidroelektrarne na Fali (delovni in pogonski stroji, razsvetljava, sušilnice, nova upravna zgradba itd.). Opekarna je imela do železniške postaje v Križevcih lastni železniški tir.

Po popisu osnovnih sredstev in opreme opekarne iz leta 1938 je razvidno, da je za pogon delovnih strojev in za razsvetljava, do elektrifikacije, opekarni služil parni stroj (lokomobila) 180 KS, iz leta 1910, z generatorjem na enosmerni tok, ki je postal nadomestni agregat.

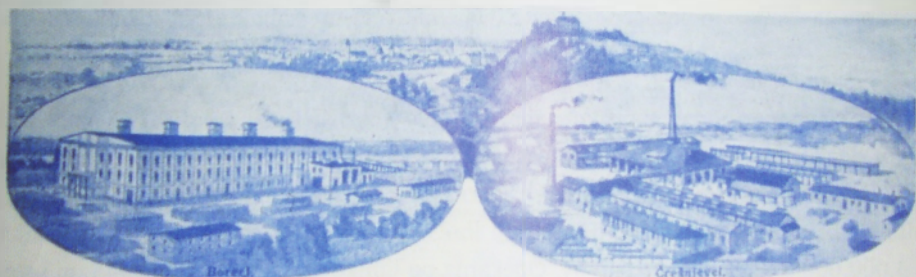
V glavnem tovarniškem posloplju je bila krožna peč s 16 celicami, s prostornino žganja opeke do 120.000 kosov, 24 oddelkov umetnih sušilnic za 60.000 kosov zidakov, sušilnice za 100.000 kosov strešne opeke in zunanja naravna sušilnica za okoli 55.000 kosov strešne opeke. Ob industrijskem tiru pri obratu je bila lopa za deponiranje žgane opeke.

Delovni stroji: skupina strojev in stiskalnic za izdelavo zidne, strešne opeke in slemenjake, dvigala in transporterji za ilovico, opeko in premog, manjši ročni vagoni (vagoneti) za prevoz ilovice in opeke itd. Z elektrifikacijo so bili za pogon delovnih strojev uvedeni elektromotorji: 80 KS (2) in 30 KS (2), 10 KS - pogon verižnega transporterja, 4 KS - pogon verižnega transporterja za premog, 26 KS - pogon velikega ventilatorja, 10 KS - pogon malega ventilatorja, 3 KS - pogon strojev v mehanski in mizarški delavnici. Generator na enosmerni tok preko parnega stroja iz leta 1910 je služil kot rezerva.²²

21 SI-PAM 1056/5, *Gornjeradgonska občinska opekarniška podjetja, 1919-1966, 1930.*

22 SI-PAM, 0051/14, *Sresko načelstvo Ljutomer, 1906-1941, 1938.*

GORNJERADGONSKA OBCINSKA PODJETJA

OPEKARNA BORECI

Postaja Križovci pri Ljutomeru

Telefon št. 1

BRZOJAVNI NASLOV
Občinska podjetja Gornja Radgona

TELEFON INTERKOMBANI št. 2

POST ŠKOFIJA BAČUN
Ljubljana, t. št. 2488

OPEKARNA ČREŠNJEVCI

Postaja Gornja Radgona

Telefon št. 2

Logotip opekarni v Borecih in v Črešnjevcih, v 40. letih 20. stoletja.²³

V letih 1938 in 1939 so v opekarni izdelali preko 4.700 000 kosov opeke in dodatkov, leta 1940 pa že okoli 5.000 000. Izdelovali so 41 različnih vrst opečnih izdelkov: zidno strojno opeko, zidno strešno opeko, zidno klinasto in votlo opeko, strešno opeko, bobrovec, žlebnjake, termolit plošče, drenažne cevi, stropnike, tlakovno opeko. Največ so izdelali osnovne vrste zidne in strešne opeke.²⁴

V 40. letih so se v opekarni delavci tudi sindikalno organizirali za zvišanje mezd in za boljše pogoje dela. Plače delavcev za najtežja dela so bile izredno nizke: moški - 2 din, ženske - 1.40 do 1.60 din, na uro. Delavci so bili povezani v sindikalni organizaciji Jugoslovanske strokovne zveze, okrožne organizacije za Štajersko. Zahtevali so, da se plače delavcev uredijo po minimalni državni mezdi²⁵. Leta 1938 so v opekarni v Črešnjevcih in Borecih ustanovili skupno sindikalno organizacijo JSZ krščanskih socialistov. Zahtevali so zvišanje mezd: za moške - 2.25, ženske - 1.60 - 1.80 din, na uro. V pogajanjih so delavci dosegli zvišanje mezd na 2.50 na uro, mladoletnim delavcem pa se je povišala mezda na 2 din na uro. Delavci so dosegli tudi sporazum pri sklenitvi kolektivne pogodbe za prihodnjo sezono.²⁶

²³ SI-PAM, 1056/5, Gornjeradgonska občinska opekarniška podjetja, 1919-1966, 1940

²⁴ SI-PAM, 1056/5, Gornjeradgonska občinska opekarniška podjetja 1919-1966, 1938-1941.

²⁵ Delavska pravica, 24. 6. 1937, št. 26.

²⁶ Delavska pravica, 25. 8. 1938, št. 35.

Leta 1940 so se zaradi druginje povišale plače polnoletnim delavcem, in sicer moškim 5 din, ženskam 4.75 din, mladoletnim delavcem pa 3,75 din na uro. Delovni čas je bil 10 ur dnevno. V tovarni so bili zaposleni večinoma domačini, vendar je imela opekarna tudi najemniška stanovanja za samske in poročene delavce. Najemnina stanovanja je znašala 2 dinarja dnevno.²⁷

Nemški okupator je v začetku okupacije, leta 1941, zasegel vso gotovino in naložbe kapitala v denarnih zavodih, prav tako zaslužek opekarnarje od prodaje opeke v skupni vrednosti 3.318.679, ocenjene v dinarjih. Opekarna je med okupacijo redno obratovala, v njej je bilo zaposlenih 85 delavcev (56 moških in 29 žensk). Leta 1944 so v opekarni izdelali nad 3.000.000 zidakov in strešnikov. Opekarna po umiku okupatorja, leta 1945, ni utrpela materialne škode. Pričela je znova redno obratovati 16. 7. 1945. S pooblastilom Ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS je opekarno v Borecih in opekarno v Črešnjevcih kot **Gornjeradgonska občinska opekarniška podjetja** prevzel Krajevni odbor OF Gornja Radgona. Upravljal jo je začasni delegat, trgovec Jože Hrastelj. V opekarni v Borecih - **Gornjeradgonska občinska opekarna Boreci** - je bilo septembra 1945 zaposlenih 90 delavcev: nekvalificirani - 78 (42 moških, 36 žensk), priučeni delavci - 4, mojstri - 5, vodstveno, administrativno in tehnično osebje - 4. Dnevna proizvodnja opeke je bila: zidaki vseh vrst - 20.000, zarezni strešniki - 10.000, bober strešniki - 9000, žlebnjaki - 200 kosov. Kot kurivo za žganje opeke se je uporabljal rjavi premog - v kosih in v drobirju. Delovne stroje je pogonjal električni tok iz hidroelektrarne v Fali. Za prevoz gline in opeke so služili ročni vagoni (vagoneti - 38), dvigali in transporter. Vsi pogonski stroji in ostale naprave so bile v opekarni še izpred 2. svetovne vojne.²⁸

Novembra 1946 je bilo v opekarni zaposlenih 101 delavcev (73 - moških, 28 - žensk). Med njimi je bilo 57 nekvalificiranih delavcev, 28 žensk. Letni plan proizvodnje je predvideval 5.000.000 kosov opeke, največ zidakov, strešnikov in manjšo količino slemenjakov.²⁹

Vlada LRS - Ministrstvo za finance je leta 1948 ustanovilo združeno podjetje **Ljutomerske opekarnarje**, s sedežem v Križevcih pri Ljutomeru (opekarna Boreci), z obrati: Ljutomer, Boreci, Črešnjevci, Lukavci in Puconci. Poslovni predmet je bil izdelovanje opečnih in keramičnih izdelkov na strojni in ročni način. Novo združeno podjetje (konzorcij) je bilo vpisano v register državnih podjetij republiškega pomena. Operativni upravni voditelj opekarnarje je bila Glavna direkcija industrije gradbenega materiala pri ministrstvu za gradnje LRS. Zastopnik podjetja je bil Svenšek Rudolf.³⁰

27 SI-PAM, 1056/5, *Gornjeradgonska občinska opekarniška podjetja, 1919-1966, 1938-1941.*

28 SI-PAM, 1153004/1, *OLO Ljutomer 1945-1955, 1945.*

29 SI-PAM, 1153004/17, *OLO Ljutomer, 1945-1955, 1946.*

30 *Ul. LRS, Trgovski register, 3. 8. 1948, priloga k 33. št.*

LJUTOMERSKE OPEKARNE

KRIŽEVCI pri LJUTOMERU

Z OBRATI BOREČI, LUKAVCI, GORNJA RADGONA IN PUČONCI

Príporečamo svoje izdelke:

Zidak polni	— 3,50 din
Votlak	— 4/1 (BH.) — 16 din
Votlak 1/1	— 6 din
Fasadni zidak	— 6,50 din
Dimniška opeka	— 5,30 din
Strešna opeka enozarezna	— 13 din
Borbrovec	— 10,20 din
Siemenjak	— 36 din za komad.

Kakovost izdelkov preverite! Opeko dostavljamo z našimi prevoznimi sredstvi na gradbišča. Gornje cene veljajo franco opekarna.

Naše izdelke si ogledite na gospodarski razstavi v Murški Soboti!

Razstavljali pa jih bomo tudi na zagrebškem velesejmu.

Reklamni oglas prodaje opeke Ljutomerske opekarnе.³¹

Opekarna v Lukavcih, eden najmanjših obratov Ljutomerskih opekarn, z bogatim nahajališčem najbolj kvalitetne glinе v okolici, se je zaradi velike potrebe po strešni opeki postopoma modernizirala (elektrifikacija, prenova krožne peči). Leta 1949 so zgradili transformator za električno energijo, ki je nadomestila Dieslov motor in je koristila tudi okoliškim kmetom za pogon mlatilnic, žag in za razsvetljavo. Zamenjali so zidni agregat (nadomestil je ročno delo izdelave zidakov), zgradili novo sušilnico za strešno opeko in skladišče za surovo opeko. Prva leta po vojni so vozili opeko še s konjskimi vpregami na železniško postajo v Križevce, z nakupom tovornjaka pa so dostavljali opeko tudi na gradbišča. V obratu so delali večinoma delavci iz Prekmurja, največ iz Odrancev, ki so bili aktivni tudi pri kulturo-prosvetnem delu v obratu. Imeli so urejene stanovanjske prostore pri opekarni, na zemljišču opekarnе so obdelovali zemljo in v zameno dobivali pridelke. Opekarna je bila po svoji osnovni dejavnosti — izdelavi opeke — znana tudi po kvalitetnih sobnih in montažnih pečeh, z lastno keramično delavnico.³²

Veliko finančnih sredstev v okviru konzorcija Ljutomerske opekarnе je bilo v preteklih letih vloženo tudi v obrat v Črešnjevcih pri Gornji Radgoni, ki se je leta 1953 osamosvojil.³³

Z zakonom o delavskem samoupravljanju se je leta 1953 opekarna v Borecih z obratom v Lukavcih osamosvojila od konzorcija Ljutomerske opekarnе. Ustanovitelj novega podjetja

³¹ *Ljudski glas*, 22. 1. 1951, št. 4.

³² *Ljudski glas*, 14. 6. 1954, št. 23.

³³ *Obmurski tehnik*, 39. 4. 1954, št. 17.

Križevske opekarne je bil OLO Ljutomer. Poslovni predmet opekarne je bil: izdelovanje opečnih izdelkov iz gradbenega materiala ter izdelovanje potrebnega pomožnega materiala za lastne potrebe.³⁴ Leta 1953 so v Lukavcih in Borecih izdelali 8.000.000 kosov opeke: fasadne in navadne zidake vseh vrst, stropnike PLGD in rapid opeko po licenci iz Avstrije, opeko Manta, zarezne strešnike, ograjno opeko, drenažne cevi in druge specialne izdelke po naročilu. Izdelki so bili zaradi dobre kakovosti izredno cenjeni. Izvažali so jih tudi v Avstrijo in v Italijo. Najbolj so bili znani po strešni opeki bobrovcu. V obeh opekarnah je bilo zaposlenih 160 delavcev. Ustvarili so okoli 70.000.000 dinarjev dohodka. Od leta 1951 je opravljal podjetje delavski svet.

Leta 1954 so v obratu v Lukavcih kupili nov stroj za izdelavo strojnega zidaka in mletje glin, dvigalo za transport strešne opeke iz sušilnic v krožno peč, katero so obnovili z dimnikom, v obratu v Borecih pa so modernizirali sušilnico. Opeko so prodajali predvsem na slovenskem tržišču, nekaj pa tudi v tujino: navadne in fasadne zidake, votlake, stropnike, strešnike (bobrovec, slemenjaki in opečni okraski). Obrat v Borecih je bil eden najmodernejših v državi, obrat v Lukavcih pa je bil poznan po kakovosti strešnikov.³⁵

*Opekarna v Lukavcih pred obnovo, leta 1954.*³⁶

34 Ul. LRS, Trgovski register, 23. 6. 1953, št. 8.

35 Obmurski tednik, 22. 12. 1955, št. 51.

36 SKI Ljutomer, OE Muzej, fototeka.

Od uveljavitve delavskega samoupravljanja, po letu 1950, so v nekaj letih (v petletki) v obrat Boreci in Lukavci vložili 30.000.000 dinarjev lastnih sredstev. Kupili so dve novi stiskačnici, zidni agregat, elektrificirali obrat v Lukavcih, uredili kanalizacijo v obratih, modernizirali strojne in transportne naprave in zgradili stanovanjski blok za delavce opekarne v Borecih. V načrtu je bila investicija v novi bager in izgradnja sušilne lope v Lukavcih. Vrednost celotne proizvodnje opeke v obeh obratih je bila 1954 leta 69.500.000 dinarjev, pri čemer je na enega delavca prišlo 414.000 dinarjev prihodka. Ustvarili so 24.000.000 din dobička.³⁷

Opekarne, kot pomembna industrijska panoga, z ugodnimi razvojnimi možnostmi, zalogami kvalitetne glin in ilovice, do srede petdesetih let še niso bile zmožne zadostiti velikemu povpraševanju po gradbenem materialu. S postopno modernizacijo in novo opremo so opekarne izdelale tudi že vse vrste opeke, glede na povpraševanje, zviševale storilnost, vendar so bile potrebe po hitrejši modernizaciji vse večje, za večjo storilnost in zmanjševanja stroškov dela. Z ureditvijo umetnih sušilnic po posameznih obratih bi se sčasoma tudi proizvodnja opeke, ob ne bistvenem zmanjšanju delavcev, lahko opravljala tudi v zimskih mesecih.

Opekarna v Borecih je med vsemi opekarnami največ vlagala v razvoj in imela največjo vrednost proizvedenega blaga na enega delavca – 490.000 dinarjev v letu 1955. Investicijska sredstva med leti 1945-1955 so bila porabljena: za obnovo gradbenih objektov, za opremo, družbeni standard, transportna sredstva. Največja odjemalca opeke iz opekarne v tem času sta bila hidroelektrarna v Vuhredu in gradbeno podjetje Konstruktor iz Maribora.³⁸

DELOVNI KOLEKTIV

KRIŽEVSKIH OPEKARN

Križevci pri Ljutomeru

izdeluje opeko vseh vrst:

ZBDAKE, VOVLAKE, STRESNO
OPEKO, OKRASNO OPEKO,
RAPID OPEKO in
DRVENAZNE CEVI VSEH VRST

Svoje izdelke prodajamo odjemalcom po
najnižjih konkurenčnih cenah.

Reklamni oglas Križevske opekarne.³⁹

³⁷ *Obmurski tednik*, 22. 12. 1955, št. 51.

³⁸ *Obmurski tednik*, 5. 4. 1956, št. 14.

³⁹ *Obmurski tednik*, 2. 6. 1955, št. 22.

V naslednjih letih naj bi v modernizacijo opekarne vložili nad 40 milijonov dinarjev in reorganizirali vso proizvodnjo. Leta 1957 so mehanizirali glinokop, kupili nove industrijske vagonne in malo lokomotivo za prevoz gline, novi stroj za rezanje opeke z zmogljivostjo 29.000 kosov opeke dnevno, stroj za strešnike in vakum celico. Mehanizirali so kurjenje krožne peči in s tem zmanjšali porabo premoga in izboljšali kvaliteto opeke.⁴⁰

Leta 1958 je opekarna že ob polletju, v času sezonskega dela, presegla plan proizvodnje opeke, katere so izdelali okoli 4.000.000 kosov. V treh letih so povečali obseg proizvodnje za 41 %. Opekarna je kot edini industrijski obrat, v okolici podpirala razvoj dejavnosti in kakovosti življenja. Leta 1958 so za novo zdravstveno ambulanto v Križevcih prispevali sredstva za nakup opreme, gasilski avtomobil, šolske izlete itd.⁴¹

Leta 1958 so se pričele priprave za obnovo, leta 1957 pogorele opekarne v Lokavcih. Kljub temu, da nekateri obrati niso pogoreli, je sprva prevladovalo stališče, da se delo v opekarni opusti. Zaradi kakovosti gline in velikega povpraševanja po opeki so se odločili za obnovo opekarne. Z odobritvijo investicijskega republiškega posojila, z lastnimi sredstvi in sredstvi opekarne v Borcih, v višini 30.000.000 din, se je izdelal načrt obnove opekarne v Lukavcih, v vrednosti 81.000.000 dinarjev. V novi opekarni naj bi letno izdelali okoli 4.500.000 kosov opeke, zgradili umetne sušilnice in vpeljali tekoči trak.⁴²

Tudi opekarna v Borcih naj bi se v prihodnjih letih modernizirala za proizvodnjo okoli 16.000.000 kosov opeke. V načrtu je bila izgradnja umetnih in naravnih sušilnic, dodatnih peči, strojnica, tekoči trak. Leta 1958 so kupili bager za izkop gline. S tem so prihranili znatna finančna sredstva in odpravili najtežja dela. Izdelovali so 19 vrst opeke.⁴³

Po požaru je opekarna v Lukavcih pričela znova poskusno obratovati leta 1960. Leta 1961 so slovesno odprli posodobljen in prenovljen obrat opekarne, v katerega izgradnjo so vložili 104 milijone dinarjev. Vzporedno z obnovo obrata so izpopolnili tudi tehnološki proces, saj naj bi v novem obratu letno izdelali do 5.500.000 različnih opečnih izdelkov.⁴⁴ Leta 1963 so kupili vakum stiskalnico in s tem zaključili rekonstrukcijo obrata. Proizvodnjo opeke v novem obratu so podvojili.

Leta 1963 so v obratu v Borcih pričeli izdelovati modularne gradbene elemente. V naslednjih letih so nameravali obrat v Borcih popolnoma specializirati za izdelavo manj vrst

40 *Pomurski vestnik*, 1. 5. 1957, št. 16-17.

41 *Pomurski vestnik*, 28. 8. 1958, št. 34.

42 *Pomurski vestnik*, 6. 11. 1958, št. 44.

43 *Pomurski vestnik*, 11. 12. 1958, št. 49.

44 *Pomurski vestnik*, 1. 6. 1961, št. 21.

opeke. Zaradi gospodarnosti naj bi izdelovali le 7 vrst opeke, namesto dotedanjih 21 vrst: strešniki, stropniki in modularni gradbeni elementi. Zaradi zmanjševanja stroškov prevoza so največ opeke prodajali na Štajerskem. Tega leta je opekarna v Borecih podarila vso opeko za izgradnjo nove osnovne šole v Križevcih pri Ljutomeru v vrednosti 3.000.000 dinarjev, delavci opekarnе pa so s prostovoljnim delom in prevozi sodelovali pri obnovi tranzitne ceste Križevci –Ljutomer.⁴⁵

Opekarna v Lukavcih

Oswald Hünigmann, Gemischtwarenhandlung, Križevci. Tvrdka posameznika je bila vpisana v register Okrožnega sodišča v Celju 17. 10. 1893. Predmet je bila trgovina z mešanim blagom, od leta 1906 opekarna Lukavci. Imetnik je bil Oswald Hünigmann, trgovec v Križevcih pri Ljutomeru.⁴⁶

Opekarna naj bi se razvila iz nekdanje razpadajoče graščinske poljske peči za žganje opeke, (omenja se letnica 1835), katere lastnik je bil Avgust pl. Schenkel, lastnik gradu v Lukavcih. Opekarna naj bi večkrat menjala lastnika, nato jo je kupil podjetni trgovec Oswald Hünigmann iz Križevcev pri Ljutomeru in opekarno leta 1895 povečal. Izdelovanje zidne opeke je bilo ročno. Kasneje so kupili parni stroj (lokomobilo) in pričeli izdelovati tudi strešno opeko, ki pa se je le postopoma uveljavljala na podeželju. Leta 1929 so zgradili novo krožno peč in kupili Diesel motor, ki je zamenjal parni stroj. S tem so tudi povečali proizvodnjo opeke – zidakov in strešnikov, katerih so v času sezone, pred 2. svetovno vojno, izdelali dnevno od 26.000 do 30.000 kosov.⁴⁷

Leta 1920 je bilo v opekarni z lončarskim oddelkom, v času sezone, zaposlenih 30 delavcev - 10 moških in 20 žensk. Prejemali so plačilo od 1.80 do 4 krone na uro, za 8 – umi delovnik. V zimskih mesecih je delalo v opekarni samo 5 delavcev. Nekateri delavci so imeli v najemu stanovanja pri opekarni od lastnika opekarnе.⁴⁸

Peči
krušne za kmete in višoke sobne, kahle za štedilnike
in druge glinaste izdelke, vse izvrstne kakovosti,
priporočila iz svoje bogate zaloge

Opekarna v Lokavcih

Oglas opekarnе za keramične peči iz leta 1924.⁴⁹

45 *Pomurski vestnik*, 30. 12. 1963, št. 51-51.

46 *O. E., Sodni register Okrožnega sodišča Maribor 1898-1941, trgovski register, Einz I 94.*

47 *Obmurski tednik*, 1. 9. 1955, št. 35.

48 *SI-PAM, 1153004/2, Sresko načelstvo Ljutomer 1906-1941, 1920-1922.*

49 *Murska straža*, 13. 3. 1924, št. 15.

Pred 2. svetovno vojno je opekarna obratovala samo od 60 do 70 dni v letu, zaradi pomanjkanja sušilnih prostorov. Za žganje opeke so uporabljali rjavi premog, lignit, koks. Izdelovali so več vrst opek: zidake, zarezne strešnike, bobrovec, zarezne in gladke žlebnjake, tlakovce in drenažne cevi. Leta 1940 so izdelali 100.000 kosov strojne zidne opeke, 160.000 kosov ročne zidne opeke, 510.000 kosov zarezne strešne opeke, 9.000 kosov žlebnjakov in 4.500 kosov gladkih žlebnjakov. V opekarni je bila najpomembnejša strojna in druga oprema: Diesel motor 40 KS, zidna stiskalnica, strešna stiskalnica, nosilec za strešno opeko, stroj za izdelavo žlebnjakov, vlačilec vagonov, 4 majhni vagoni (vagoneti), nosilnosti 300 kg. Leta 1940 je bilo v opekarni zaposlenih samo 14 delavcev, leta 1944 pa le 2 delavca, saj je opekarna obratovala med vojno le občasno, ko so izdelali samo 50.000 kosov ročne zidne opeke.

Delavci opekarni v Lukavcih, pred 2. svetovno vojno.⁵⁰

Iz izrednega statističnega popisa za tovarne in rudnike, septembra 1945, je razvidno, da je opekarna v Lukavcih prešla v državno last maja 1945. Delegat opekarni je postal Cuznar Stane, strokovni vodja opekarni je bil Ganz Nikolaž⁵¹.

⁵⁰ SKL Ljutomer, OE Muzej, fototeka.

⁵¹ SI-PAM 1153004/1, OLO Ljutomer 1945-1955, 1945.

Opekarna je pričela znova obratovati 16. 7. 1945, s 75 % zmogljivostjo. V njej je bilo zaposlenih 14 delavcev, od teh 10 nekvalificiranih delavcev. Zaradi velike potrebe po opeki bi v opekarni zaposlili do 55 delavcev. Dnevna proizvodnja opeke v času 8 - urnega delovnika je bila: strojni zidaki – 12000 kosov, ročni zidaki – 2200, zarezna strešna opeka - 8. 000, zarezni žlebnjaki - 100. Opeko so večinoma prodajali okoliškim kinetom, ker niso imeli lastnega prevoza. Opekarna je bila ena najbolj zastarelih opekarskih obratov v okraju. Bila je brez elektrike in brez dovolj pokritih naravnih sušilnic za surovo opeko. Zaradi pomanjkanja sušilnih prostorov - šup za sušenje okoli 75.000 kosov, predvsem strešne opeke, opekarna ni redno obratovala. Delo je potekalo sezonsko, od marca do oktobra. Za žganje opeke so uporabljali premog v drobirju in v kosih, iz rudnika Trbovlje in rudnika Golubovac na Hrvaškem, ker niso imeli lastnega prevoza za dostavo premoga iz rudnika Cigajščak v Slovenskih goricah pri Ljutomeru.⁵²

Na podlagi Odločbe zaplombne komisije Okrajnega sodišča v Ljutomeru, dne 10. 9. 1945, so bile lastniku opekarne, Ozwaldu Hönigmannu iz Ljutomera, kot obsojencu v odsotnosti, marca leta 1946 zaplenjene vse premičnine in nepremičnine: opekarna z lončarsko delavnico z vsemi gospodarskimi in stanovanjskimi poslopji in zemljiščem v Lukavcih, stanovanjska hiša z gospodarskimi poslopji in kmetijske površine z gozdom v Ljutomeru, stavbno zemljišče, vinogradi in druge kmetijske površine z gozdom v Banfiju, v Križevcih pri Ljutomeru, Godemarcih in v Rinčetovi grabi.⁵³

Aprila 1946 je bila opekarna **Hönigmann Oswald, opekarna Lukavci**⁵⁴ izbrisana in nato vpisana v trgovski register Okrožnega sodišča v Mariboru kot **Državna opekarna Lukavci** oziroma **Opekarna Lukavci**. Začasni delegat je postal Centrih Karol iz Ljutomera.⁵⁵

Iz statističnega popisa obrti in industrije v LR Sloveniji, septembra 1946, je bilo v opekarni v Lukavcih zaposlenih 45 oseb (33 moških, 12 žensk), med njimi je bilo 21 nekvalificiranih delavcev (7 žensk). Glede na potrebe bi v opekarni potrebovali 67 delavcev. Opekarna je premogla skromno strojno opremo: stroj za izdelavo zidakov, za strešnike in stroj za žlebnjake. Primanjkovalo je ročnih vagonov (vagonetov) za prevoz ilovice in novih tračnic. Leta 1946 so načrtovali izdelati: 500.000 do 750.000 kosov zarezne strešne opeke, 300.000 ročnih zidakov, 300.000 strojnih zidakov, 10.000 žlebnjakov, 5.000 vlečenih žlebnjakov, 3.000 tlakovcev in 50.000 do 100.000 kosov strešne opeke (bobrovec). Za pogon delovnih strojev je še vedno služil star Diesel motor iz časa pred vojno, za razsvetljavo pa električna energija iz bližnjega daljnovoda.⁵⁶ Leta 1948 se je opekarna v Lukavcih združila v konzorcij **Ljutomerske opekarne**.⁵⁷

⁵² *Prav tam.*

⁵³ *SI-PAM, 0633, Okrajno sodišče Ljutomer, Zp 81-160, 1945, št. 554.*

⁵⁴ *Ul. LRS, Trgovski register, priloga k 33. št. 4. 5. 1946.*

⁵⁵ *Ul. LRS, Trgovski register, priloga k 43 št. 12. 6. 1946.*

⁵⁶ *SI-PAM, 1153004/17, OLO Ljutomer 1945-1955, 1946.*

⁵⁷ *Ul. LRS, Trgovski register, 3. 8. 1948, priloga k 33. št.*

Rudnik ali premogovnik Presika

Uvod

Severovzhodna Prlekija s Prekmurjem je relativno bogata s premogom, energentom, ki je približno petdeset ali več let dajal temu prebivalstvu prepotreben kruh, seveda poleg dlnarstva in viničarstva. Delo je bilo težko in ubijajoče. Jožef Halabarec s Presike, ki je kot mladenič šest let rudaril v domačem kraju, je v rovu dvakrat ušel smrti, nato pa se je poslovil od tega poklica - "v tretje gre rado", je odvrnil direktorju, ki ga je nagovarjal, naj še ostane.

Strokovnjaki-geologi so ugotovili, da so zaloge premoga v severovzhodni Sloveniji precej bogate, najpomembnejše je območje na Goričkem, od Kuzme do Strukovcev, nato Sv. Juriju ob Ščavnici, v Lendavski okolici (Petišovci) in Presiki. Predvidevajo, da so tukaj zaloge rjavega premoga v višini 830 milijonov ton. Njegova kvaliteta je tukaj, od vseh rjavih premogov, najboljša v Sloveniji. Kurilna vrednost je ugodna (17.5 MJ/kg), z majhno vsebnostjo gorljivega žvepla (0.91%)¹. Če primerjamo vsebnost gorljivega žvepla rjavega premoga iz premogovnika Senovo, ki vsebuje več kot dvakrat več te snovi (2,16%), moramo potrditi v opombi navedke rudarskih strokovnjakov. Premog se je nahajal relativno plitvo pod površino, debelina premogovnega sloja pa znaša med 10 in 12 metrov, do globine 250 m so pričakovanja okoli 450 mio ton in to na površini 50 km².² Na tem področju sta se pojavljali tudi nafta in plin. Prve raziskave nafte in plina so tukaj potekale v času nacistične okupacije, od začetka julija leta 1943 do konca januarja 1944. leta.

Rudnik rjavega premoga v Presiki spada v Ormoško-lendavski pas (ormoško-selniška anti-klinala) in vključuje zelo mlade rjave premoge. Te so v preteklosti izkoriščali še v številnih rudokopih v vzhodnim Prlekiji - npr. v bližnji Globoki, v kateri so izkopavali miocenske³ rjave premoge, ti so bili v dveh plasteh. Premog so pridobivali iz debelejšje plasti. V bližnji soseščini, npr. Cigajnsčaku⁴ (danes na hrvaški strani), Hermanceih, Rinčetovi Grabi in Nunski

1 Vsebnost žvepla je odvisen od brakično (pod brakičnost razumemo polsladko ali poslano vodo) geokemičnega vpliva. Najvišje vrednosti žvepla so imeli primorski premogi v Dinaridih, kajti te vsebnosti žvepla so značilne za morske sedimente v primerjavi s sladkovodnimi. Vir: M. Markič, V. Turk, B. Kruk, S. Šolar.

2 Doc. dr. Evgen Drvarič.

3 Geološka doba, ki se je začela pred približno 23 milijoni leti. V tem času so nastajala velika tektonska premikanja. Nastala je Himalaja.

4 Julija 1945. leta je prišlo do komisijskega ogleda tega terena (Cigajnsčaka), na pritisk hrvaške federalne vlade. Ti so se pritožili, da se rudnik nahaja na njihovem teritoriju, v

Grabi, razen v Slamnjaku, se je pojavljalo več plasti lignita.⁵ Vsa ta nahajališča so gravitirala in so spadala v občino Ljutomer, malo odročnejši pa je bil premogovnik Mursko Središče (na istem območju – ormoško-selniške (lendavske) antiklinale, vendar je ta v Medmurju, na Hrvaškem teritoriju). Deloval je od konca 19. stoletja pa vse do leta 1972. Največji izkop se je izvršil v letu 1965, z rekordnimi 170.000 tonami z dnevnim in podzemnim kopom. Vzrok za zaprtje tega premogovnika je bil v globljih plasteh močan dotok vode.

K temu pasu so se vključevali še trije rudokopi v ormoški občini – v kraju Ključarovci, v dolini potoka Lešnice, iz leta 1862. Tukaj so kopali srednje kvalitetni rjavi premog, iz pliocena⁶ in se je pojavljal v treh tankih slojih, v Strjancih, ki je podoben prejšnjemu in v Podgorcih; v tem premogokopu se je rjavi premog pojavljal v treh plasteh.

Kar nekaj datumov in podatkov kroži o odprtju premogovnika Presika. Prvi je iz leta 1918. Takrat bi naj rudnik rjavega premoga odprl Viktor Kukovec⁷, kot družabnik. Kot prvi raziskovalec ali rudosled tega rudnika je bil Ormožan, Franc Havlas⁸. V arhivu PAM hranijo Zapisnik komisijskega ogleda rudnika Presika, ki je datiran z dne 20. december 1920, ki pa je že bil v lastništvu Viktorja Kukovca. Zapisnik, ki je prav za prav vprašalnik v srbsko-hrvaškem jeziku, odgovori pa so napisani z roko v slovenskem jeziku. Nekaj zanimivih odgovorov - da je lastnik Viktor Kukovec iz Ljutomera, prostosled⁹, da ima osemindeset zaposlenih, ki

občini Sv. Martin, in je last Hrvatov iz Murskega Središča, le vhod v jamo je na slovenskem ozemlju. V pritožbi trdijo, da je delo v rudniku zapustilo 30 od 32 ljudi in da je naša - "slovenska vojska" zapolnila ves inventar in ga prenesla čez potok, ki bi naj bil meja med Slovenijo in Hrvaško (zanimivo, kako so Hrvati pritiskali, da se meja upošteva, ko pa je komunistični ideolog, Edvard Kardelj nekoč izbruhnil: "Mi gradimo Jugoslavijo, v kateri ni meja!"). Komisija je ugotovila, da premogovnik Čigajščak nesporno, v celoti leži na slovenskem teritoriju, vendar priznajo, da se skladišča nahajajo na drugi strani potoka na hrvaški strani. Vir: Dopis Okrožnega odhoda OF Mrb., odsek za ind. in rudarstvo, št. 874/45; Okrajni odbor OF Ljutomer, Odsek za industrijo in obrt, št. 37/45.

⁵ Vir: Danilo Jelenc.

⁶ Pliocen sledi dobi miocena. Razteza se od cca 5,5 milijona let do 2,5 milijona let pred sedanostjo. V tem času se je morje skoraj v celoti umaknilo iz današnjega ozemlja Slovenije.

⁷ Ljutomerski politik, domoljub in posestnik, ter voditelj prevrata ob koncu velike vojne, leta 1918 (1868 – 1940).

⁸ Ustni vir Franc Štampar, Presika, učencem OŠ Stročja vas ob naravoslovnem dnevu, 1992. Ivan Havlas je izkoriščal premogovnike Sodinci, Podgorci in Vičanci v vsem medvojnem času, tudi med nacistično okupacijo in po vojni do njihove nacionalizacije. Vir: Okrajni premogovniki Sodinci, Vičanci in Podgorci, Brane Oblak, arhivist ZAP Ptuj, 1983.

⁹ Prostosled tudi prostosledec je oseba, ki ima dovoljenje za iskanje mineralnih rudnin. SSKj navaja prostosleda, kot: "nekdaj prostor, na katerem je dovoljeno iskanje rudnin". Nekdaj odkrivatec ali iskalec rude.

delajo v treh skupinah 8 ur. Kopač je zaslužil na dan 35 kron, pomožni kopač pet kron manj, trkač (po vsej verjetnosti vozač vitla oz. upravljevalec vitla) pa 24 kron¹⁰. Pod rubriko "radnice", kar razumem dnevnic, je dodan zapis, izpred štirih dni pred komisijским pregledom, da so od tega datuma dalje delavci deležni 75 % dnevnic rudnika, ki se šteje kot plača.¹¹ Drugi datum je naveden dve leti pozneje, leta 1920, in tretji leta 1923. Nato se še navajata letnici 1926 in 1929.¹² To so izbrskani podatki o uradnem odprtju rudnika rjavega premoga, toda nedokumentirani viri nas nagovarjajo, da so tod okoliški prebivalci že davno pred tem kopali premog za lastne potrebe.

Po Kukovčevem (so)lastništvu?!, ta je po vsej verjetnosti prodal in odstopil eksploativno dovoljenje za rudnik Presika, leta 1923, svetovno znanemu novinarju Watzlawek Richardu. Viri ne poročajo njegove nacionalnosti ali s katere države izhaja, po vsej verjetnosti je bil iz Nemčije ali Avstrije, saj so tam mnogi takšni priimki¹³. Časnik Murska Straža je v svoji 41. številki prinesel veselo novico o prodaji rudnika Presika. Z naslovom *Diamanti v domači slovenski zemlji!*, poroča o razveseljivem dogodku, da je po mnogih finančnih težavah in "z železno voljo in dalekovidnim duhom podjetnosti, časnikar g. Richard Watzlawek, otvoril bogat premogovnik v Presiki, ki vsebuje velikansko množino dobrega, naravnost izvrstnega premoga"¹⁴. V nadaljevanju nam poroča, da se bo prebivalstvo, ki je bilo navezano na premog iz odročnejših rudnikov, lahko posluževalo domače dobrine. Premogovnik je v danem trenut-

10 *Kaj bi to pomenilo v današnjem času? Franc Kresal piše, da so "pred prvo svetovno vojno znašale najpogostejše mezde tovarniških delavcev 2 do 3 krome na dan, nato so med vojno inflacijsko narasle in leta 1919 znašale cca 15 do 22,5 kron na dan. Zaradi inflacije so se mezde vsako leto podvojile do leta 1922. Cene življenjskih potrebščin so se v tem času potrojile."* Vir: *Mezde in plače med dvema vojnama*, str. 13. Po podatkih iz decembra 1920 je znašala plača pekovskega pomočnika 400 kron na teden. Če preračunamo plačo presiškega rudarja, ta si je moral plačo krvavo zaslužiti, je ta znašala komaj malenkost več kot polovica pekovske, to je 210 kron. Zamenjava kron, ki je potekala vse od konca vojne pa do leta 1924, pa ni bila ugodna. V letu 1920 je znašala menjava 4 krome za 1 jugoslovanski dinar, leta 1924 pa le 11 par za 100 kron. Koncu leta 1920 in v naslednjem, je znašala cena vina na prostem trgu (pri prekupčevalcih) 17 do 20 kron ali 4,25 do 5 din. To pomeni, da je rudar-kopač, pri prostosledu Viktorju Kukovcu zaslužil na dan, tako čez prst, bornega liter in pol vina, sortno vino pa je imelo ceno od 24 do 32 kron (dejanski dnevni zaslužek presiškega rudarje je znašal 1. liter vina ali 3,5 kg enotne moke (ta podatek je od pomladi 1920. leta, ki pa ni relevanten, saj je krona do konca leta močno devalvirala). V državnem merilu si je industrijski delavec za dnevni zaslužek, v letih 1919 - 1920 lahko kupil 1,5 kg govejega mesa. Vir: *Prav tam*. Plača presiškega rudarja pa je bila itak za pol manjša od slovenskega povprečja, zato si lahko sami izračunate koliko govedine je zaslužil dnevno.

11 *Predvidevam, da je lastnik rudokopa vedel za prihod komisije in je za to dodal v zapisnik to klavzulo, saj so za tako tlačansko delo bili ljudje zelo malo plačani.*

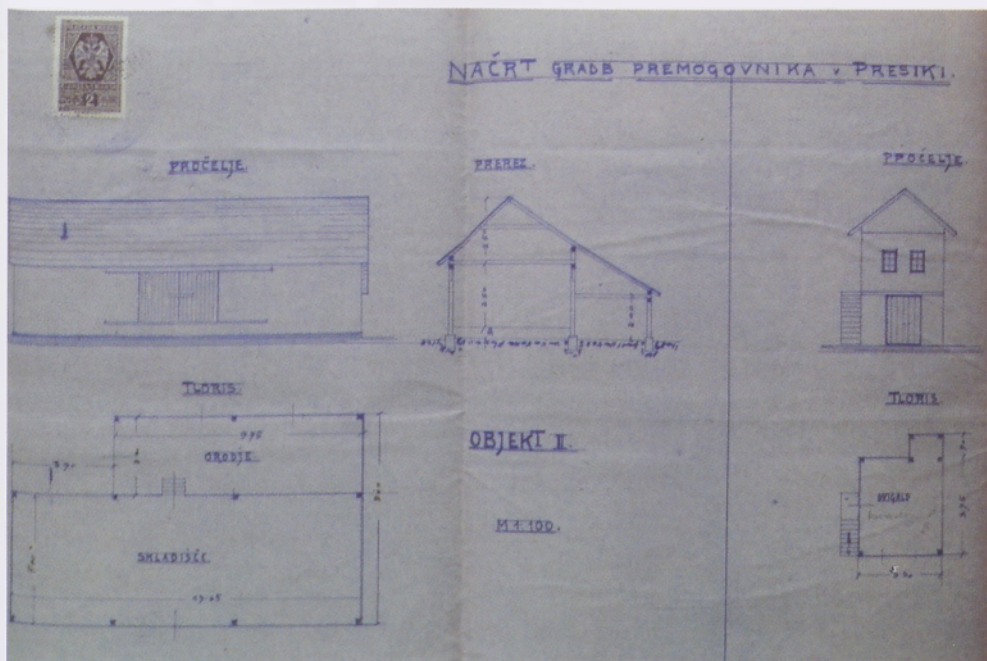
12 *Zadnje tri letnice so datumi prevzema rudnika novih lastnikov.*

13 *Popisni list za tvrdo takoj po zablembi rudnika, navaja v rubriki: Ime in narodnost sedanjega lastnika tvrde, da je narodnost Amalije Watzlawek nepoznana.*

14 *MS ne poroča, kdo je bil predhodni lastnik rudnika.*

ku tako napredoval, da lahko dnevno proizvede tudi en vagon¹⁵ premoga. Novi lastnik premogovnika je pritegnil na delo – tako časnik MS, v ta rudnik izšolane rudarje slovenskih kolonij iz Westfalije, Nizozemske, Nemčije, Avstrije in drugod. Ali se je ta napoved realizirala ni zapisov, kajti že čez štiri leta, junija 1927, je lastnica, njegova žena Malvine Watzlawek¹⁶, imenovani premogovnik prodala novoustanovljeni družbi YCL¹⁷ iz Londona z delniško glavnico 100.000 funtov sterlingov in registrirana pri Somerse House v Londonu; od lastnikov pa je bil njen mož R. Watzlawek imenovan za "polnomočnega" ravnatelja rudnika.

Za trenutek se moram vrniti v leto 1923, ko je premogovnik "otvoril", tako časopisni zapis, Richard Watzlawek;¹⁸ v letu 1926 pa je lastnica že njegova žena Amalija, (KL Dravske banovine, 1937), ki je čez leto dni prodala premogovnik angleški družbi.

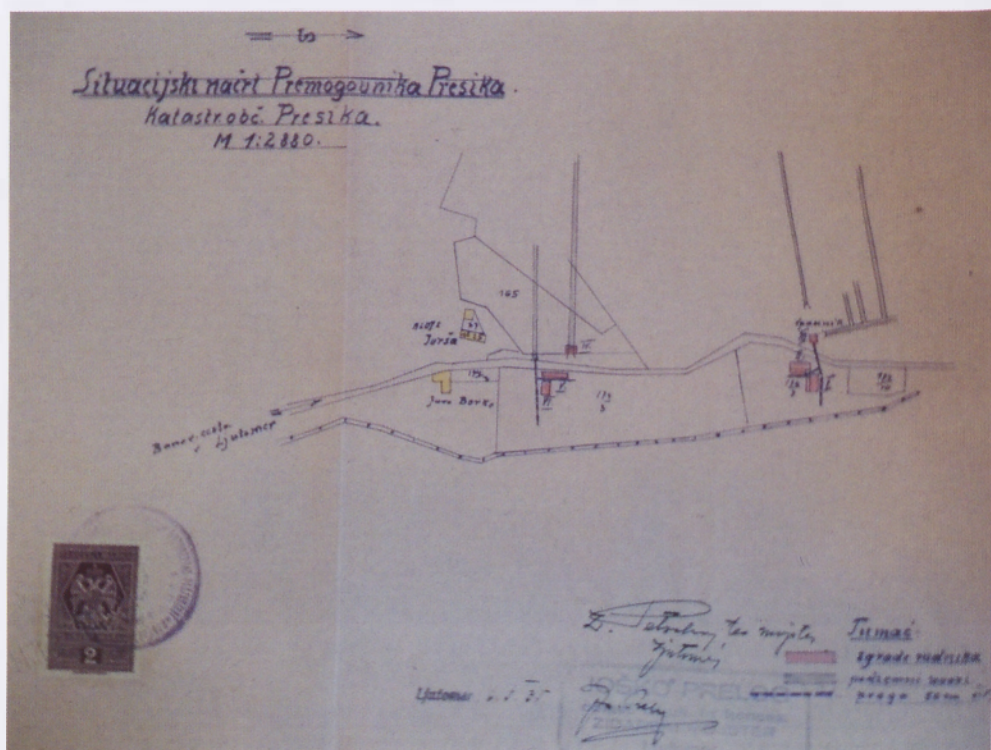

Načrt zgradb premogovnika Presika, 1935.

- ¹⁵ Vagon je 10 ton.
- ¹⁶ Upravičeno sklepam, da je njen mož R. Watzlawek po letu nakupa, to je 1923, prenesel lastništvo rudnika na svojo ženo Malvino (Amalijo). Pozneje se njen mož več ne omenja; v Popisnem listu iz leta 1945 je v rubriki Katerega leta je tvrdka ustanovljena? zapisan odgovor, da sta ji bili jamski polji, imenovani po zakoncema Watzlawek - Malva in Richard, podeljeni leta 1929 od Rudarskega glavarstva v Ljubljani, pod števil. 1506/29.
- ¹⁷ Yugoslavian Collieries Limited. Premogovniško polje je zavzemalo 1400 ha veliko površino.
- ¹⁸ Vir: Premogovnik Presika pri Ljutomeru je prišel v last angleške družbe; časnik Jutro, 1927.

Kot je razvidno iz poznejših zapisov, je ves rompompom okrog premogovnika in njegovih načrtih padel v vodo, nič ni bilo s slovenskimi rudarji, ki so se kalili po evropskih rudnikih, nič ni bilo s posodobitvijo in nič ni bilo z angleškim nakupom. Skratka, zaradi takšnih ali drugačnih razlogov, ki so nam še nepoznani, do realizacije nakupa ni prišlo.¹⁹

Rudnik je še dalje životaril in izkoriščal domačo delovno silo, brez električne energije in ostale prepotrebne infrastrukture. Nekaj te je bilo zgrajene brez potrebnih dovoljenj, zato je leta 1935 prišlo sporočilo iz Rudarskega glavarstva v Ljubljani Sreskemu načelstvu v Ljutomeru, da rudniške naprave, katere se nahajajo nad zemljo, lastnice premogovnika Presika, Amalije Watzlawek, nimajo pristojnega dovoljenja.

Situacijski načrt premogovnika Presika, 1935.

19 Krajevni leksikon Dravske banovine iz leta 1937 nam ponuja naslednje podatke: "Podjetje je mlajšega datuma in ga je l. 1926 ustanovila njegova sedanja lastnica gospa Watzlawek Amalija. Pridobiva rujavi premog s ca 4.800 do 5.000 kalorijami. Podjetje ni strojno urejeno, ker mu radi zadostne množine premoga v horizontalnih plasteh to za enkrat še ni nujno potrebno. V premogovniku je zaposlenih ca 25 delavcev iz okolice. Vsa produkcija se plasira momentalno v najbližjo okolico."

Sreskemu načelstvu nalaga, naj ugotovi dejansko stanje. Sreski načelnik je za to pooblastil "Žandarmerijsko stanico Ljutomer"²⁰, da opravi poizvedbo in ogled dane situacije. Ta je opravila ogled in naredila zapisnik, ki ga je posredovala nalogodajalcu, sreskemu načelniku. V zapisniku je ugotovljeno, da ima lastnica štiri lesene barake; eno za stroj (verjetno za lokomobil, op. avt.), eno leseno barako za skladišče in še dve za premog, ki pa sta zgrajeni že leta 1921. V zapisniku je poudarjeno, da namerava lastnica v kratkem zgraditi čez bano-vinsko cesto leseni mostič, če bo v novem rovu zadostna količina rude; da trenutno rudnik obratuje samo v enem rovu, ki vodi direktno v hrib, in da je stroj (kakšnim nam vir ne poroča, morda z lokomobilom) že od konca februarja tega leta, v mirovanju.²¹

Amalija Watzlawek je vodila premogovnik (Kohlenbergbau Unternehmung Presika bei Luttenberg)²² vse do osvoboditve leta 1945, ko je nova oblast obrat zaplenila, lastnico pa zaprla. Kako je svojo življenjsko pot končala, nisem mogel ugotoviti.

Leto 1945 je prineslo nove družbene kot tudi politične odnose. Vse, kar je dišalo po "gnilem kapitalizmu", je nova oblast zavrgla, mnogo krat tudi s silo zatrla. Tej novi sili, ki je imela množično kuliso v delavstvu (v Ljutomersko-Ormoških goricah pa tudi močan sloj viničarjev, dninarjev in batarjev), se ni mogla ogniti tudi tukaj prisotna skromna industrija, obrtništvo, storitve, večje kmetije (kulaki) in seveda mnogi premogovniki, med drugim tudi vsi prleški.

V času povojnega obratovanja rudnika Presika je nastal temeljit geološko – rudarski pregled nahajališča premoga. Polje nahajališča je sestavljalo pet plasti premoga, najdebelejši je bil v širini enega metra in je bil dobre kakovosti. Takratna analiza je pokazala, da ta premog vsebuje manj kot 17% pepela in pod 1,6% skupnega žvepla, njegova kurilna vrednost pa je znašala 3732 kkal, ali 15,6 MJ/kg, kar je skoraj 26,9 MJ/kg na stanje brez vode in pepela.

20 *Tej je sreski načelnik v obvestilu zapisal, da če gradbenega dovoljenja ni, se mora proti krivcu postopati po določilih gradbenega zakona. Ker pa je bil delovodja lastnice rudnika o tem, od strani sreza opozorjen, vendar je vse ostalo po starem. "Vam naročam, da zadevo preiščite ter napravite kazensko prijavo, posebno ker je treba upoštevati možnost eventualnih nezgod – slučaj Štampar". Vir: Dopis sreskega načelstva, št. II No 2196/2, z dne 21. 3. 1935.*

21 *Več kot dve leti se je vlekla legalizacija teh naprav. Sresko načelstvo Ljutomer, koncu septembra 1937, je objavilo Razglas, na podlagi vloge g. Amalije Watzlawek za izdajo gradbenega dovoljenja oz. naknadno oblastveno odobritev že postavljenih nadzemnih (orig. nadzemnih) naprav pri svojem premogovniku v Presiki. Načelstvo je za 7. oktober 1937 sklicalo na "licu mesta" sestanek. Prisotni so bili oz. vabljeni, kot stranke v postopku, mejaši in drugi zainteresirani; nato predsednik ali namestnik občine Ljutomer, predstavnik Rudarskega glavarstva Ljubljana, Tehnični razdelek pri sres. načelstvu Maribor; sreski cestni odbor v Ljutomeru in seveda lastnica premogovnika. Kako so se zadeve iztekle nam trenutni viri ne poročajo.*

22 *Naslov podjetja-rudnika med nacistično okupacijo.*

Narodna Vlada Slovenije
 Ministrstvo
 za Industrijo in Rudarstvo

Globoka 15. junij 1945.

K točki 5. Polagam polojni našit rudnika, in I sloja in J sloja
 kateri se čisto mirno mineje, nič odkopan in nič nič
 ostreš.

K točki 6. Dnevna produkcija 8 urnem času 2 tone 8 urno delo
 radi pomanjkanja ljudi in celo potrošnim materialom in
 gorstvom, pomeje na 8 urnem delo 10 ton sedaj radi iskanja
 rudnika manje.
 * Treba dase nabavi material tračnice vsiške in delave
 prostora je dosti, in dase postavi separacija za uglem, in
 treba nabavit municijo dinamit in satigalno inoro in kapiro
 in za delave obleke in obute, in 30 komadov mehniških
 pikov.

K točki 10. Razaminjam o salogi imam 25. Tona premoga

K točki 15. Razarjam sa sedaj se se ni sedela nič premoga

Premogokop Globoka 15. junij

Janez Santl

Poročilo premogovnika Globoka, 15. 6. 1945.

Najgloblje izkopavanje premoga se je izvajalo v globini 100 metrov, v dolžino pa 1400 metrov; globlji izkop bi bil vprašljiv zaradi (izkop na primitiven način) vdora večjih količin vode, saj so te že pri tej globini kopačem delale hude preglavice (Karničnik 1965).

V nadaljevanju zapisa iz Statističnega letopisa energetskega gospodarstva republike Slovenije je zapisano, da je med leti 1953 do 1970 premogovnik obratoval z letnimi proizvodnjami med 5000 in 9000 tonami.

Kmalu po zablembi premogovnika in zaprtju njegove lastnice je nova oblast naredila nekakšen osnovni popis premogovnika ter tudi določila delegata, ki je bil imenovan od ministrstva, to je poslovodjo rudnika. Imenovan je bil Aleksander Krauthaker, trgovec s Štrigove, (poleti 1945 pa ga že najdemo kot referenta za rudarstvo pri Okrajnem odboru OF, odseku za obrt in industrijo Ljutomer).

OKROŽNI ODBOR OF
M a r i b o r
Odsek za industrijo
in rudarstvo.
št.....45 Ja/ma.

Maribor, dne 26.6.1945

OKRAJNI ODBOR OF
L j u t o m e r .

Predmet: Poslovodja za premogovnike.

Za začasnega poslovodjo pri premogovnikih v Presiki
Rinčetovem, Slamnjaku in Hermancih, vam pošiljamo tov. Držaja
Alojza.

Prosimo Vas, da istega upeljete v obrat ter mu pri
vpostavitvi obrata pomagate.

Smrt fašizmu - svoboda narodu!

za načelnika:

guzjanec

št. 67. došlo 27/2. 45.

*Obvestilo Okrožnega odbora OF Maribor Okrajnemu odboru OF Ljutomer,
o imenovanju novega upravnika premogovnika v Presiki, 26.6.1945*

V smislu svojih pooblastil je izdal pooblastilo za vodenje rudnika Presika Cirilu Završniku z opombo, da je kot upravnik odgovoren za predmete in inventar, in da se ne smejo brez dovoljenja odnašati nobeni predmeti iz rudnika, kajti v rudniku je potrebno začeti takoj s proizvodnjo²³. Preden je Krauthaker prevzel mesto referenta za rudarstvo, je kot upravnik rudnika imel nalogo narediti načrt izkopa, organizirati delovno silo ter vse, kar je potrebno za eksploatacijo premoga. Ob popisu premogovnik še ni deloval, zato je bil v pripravi brez produkcije, poslovoedeči Krauthaker pa je takoj oblikoval delovni tim, v katerem so bili: on, kot delegat (poslovodja), ena pisarniška moč, rudarski inženir, en pažnik, osem priučnih kopačev in dva voznika (vozača)²⁴. Načrt ni vseboval količine dnevnega izkopa, le to so zapi-

23 V tem času je Okrožni odbor OF Maribor (26.6.1945) izdal obvestilo okrajnemu odboru OF Ljutomer, da nastavlja začasnega poslovodjo, Alojza Držaja, za premogovnike Presika, Rinčetova Graba, Hermanci in Slamnjak. Novonastali sistem je začel s centralizacijo in planskim gospodarstvom.

24 Vozača sta spravljalna nakopan premog z jamskimi vozički (hunti-hunt) iz jame na zunanjo deponijo. Večji hunti so prevažali na pogonski vitel tudi 700 kg premoga.

sali, da ko se bo obrat razvil, bo potreba po 30 do 40 rudarjih. Velik problem je predstavljala električna energija oziroma rudniška napeljava (pozneje je bil elektrificiran le del rudnika), v rudniku ni bilo industrijskega tira, kar je predstavljalo veliko oviro pri njegovem zagonu in nadaljnjem izkoriščanju. V času prejšnje lastnice je bil pri izkopu premoga v veliko pomoč vlačilec na lesni plin (nem. Holzgas). Tega je odhajajoča nemška vojska vzela s seboj in ga nekje med potjo, vsega pokvarjenega zapustila. Od nekod je prišel glas, da je ta stroj nekje proti avstrijski meji zavržen, in da bi se ga dalo uporabiti pri izkopu premoga, čeprav je bil močno razdejan. Viri ne poročajo o uporabi tega stroja pri izkopu, vendar je upravičeno sklepati, da so stroj našli in ga vrnili ter usposobili, kajti dopis iz septembra 1945 Državnega rudnika iz Velenja nam da to slutiti. Ta odgovarja Okrajnemu NOO²⁵ Ljutomer, odseku za obrt in industrijo, da so njihov dopis vzeli v pretres, toda dobaviti jim lignit, za pogon motorja na lesni pogon, ne morejo, ker imajo že vso količino lignita prodano.

Razvoj premogovnika v Presiki v naslednjih letih, zaradi pomanjkanja finančnih sredstev, nemoči države pri financiranju raziskav in posodobitve rudnika, je imel za posledico, da je rudnik kljub veliki volji ljudi in okrajne oblasti v Ljutomeru začel močno stagnirati oziroma se rudnik sploh ni pobral vse od nacionalizacije. Prav tako ostali rudokopi - Rinčetova graba - tukaj je 12 rudarjev, v blatu in vodi, na primitiven način, "praskalo" premog iz 14 do 16 centimetrskih plasti premoga in ga vozilo iz rova v lesenih samokolnicah. Kako bi naj iz nedrj zemlje, s takšno pramehanizacijo, izluščili predvidenih 880 ton črnega zlata na leto, kot jim je nalagal državni plan? Niti polovice jim ni uspelo. Vsi ostali prleški premogovniki so delili enako usodo - od Veličan, Radomerja, Presike, Globoke in še premogovniki na zahodni strani ormoške občine.

Vendar rudnik v Presiki je med ljudmi in lokalno politiko še vedno nekako živel. Za ponovne raziskave so navdušili republiško oblast. Začeli so na prelomu preteklega polstoletja. Že pri desetih metrih so naleteli na nove plasti, 60 cm debelega sloja premoga. Upali so, da bodo z večanjem v globino plasti obilnejše. Čez čas so odprli novi jašek, ki je bil boljše opremljen. Začeli so strumno in pogumno, z novo mehanizacijo - položenimi tračnicami in novimi vagončki. Kmalu se jim je pridružila še električna napeljava iz bližnjega, novega transformatorja. Ta je čez nekaj mesecev (marec 1951) dajala energijo premogovniku v odpiranju, kot tudi vaščanom v presički grabi. Tako se je začel ponoven zagon izkopa premoga iz novega rova, leta 1953, z imenom "Okrajni rudnik Presika", da bi se že čez leto dni (1954) preimenoval v "Premogovnik" Presika. Z izgradnjo novega vpadnika, ki je bil dolg 500 metrov, in s stranskimi rovi, ti so merili v dolžino do 3000 metrov, se je začela nova, svetlejša prihodnost tega premogovnika. Tudi druga petletka je ljudem vlivala novega elana. V tem času je proizvodnja premoga šla čez separacijske rešetke, te so zamenjale mnoge roke, ki so

25 *Narodno osvobodilni odbor.*

bile potrebne za klasificiranje (prebiranje) izkopanega premoga. Premog je bil sortiran v treh velikosti in kvalitetah – kocke, kosovec in grahovec. Seveda pa je ob tem nastajal drobir, ki ga je premogovnik uspešno prodajal raznim opekarnam in drugim podobnim uporabnikom, vse dokler le te niso prešle na novi energent, mazut (in s tem je bil najavljen skorajšnji konec presiškega rudnika in mnogih podobnih)²⁶. Najboljši kopač je bil tisti rudar, ki ni ob kopanju ustvarjal premogovega drobirja. Kljub drugačnemu proizvodnemu pristopu je bilo delo v premogovniku še vedno zelo težko in primitivno. Osnova rudarjevega orodja so bila kramp, ročni sveder, lopata in luč-karbidovka. Ni bilo organizirane prehrane, ki je primanjkovala, ne delovnih oblek, ne osnovne zaščite za delo v rovu, le hlače so imeli na kolenih podložene z debelejšo plastjo tkanine ali kakšne gume in usnja, ki jih je ščitila pred vodo in natiski. Kot primer navajam obvestilo delovodje iz sosednjega premogovnika Cigajščak²⁷ - Karl Vežjak je pisмено rotil lokalne oblasti v Ljutomeru, da naj jim pomagajo. Kopičili so se jim dolgovi za najem parnega stroja, ki je v zasebni lasti, delavci niso dobivali plače po več mesecev, prosi jih, naj jim priskrbijo obutev in obleke, ki so nujno potrebne, prav tako hrano, ker so lačni in revni²⁸.

Pisloga

Premogovnik Cigajščak
 Matijana Matijana je v pregledu pri nas je last Matijana
 Posavec Matijana in klopici ni v Matijana drugo klopice
 Matijana je v najem pregleda pregleda ta Matijana je
 Tudi 24 in 2 delovna sila plačati ta najem Matijana in
 Tudi ni plačano od 11/6.1945
 Tudi delavci so ni plačani od 11/6.1945
 • Sploh ni delajo sploh ni prej redno in se
 Prosi da se jim jim prej vsaki mesec plačati in tudi
 se plačanje
 • Se prosa da se nam pri skrbi po mogočnosti Čevli i obleke
 Čevli i obleke Ker nam je nujno
 • Potrebno i ta hrano da se nam preskrbi
 • Ker smo jako revni

S. F. S. N.
 Nikolaj Kozjak

Pismo upravnika premogovniku Cigajščak, Okrajnemu odboru OF Ljutomer, 11.6.1945

- 26 Okrajni premogovniki Ptuj v ormoški občini so bili likvidirani že leta 1959. Vir: B. Oblak, Okrajni premogovniki Sodinci, Vičanci in Podgorci.
- 27 Po pripovedovanju Jožefa Hatabarca ni bilo nič boljše v Presiki. Ta je rudaril med leti 1957 – 1963.
- 28 "...se prosa, da se nam pri skrbi po mogočnosti Čevli i obleke ker nam je nujno Potrebno i za hrano da se nam preskrbi ker smo revni. S. F. S. N. (Smrt fašizmu svoboda narodu) Vežjak Karl"

Rudolf Košti, ta ima danes svoj dom neposredno pred glavnim vhodom v premogovnik, se je kot sedemnajstleten fant za petnajst mesecev zapisal rudniku v Presiki, in to dvajset let po osvoboditvi. Za več kot toliko ni šlo, kljub temu, da so bili takrat fantje, skratka ves kmečki in mestni živelj, neprimerno bolj vzdržljivi in žilavi, kot danes. To pove vse! Nič boljše ni bilo pred vojno, ko je bil premogovnik v zasebnem lastništvu. Večino delovnega časa so rudarji, ob tankih plasteh premoga, prebili kleče ali celo v ležečem položaju. V rovu, skoraj 100 metrov pod zemljo in dolgem več sto metrov, je bilo vroče, zadušljivo, temno in tesnobno, skratka strašljivo. V začetku, tako kot tudi pred vojno, vse od njegovega odprtja, ni bilo v rudniku električne razsvetljave, pozneje pa je imel to dobrino, le nekaj deset metrov, glavni vhod. Rovi so bili zelo utesnjeni, nizki, mokri, tako da je rudar stal ali čepel pogosto do gležnjev v vodi. Rudarje je, poleg vseh nevšečnosti dela pod zemljo, pestil močan vdor podzemnih voda. To so pozneje črpali iz globine 350 metrov. Merilni števec na vodni črpalki – izmera iz leta 1958, je pokazal, da je črpalka v minuti izčrpala 12000 litrov vode iz rudniškega rova. Zaradi razmočenosti rova so se dogajale tudi delovne nesreče, pogosta so bila zasutja rudarjev z razmočeno mivko in jalovino.

Premogovni bazen Presika, tako so ga imenovali, se je pač razvijal po svojih zmožnostih. Še vedno je bilo težko priti v stik z ljudmi, kajti cestna povezava je bila zelo slaba, telefonska napeljava, ki bi jo krvavo potrebovali, je bila v finančni postavki zelo visoka, s približno enim milijonom, pa to ni bilo mogoče. Tako sta bila in ostala edina vez z ostalim svetom le premogovniška kamiona, ki sta vozila premog v Ljutomer na vagon. Sploh začetek (zadnjega 1953) poslovanja premogovnika je bil zelo težak. Primanjkovalo je kvalificirane delovne sile, ki bi se vedela strokovno postaviti pred zahtevne izzive izkoriščanja rudnika. Kmalu so tudi to uspeli sanirati z mnogimi tečaji oz. usposabljanji za kvalificirane in polkvalificirane kopače. Velik problem je predstavljala med delavci nedisciplin, tudi alkoholizem. Delavci so prihajali in odhajali iz dela samovoljno, še posebej je nastal problem v jesenskem času, ko je bila trgatve in je iz grabic odmeval vrisk bračev in putarjev. Namreč v teh krajih je imela trgatve nekakšen "mitološki" prizvok, kateri je dajal takt ropotajoči klopotec; to je bilo drugo življenje, ki so se mu prleški rudarji težko odrekli, kljub opozorilom in zagroženim visokim kaznim. Takrat so bila dela v rudniku mnogokrat prepolovljena. Nedisciplin se je kazala tudi z mnogimi bolniškimi dopusti, celo več kot 20 %. Z večjo zagnanostjo uprave so uspeli takšna stanja sanirati. Kljub vsem težavam načrti niso usahnili. Uprava rudnika je najela zajetne investicijske kredite, s katerimi so nabavili prepotrebno opremo od črpalk do novih vozičkov. Te so iz poševnega rova vlačili z električnimi vitli, na separaciji pa še ročno prebirali premog po kakovosti. Za naročila se ni bilo treba potegovati, saj so nakopan premog sproti prodajali zasebnikom in podjetjem po vsej državi. Počasi so začeli urejati rudnik.

Rudarji premogovnika Presika ob njihovem praznovanju, 1957.

Lesene utice so zamenjale zidane, uredili so strojnico in čakalnico z ličnimi mizami in radijskim sprejemnikom. Začeli so z gradnjo rudarskega doma, ob glavni cesti, ki bo imel kopalnice, restavracijo ipd., ustanovili so mladinsko organizacijo, v katero se je vključila tudi okoliška mladina; tudi na športno infrastrukturo niso pozabili. Če je leta 1954 znašala storilnost na delavca le 230 kg premoga na dan, je tri leta pozneje znašala že 371 kg na dan. V letu 1958 je bilo delo, izkop premoga in vso ostalo, že normirano, le-to so preseгли v povprečju za 17 %. Toda delo v jami je bilo še vedno zelo težko, zaslužek pa boren, prej miloščina.

Uprava, na čelu z direktorjem Antonom Karničnikom, je imela načrte in tudi finančna sredstva za razširitev rudnika na vzhodno stran, onkraj meje. Za takšno dejanje bi si morala priskrbeti dovoljenje bližnjega, štrigovskega rudnika. Ta ima v neposredni bližini rudarsko delovišče (Cigajščak). Finančna in tehnična sredstva so omogočala presičkim rudarjem, da bi na tem mestu, iz večjih globin, eksploatirali premog, kar pa štrigovskim ni bilo mogoče, saj niso imeli za takšno opravilo ne finančnih in ne tehničnih sredstev. Zapisali so, da jim s tem dejanjem ne bi prav nič škodovali, vendar je bila prošnja zavržena, kljub ogledu strokovnjakov z ene in druge strani. Med drugim so zapisali, da jim je nerazumljivo, da bo zaradi

tega naša družba imela dvojne stroške, namreč če hočejo sosodje Hrvati izkoriščati nižje sloje premoga, morajo imeti vse to kar imajo v Presiki – težke milijone in znanje.²⁹

Pevski zbor premogovnika Presika, 1960.

"Premogovnik" Presika je dosegel razcvet, če sploh lahko tako zapišem, v prvi polovici šestdesetih let. Mesečna realizacija premoga je znašala približno 750 t (podatek za leto 1961). Predpostavka strokovnjakov je bila, da bodo zaloge premoga na tem polju pošle čez 22 let. Izkop je potekal v šestih etažah. Rudnik je upravljal 15 članski delavski svet in Upravni odbor, v katerem je bilo 5 rudarjev. Uprava si je v tem desetletju zadala nalogo izkopati 10.000 t premoga, ob delu 90. rudarjev, kar pa je bila le pobožna želja.³⁰ Tudi plače niso bile

²⁹ Vir: PV, št 49, 1956.

Upravičeno sklepam, da so Slovenci nasploh vzeli Jugoslavijo in komunizem za državo brez meja, kar je bil v političnem in gospodarskem smislu kratkoviden trenutek (žal se komunisti iz polpretekle zgodovine niso nič naučili). Te teze oz. doktrino je zagovarjal drugi človek komunistične Jugoslavije in njen ideolog, Edvard Kardelj. Sosodje Hrvati so se na te "sanjave slovenske blodnje" kratko malo požvižgali. To komunistično notorno demagogijo Slovenci še danes grenko odplačujemo.

³⁰ Leta 1967 so presički rudarji nakopali le 20 t premoga, tako da je rudar nakopal v osmih urah povprečno 420 kg, kar je v primerjavi s trboveljskim tri krat manj (to ni revelantna

branžno primerljive. Ob polni normi je kopač zaslužil 570 novih dinarjev³¹. Če je bila takrat povprečna plača v slovenskem gospodarstvu 886 novih dinarjev, na hitro ugotovimo velik razkorak. Pa še to ob predpostavki, da je moral presički rudar za ta znesek doseči normo ob zelo tankih slojih premoga. Seveda so bile plače ostalih pomožnih delavcev še manjše. Leta 1967 je začelo v rudniku močno škripati.³² Na deponijah je ostajal drobir, ker so številne opekarne prešle na mazut, tudi na splošno sta prebivalstvo in industrija začela zamenjevati energente. Pokazatelji poslovanja so kazali izrazit padec, saj se je struktura celotnega prihodka zmanjšala za 21 % od predhodnega leta, realizacija plana pa za 11 %; naraščali so stroški, plače so se manjšale ali ostale na istem nivoju izpred nekaj let, zato se je v tem času delovna sila zmanjšala za 22 %.

Rudolf Kostj, delavec premogovnika z rudarsko svetilko – karbidovko.

primerjava, saj je bil trboveljski rudnik bogatejši na tej surovini in sodobnejše opremljen. (op. avt.) Vir: Tednik, 1968.

- 31 *V letu 1964/65 se je začela vsesplošna gospodarska reforma. To je bil čas, ko se je Jugoslavija odpovedala planskemu gospodarstvu, nastavila smernice za konkurenčno gospodarstvo. Med mnogimi ukrepi za oživitev gospodarstva se je reforma lotila denominacije dinarja (1965) – izbrisani sta bili dve ničli, in s tem želja po konvertibilnosti dinarja ter tako večji konkurenčnosti.*
- 32 *Vodstvo Premogovnika, z direktorjem na čelu, se je zelo trudilo, da bi proizvodnja tekla nemudoma dalje. V tem smislu so navezali stike tudi z vodstvom Ormoške Občine za finančno pomoč, z obrazložitvijo trenutnega stanja v podjetju. Za takšen korak so se odločili, ker je bilo kar nekaj delavcev zaposlenih v rudniku iz ormoškega območja. Toda naleteli so na gluha ušesa, saj se je tudi ta lokalna skupnost ubadala z velikimi finančnimi problemi v vseh sferah družbenega delovanja, tako na infrastrukturnem, socialnem in drugih družbenih dejavnostih.*

V danem trenutku (koncu leta 1967) je rudnik zaposloval še 54 delavcev, od tega samo tri v administraciji. Fluktuacija je bila velika (ob največjem razvoju je rudnik zaposloval 94 delavcev), prav tako plačilna nedisciplina kupcev do dobavitelja. Ves trud delavcev, iz leta 1953 in 1954, ko so z udarniškim delom ustvarili malo boljše pogoje za izkop premoga, je padel v vodo.

V časopisnem članku se je pojavil zapis, da so v reformnem času veljala pravila za nagel prehod na tekoča goriva. Manjši rudniki so propadali, večji so bili v krizi. Dežurni krivec je postala nafta, ki je močno konkurirala črnemu zlatu. Toda upanje med rudarji "Premogovnika" Presika je bilo prisotno – samo upanje in nič drugega! Da, in od upanja se ne da živeti. Kot so napovedali, da bo rudnik, če ne bo rešitve, postal legenda. Ta napoved se je uresničila že čez dobro leto.

Kjer stoji avto, je bil nekdanji vhod v premogovnik Presika.

Kako je prišel rudnik v likvidacijo – postopki in druga zakonska opravila (stečaj, poravnava ipd., če je sploh do tega prišlo) – v tem trenutku nisem mogel ugotoviti. Le nekaj je podatkov, da so se "1970. leta v Imgradu zaposlili delavci, leta 1969 ukinjenega rudnika rjavega premoga Presika". V sklopu Imgrada je bila tudi Ljutomerska opekarna, ki je bila leta 1974 opuščena. Dve leti pozneje, torej leta 1972, so se nekdanji delavci Premogovnika Presika, skupaj z vodstvom, osamosvojili in ustanovili novo podjetje – Proizvodno gradbeno podjetje Ljutomer (PGP).³³

33 Vir: Zgodovinski listi, Ljutomer, 2014.

Literatura in viri:

- Franc Kresal, Mezde in plače na Slovenskem od novele obrtnega reda 1885 do kolektivnih pogodb. Inštitut za novejšo zgodovino-Prispevek za novejšo zgodovino XXXV – 1995.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, Inštitut za slovenski jezik, Fr. Ramovša, ZRC SAZU.
- Ormož skozi stoletja II, 1983, Skupščina občine Ormož.
- Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937.
- O raziskovanju mineralnih surovin v LR³⁴Sloveniji – Danilo Jelenc, www.geologija-revija.si/dokument.aspx?id=1.
- PAM, Sresko načelstvo Ljutomer 1906 – 1941.
- ZAP, Premogovnik Presika, SO Ormož, št. 3.
- Naravoslovnotehniška fakulteta, oddelek za geotehnologijo in rudarstvo – Zaloge premoga v SV Sloveniji (doc. dr. Evgen Drvarič).
- Paleogeografija Panonskega obrobja v Sloveniji (Mario Pleničar in Anton Nosan).
- Premog v Murski formaciji (pontij) med Lendavo in Murskim Središčem ter v širšem prostoru SV Slovenije (Miloš Markič, Velimir Turk, Boris Kruk, Slavko Šolar).
- Socialna podoba Ptuja med obema vojnama – diplomska naloga, Krajnc Jasmina, Univerza v Mrb. – FF, oddelek za zgodovino, Mrb. 2011.
- Industrija v občini Ljutomer, 1961 (tipkopis). Hrani SKL, OE Muzej Ljutomer.
- Slovenski gospodar, 1921, 10. 2., str. 3.
- Murska Straža, 12. 10. 1923, št. 41.
- Jutro, 3. 7. 1927, št. 155.
- Ljudski glas, 4. 1. 1951, št. 1.
- Pomurski vestnik, 13. 12. 1956, št. 49.
- Pomurski vestnik, 11. 9. 1958, št. 36.
- Tednik, 5. 1. 1968, letnik 21, št. 1 in 2.
- Ustni vir: Jožef Halabarec, Presika in Rudolf Košti, Presika.

Časopis »Štajerc« in vojna posojila v prvi svetovni vojni

Časopis »Štajerc« je takoj ob izbruhu prve svetovne vojne svoje bralce prepričeval, da se naj ne bojijo za svoje denarne hranilne vloge, naložene v številnih bankah in hranilnicah. Pozval jih je, naj ne dvigajo denarja ter za najvarnejše zavetišče za denar priporočal kar »Šparkaso.«¹

Da pa vsi ljudje le niso zaupali v delovanje bank in hranilnic, nam pove zanimiv oglas, ki je ponujal za privatno posojilo 500 Kron takojšnje plačilo obresti.²

Da je ob izbruhu prve svetovne vojne bilo še znosno blagostanje, nam potrjuje tudi dejstvo, da je »Štajerc« objavljajl še vedno loterijske številke za Gradec in Trst. Novembra leta 1914 je objavil poziv za loterijo na Koroškem ter konec leta pozval bralce na nakup srečk za vseavstrijsko loterijo z bogatimi dobitki.³

Država je seveda morala poskrbeti tudi za svojo potratno blagajno in za zagotovitev vedno večjih vojaških stroškov. Objavila je poziv državljanom, da naj redno in pravočasno plačujejo davke in druge finančne obveznosti, saj je to »njihova domoljubna dolžnost.«⁴

Najpomembnejši denarni projekt, ki ga je želela izpeljati Avstrija po izbruhu vojne, pa je bil razpis prvega vojnega posojila. Ljudi so spomnili na patriotizem in vdanost do cesarja ter za mirno in varno prihodnost domovine. Bistvo akcije je bilo, po pisanju »Štajerca«, ne darovanje, ampak posojanje denarja državi, ki bo zagotovila primerno varnost vračila in visoke obresti. Razpis je trajal en teden (16.–24. november 1914), ob podpisu je bilo potrebno vplačati le desetino, ostalo pa do začetka decembra 1914. Vplačilna mesta so bila pri vseh poštnih in davčnih uradih, hranilnicah in privatnih bankah.⁵

1 Štajerc; 25/14 (29. 7. 1914) v prispevku »Ne bojte se za hranilne vloge!« in v 26/14 (2. 8. 1914) v prispevku »Ne jemajte denarja iz Šparkas« in v 27/14 (9. 8. 1914) v prispevku »Kje je denar najbolj varen« in v 31/14 (6. 9. 1914) v prispevku »Proti sleparjem in bedastim govoricam« (...»ne nasedajte ... denar, da je zaradi vojne nevarnosti ... da papirnati nič več ne velja ... da je potrebno kopiciti življenjska sredstva«).

2 Štajerc; 38/14 (25. 10. 1914) v prispevku »Oglas.«

3 Štajerc; 25/14 (29. 7. 1914) v inseratu »Loterijske številke za Gradec in Trst« in v 40/14 (8. 11. 1914) v prispevku »III. razredna loterija« (... Naročila sprejema prodajalec Fanny Ankele, c. kr. glavna zaloga tobaka Bleiburg na Spodnjem Koroškem« ter v 45/14 (13. 12. 1914) v prispevku »Vabilo na začeto srečkanje« (III. c. kr. avstrijska razredna loterija); srečka je stala 40 Kron, obljubljenih je bilo 80.000 dobitkov, ob prodanih 160.000 srečkah bi bil glavni dobitek kar milijon kron.

4 Štajerc; 31/14 (6. 9. 1914) v prispevku »Poziv k točnemu plačanju« (Gradec, 22. 8. 1914).

5 Štajerc; 42/14 (22. 11. 1914) v prispevku »Podpisujte vojno posojilo« (... Blago in kri

Rezultati prvega vojnega posojila je bil večji od pričakovanj in zato je časopis pohvalil ljudi za njihovo sodelovanje. Skupaj je bilo vpisanih 1.441 milijonov, na Ogrskem pa nekaj čez 800 milijonov kron.⁶

O vojnem posojilu je razmišljala tudi francoska vlada, kar pa bo šele predložila parlamentu v sprejem (10 milijard frankov).⁷

Avstrija pa je načrtovala še tudi uvedbo posebnega vojnega davka in sicer v obliki doklada na dohodninski davek po posebni progresivni obdavčitveni lestvici, na Ogrskem pa so izdali tudi nove papirnate bankovce za dve kroni, ker je na splošno primanjkovalo drobiža.⁸

Novembra 1914, ko so že začeli na veliko odhajati črnovojniki na fronto, je svoje finančne usluge vojakom in njihovim družinam ponudila tudi zavarovalna firma Phoenix iz Eggenberga pri Gradcu.⁹

V začetku leta 1915 sta se v finančne tokove na Spodnjem Štajerskem aktivno vključili tudi hranilnice na Ptujju, v Konjicah in Sv. Duhu - Loče. Razširile so svoj odpiralni čas, na Ptujju tudi na nedeljo in praznike, zvišale obresti na vloge in posojila ter seveda izvedle letna občna zborovanja.¹⁰

V začetku leta so se pojavile tudi nekatere nepravilnosti v finančnih krogih; tako je v opekarni v Križevcih pri Ljutomeru bila odkrita finančna nepravilnost ob sestavi letne bilance za 1914. Obsojeni so bili štirje odgovorni z denarnimi globami, med njimi tudi znani ljutomerski advokat dr. Karol Grossmann.¹¹

za našega cesarja, blago in kri za domovino!«

6 Štajerc; 43/14 (29. 11. 1914) v prispevku »Vojno posojilo« (»... to pomeni pravo finančno zmago monarhije«) in v prispevku »Vojno posojilo« (»... nudi se narodom Avstrije prilika, da dejansko pokažejo vroče domoljublje ... Nobena druga državna zadolžnica, noben zastavni list ne prinaša takih doneskov...«).

7 Štajerc; 43/14 (29. 11. 1914) v prispevku »Vojno posojilo v Franciji.«

8 Štajerc; 44/14 (6. 12. 1914) v prispevku »Vojni davek« (»... nad 4.000 Kron z doklado pol odstotka ... nad 20.000 Kron pa naraste na 4 odstotke ...«)

9 Štajerc; 41/14 (22. 11. 1914) v prispevku »Črnovojnike zavaruje« (»... mala premija od 35 - 1.000 Kron ... brez zdravniške preiskave ... v slučaju smrti takojšnje izplačilo ...«).

10 Štajerc; 1/15 (3. 1. 1915) v prispevku »Mestna hranilnica na Ptujju« in v 2/15 (10. 1. 1915) v prispevku »Okrajna hranilnica v Konjicah« (»... obresti vlog po 5 %. ...bvod posojil pa na zemljišča 6 %, od občinskih in društvenih posojil pa 5 % ...«) ter v 6/15 (7. 2. 1915) v prispevku »Vabilo na občno zborovanje« (»... Sv. Duh - Loče ...«).

11 Štajerc; 5/15 (31. 1. 1915) v prispevku »Afera v Križevski opekarni« (»dva kaznovana z 70 in dva s 100 Kronami. Grossmann je napačno sestavil bilanco ...«).

»Štajerc« je še vedno redno objavljala poročila o loterijskih žrebanjih v Gradcu in Trstu ter izredno natančno poročal o Razredni loteriji na Dunaju.¹²

Po obvestilu bralcem o končni vsoti nemškega vojnega posojila in personalni menjavi v finančnem ministrstvu v avstrijski vladi je bilo v maju razpisano drugo vojno posojilo. Na prebivalstvo je »Štajerc« naslovil poseben proglas, v katerem je povabil na plačilo podpisovalno določene vsote v času od 8. do 29. maja 1915. Posebej je opozoril ljudi, da bi bilo vsako odlašanje sramotno in obenem nespametno, saj se bo denar dobil nazaj po desetih letih z lepimi obrestmi, za kar garantira država.¹³

Poleti se je »Štajerc« ponovno angažiral za akcijo čimvečjega zavarovanja črnovojnikov, pri čemer pa je bila zavarovalna premija v primerjavi s tisto izpred enega leta precej višja. Časopis je »zabrenkal« na čustveno plat družin in jim želel zagotoviti omilitev v primeru smrti njihovega sina ali očeta na fronti.¹⁴

Vpisovanje drugega vojnega posojila je potekalo zelo uspešno in se je akcija zaključila, po podaljšanju roka do 5. julija, v Avstriji z 2,5 milijona kronami ter na Ogrskem z 1,12 milijona kronami.¹⁵

Le nekaj manj pomembnih finančnih zadev se je še dogodilo na Spodnjem Štajerskem, pa je »Štajerc« že konec septembra obvestil bralce, da bo država prav kmalu razpisala že tretje vojno posojilo.¹⁶

Država je sprejela še tudi sklep o uvedbi novih davkov od dediščin, daril in zavarovalnih

12 Štajerc; 5/15 (31. 1. 1915) v prispevku »Razredna loterija.«

13 Štajerc; 14/15 (4. 4. 1915) v prispevku »Natančna vsota« («... 9.060 milijonov mark ali 10.509 milijonov kron ...») in v 7/15 (14. 2. 1915) v prispevku »Politične spremembe« («... dr. Bilinski, finančni minister, je odstopil ... cesar je imenoval novega, dr. Koerber ...») ter v 20/15 v prispevku »Podpišite drugo vojno posojilo« («... 94 K 75 v po 10 letih dobite vrneno 100 K, oz. 6,5 % obresti v 10 letih... danes je država najhvaležnejši dolžnik in najboljši plačnik») in »Naš presvitli cesar« (« za avstrijsko vojno posojilo je dal 5 milijonov kron iz svojega lastnega premoženja, prav toliko za ogrsko vojno posojilo ... »).

14 Štajerc; 25/15 (20. 6. 1915) v prispevku »Vojno zavarovanje« («... npr. za 1.000 Kron znaša zavarovalna polmesečna premija 3,75 krone ... »).

15 Štajerc; 28/15 (11. 7. 1915) v prispevku »Vojno posojilo« («... velikanski uspeh ... Prvo in drugo vojno posojilo skupaj: v Avstriji 4,8 milijona in v Ogrski za 2,3 milijona kron ... »).

16 Štajerc; 33/15 (15. 8. 1915) v prispevku »Razno« («... v nedeljo, 15. Avgusta, bo ljudska loterija na Ptuj. ob slovesnosti cesarjevega rojstnega dneva ...») in v 37/15 (12. 9. 1915) v oglasu »Denar se je našel« ter v 39/15 (26. 9. 1915) v prispevku »Tretje vojno posojilo« («... najverjetneje po končanem vpisu tretjega posojila v Nemčiji ... »).

premijs in pričakovala, da se ji bo v blagajno tako nabralo za 23 milijonov kron novih dohodkov.¹⁷

V sredini oktobra 1915 je izšel razpis za tretje vojno posojilo, v posebnem propagandnem sestavku pa tudi med oglasi. Poziv je bil že tradicionalno patriotično usmerjen.¹⁸

Akcija vpisovanja vojnega posojila je potekala zelo uspešno tudi na Spodnjem Štajerskem, saj se je npr. samo na Državni gimnaziji v Celju vpisalo kar 44.478 kron in se je po prvih zbranih podatkih resno računalo na skupno vsoto 271 milijonov kron zbranega denarja na Štajerskem ter več kot 4.015 milijonov kron v Avstriji.¹⁹

Vsa zbrana denarna sredstva v treh vojnih posojilih so pa bila le majhen delež v skupnih vojnih stroških. Tako je »Štajerc« šele konec leta 1915 objavil podatke, da so bili ti stroški skoraj 18 milijard kron in so se povečali od junija istega leta za skoraj 5 milijard kron ter je za ta državni dolg bilo potrebno plačati kar 700 milijonov kron obresti.²⁰

»Štajerc« je seznanil svoje bralce tudi z vojaškimi stroški in proračuni Rusije in Anglije, slednja je za leto 1916 načrtovala dve novi posojili (12 in 7 milijard mark).²¹

Vrednost avstrijske krone je bila ob koncu leta 1915 v švicarskih bankah še dokaj stabilna in je znašal menjalni kurs 100 švic. frankov = 136 avstr. kron.²²

Do aprila 1916 je vladala v Štajercu praznina informacij o finančnih zadevah. Le Mestna hranilnica v Mariboru je marca v dobrodelne namene darovala 30.000 Kron.²³

V sredini aprila 1916 je država razpisala četrto vojno posojilo. Do sredine maja je bil razpisni rok. Določeni so bili pogoji vračanja vpisanih obveznic na 40 let in bi se naj zadnji obrok

17 *Štajerc*; 40/15 (3. 10. 1915) v prispevku »Novi davki« (»... v veljavo z 1. 1. 1916 ...«)

18 *Štajerc*; 41/15 (10. 10. 1915) v prispevkih »Tretje vojno posojilo« in »Podpišite tretje posojilo.«

19 *Štajerc*; 46/15 (14. 11. 1915) v prispevku »Tretje avstrijsko vojno posojilo« in v 48/15 (28. 11. 1915) v prispevku »Uspeh podpisovanja na Štajerskem.«

20 *Štajerc*; 48/15 (28. 11. 1915) v prispevku »Vojni stroški do konca leta 1914.«

21 *Štajerc*; 47/ (21. 11. 1915) v prispevku »Ruski proračun in novi davki« (» za leto 1916 izdatki 3,25 milijarde rubljev ...«) in v 52/15 (26. 12. 1915) v prispevku »Stroški za angleške armade« (... »ko bo Anglija imela 4 milijona vojakov, bodo dnevni stroški 130 do 140 milijonov mark ...«).

22 *Štajerc*; 51/15 (19. 12. 1915) v prispevku »Švica - Avstrija.«

23 *Štajerc*; 10/16 (5. 3. 1916) v prispevku »Mestna šparkasa v Mariboru« (»... 5000 za Rdeči križ, za proteze 5000, za slepce 10.000, za vojaške vdove in druge patrijotične namene 10.000 Kron ...«)

izplačal do leta 1956. Obrestna mera je bila 5,5 %. Vpisi so bili mogoči v obveznicah od 25 kron dalje, prilagojeni na različne premoženjske možnosti prebivalstva. Poseben poziv za čimvečje visovanje posojila je v Štajercu objavil tudi ptujski okrajni načelnik Josip Ornig.²⁴

Odmevi na razpis posojila so bili na Spodnjem Štajerskem zelo ugodni; mestna hranilnica na Ptujju je objavila, da bo vpisala milijon kron, znana ptujska veletrgovina z manufakturnim blagom Sadnik & Kraker pa 100.000 Kron. Mestna hranilnica v Celju je obljubila vpis 1, 5 milijona kron, Občinska hranilnica v Mariboru pa 3 milijone in veleposestnik Vinzens Bachler z gradu Račje kar 100.000 Kron. Mestna občina Slovenska Bistrica je vpisala 30.000, Nemško telovadno društvo pa 20.000 Kron. Izkazali sta se tudi Tovarna kemičnih izdelkov iz Hrastnika (100.000 Kron) in tovarnar Westen iz Celja (300.000 Kron).²⁵

Malo pred koncem poteka roka za vpisovanje posojila je »Štajerc« objavil še zadnji poziv prebivalstvu in jih zelo čustveno pozval, naj se patriotično odzovejo na akcijo in ne hranijo denarja doma.²⁶

Odmev je bil ob koncu akcije res vsesplošen, saj so še sledili številni vpisi posojila; vinogradnik Franc Horvat iz Gornje Radgone (10.000 K), Lovrenc Lauritsch iz Konjic (100.000 K), grof Fünfkirchen iz Gornje Radgone (40.000 K), Delavska zavarovalnica za Štajersko in Koroško (20 milijonov K), Pivovarna Reininghaus (600.000 K) in gospa Therese von Reininghaus (100.000 K), deželni glavar grof Eduard Attems (40.000 K), firma Puch (500.000 K), itd.²⁷

Država je podaljšala razpisni rok za četrto vojno posojilo do 23. maja z željo, da »se bo doseglo veliko gospodarsko zmago,« saj je bilo že do sredine maja vpisanega čez 3,3 milijarde K. Mestna občina Ptuj je vpisala 100.000 K, Mestna hranilnica Ptuj 3 milijone K ter Ptujski okrajni zastop, na predlog Josipa Orniga, 100.000 K in okrajni zastop Ormož 100.000 K. Občina Breg pri Ptujju je vpisala 20.000 K. Do konca maja 1916 je bilo v Avstriji

24 Štajerc; 17/16 (23. 4. 1916) v prispevku »Podpišite 4. vojno posojilo!« (»... Vsak bogat ali ubožni, lahko podpiše po svojem okusu in premoženju ...«) in v 18/16 (30. 4. 1916) v celostranskem oglasu na 7. strani.

25 Štajerc; 14/16 (2. 4. 1916) v prispevku »Na 4. avstrijsko vojno posojilo« ter v 16/16 (16. 4. 1916) v prispevku »4. vojno posjilo« in 17/16 (23. 4. 1916) v prispevku »4. vojno posojilo« in v 19/16 (7. 5. 1916) v prispevku »4. vojno posojilo.«

26 Štajerc; 20/16 (14. 5. 1916) v prispevku »Ali ljubiš Avstrijo?« (»... potem podpiši vojno posojilo ... denar in kri ... najvarčneje naložen denar ... kdor skriva svoj denar v takem hipu, namesto da bi ga posodil cesarju- ta škoduje denarju in sebi!«).

27 Štajerc; 20/16 (14. 5. 1916) v prispevku »Za 4. vojno posojilo so podpisali« (»... Družina Reininghaus je doslej podpisala že za 3, 2 milijona K ..., firma Puch doslej pri štirih posojilih skupaj 1, 4 milijona K«).

vpisanega za 4. vojno posojilo 4,442 milijarde K, kar je za dobrih 10 % več kot pri tretjem vojnem posojilu. Tudi v štajerskih šolah so zbrali za 6 milijonov K (npr. v Nemški šoli na Bregu pri Ptujju kar 5.1000 K).²⁸

V četrtem vojnem posojilu se je posebej izkazal Maribor, ki ga je »Štajerc« še posebej pohvalil za njegovo patriotično delo. Od 2.280 strank se je v Mariboru nabralo za dobrih 12 milijonov K vpisanega denarja, pa tudi v prejšnjih treh posojilih se je mesto lepo izkazalo, saj je zbralo kar 28,7 milijona K. Slovenska Bistrica, manjše mesto kot Maribor, je v četrtem vojnem posojilu zbrala skoraj 645.000 K, v vseh štirih skupaj pa kar 1,3 milijona K.²⁹

Avstrija je v sredini aprila uveljavila, že leta 1915 obljubljeni, davek na vojne dobičke, po posebni progresivni obdavčitveni lestvici. Podobno so bili uvedeni na Ogrskem posebni davki na luksuz, avtomobile, peneča vina in zasebna stanovanja ter se je tako pričakovalo za 30 milijonov novih dohodkov v državno blagajno. V začetku novembra je vlada v Avstriji sprejela dodatni sklep, da bo pri redni odmeri dohodnine oz. odmerjenega davka obračunala še vojne doklade v višini od 15 do 120 %.³⁰

Ves čas vpisovanja četrtega vojnega posojila je »Štajerc« objavljala še izide loterijskih žrebanj v Gradcu in Trstu ter razna druga priložnostna žrebanja, kot je to počel že ob prvih treh vojnih posojilih.

V avgustu 1916 je »Štajerc« objavil novico, da se bo z novim letom iz obtoka vzelo kovance za 20 vinarjev iz niklja in se jih nadomestilo z železnimi. Ob splošnem pomanjkanju kovinskega drobiža je začelo primanjkovati tudi bankovcev za 2 kroni. Vrednost avstrijske krone je ob koncu leta nekoliko padla (npr. 1 nemška marka = 1,56 K; pred vojno 1: 1,18 K).³¹

28 *Štajerc*; 21/16 (21. 5. 1916) v prispevku »4. vojno posojilo« in v 23/16 (4. 7. 1916) v prispevku »4. vojno posojilo« (»... 2,314 milijarde K za 40. letno in 2,128 milijarde K za 7. letno vračanje ...«) ter v 25/16 (18. 6. 1916) v prispevku »Izid 4. vojnega posojila na Štajerskem« (... »nasploh pa je za 60 milijonov višje kot v 3. posojilu ...«) in v 26/16 (25. 6. 1916) v prispevku »Breg pri Ptujju.«

29 *Štajerc*; 34/16 (30. 7. 1916) v prispevku »Mesto Maribor in vojno posojilo« (»... Pač krasen uspeh tega največjega nemškega mesta na Spodnjem Štajerskem!«) in 33/16 (13. 8. 1916) v prispevku »Slovenska Bistrica« (»v prvem 131.500 K, v drugem 135.500 K, v tretjem 427.700 K, v četrtem 645.000 K, oz. 1,339.700 K«).

30 *Štajerc*; 18/16 (30. 4. 1916) v prispevku »Davek na vojne dobičke« (»od 5 % do 45 %«) in 26/16 (25. 6. 1916) v prispevku »Novi davki na Ogrskem« ter v 45/16 (5. 11. 1916) v prispevku »Vojne doklade.«

31 *Štajerc*; 32/16 (6. 8. 1916) v prispevku »Železni denar« in v 39/16 (24. 9. 1916) v prispevku »Drobiž« (»... nekateri ljudje so trgali 2 kronski bankovec na dva ali štiri dele ... celo banke so to sprejemale ...«) in 53/16 (31. 12. 1916) v prispevku »Današnja vrednost.«

Kot uvod v razpis novega, že petega vojnega posojila, je »Štajerc« objavil, da bo tudi Nemčija v kratkem razpisala novo posojilo v višini 12 milijard mark, kar je že dovolil nemški državni zbor.

Avstrijsko peto vojno posojilo je bilo razpisano neposredno pred nenadno smrtjo cesarja Franca Jožefa. Kljub cesarjevi smrti je akcija potekala zelo uspešno in kar se je pojavilo prvič pri razpisih vojnih posojil, je to, da je v »Štajercu« izšel dvojezičen (slovensko-nemški) razpis oziroma oglas za vpisovanje vojnega posojila.³²

Ptujski okrajni zastop je na svojem decembrskem zasedanju sprejel sklep, da bodo v petem vojnem posojilu iz okrajnih sredstev namenili kar 3 milijone K. V akcijo so se vključili okraj Laško (2 milijona K), občina istega trga (100.000 K), okrajni zastop Rogatec (100.000 K) in trška občina Rogatec (50.000 K), občina Rogaška Slatina (20.000 K), okraj Konjice (500.000 K), Mestna hranilnica na Ptuj (500.000 K), občina Trbovlje (1 milijon K), okraj Slovenj Gradec (400.000 K), mestna občina Slovenska Bistrica (65.000 K), občinski zastop Zgornja Bistrica (25.000 K), okraj Vranksko (300.000 K), mesto Ljutomer (100.000 K), Zdravilišče Rogaška Slatina (100.000 K), okraj Maribor (1 milijon K), okraj Ormož (1 milijon K), okraj Rogatec (500.000 K), okraj Brežice (400.000 K), občina Celje-okolica (250.000 K), občina Dobrna (20.000 K), mestna občina Ormož (100.000 K), mesto Gradec (15 milijonov K) in Štajerski deželni odbor (15 milijonov K), Štajerski sklad za ujme (90.000 K), trška občina Šoštanj (100.000 K), stranke Hranilnice v Slovenski Bistrici (319.000 K) in sama Hranilnica Slovenska Bistrica (500.000 K), Vzajemna posojilna blagajna (5000 K), okraj Slovenska Bistrica (200.000 K), nemška ljudska šola Slovenska Bistrica (34.000 K), okoliška šola (48.000 K).³³

Časopis »Štajerc« je ob koncu akcije za peto vojno posojilo zapisal, da je vedel, da so Štajerci med najboljšimi vplačniki vojnega posojila in jih pohvalil za njihovo zvestobo domovini in cesarju.

Podpisovanje petega vojnega posojila je bilo podaljšano do 10. januarja 1917 in »Štajerc« je objavil prve, sicer še neuradne rezultate, ki pa so pokazali, da je bilo vpisanega kar 2,412 milijarde K. Zbrana vsota je bila višja za skoraj 100 milijonov od prejšnjega, črtega posojila. Ponovno se je izkazala Štajerska, saj je bilo zbranega približno 302 milijona K (za okoli 70 milijonov več kot pri zadnjem posojilu). Posebej dobro so se izkazale posojilnice in

32 *Štajerc*; 48/16 (26. 11. 1916) v prispevku »Akcija za peto vojno posojilo« (... »čez 6 %«).

33 *Štajerc*; 50/16 (10. 12. 1916) v prispevku »Zborovanje okrajnega zastopa ptujskega« in 51/16 (17. 12. 1916) v prispevku »5. vojno posojilo« in v 52/16 (24. 12. 1916) v prispevku »Za 5. vojno posojilo«.

hranilnice, pa tudi šole, kjer so zbrali kar 9,5 milijona K. Občine ptujskega okraja so vpisale skupaj skoraj milijon K.³⁴

Država pa je poleg razpisanega vojnega posojila poskrbela še za dodatne vire polnjenja svoje blagajne. Omejila je promet z devizami, ki so prihajale ali odhajale iz države, trganje bankovcev (na dva ali štiri dele) je od konca januarja dodatno obdavčila, poskrbela za dohodninski in rentni davek ter za davek na tovarnine in železniške karte (od 3 do 15 % glede na pomembnost železniške proge) in potrdila vinsko naklado na Štajerskem. Februarja je raz-širila svoje želje, ko je razmišljala, da bi uvedla še davek na samske osebe po pruskem in angleškem vzoru. Katoliške škofe je oblast opozorila, da je izdala poseben odlok, s katerim je prepovedala odtekanja njihovega denarja v Vatikan.³⁵

Države pa kljub vsem problemom finančne narave ni motilo še vedno redno tedensko igranje loterije v Gradcu in Trstu, o čemer je »Štajerc« svoje bralce redno obveščal na svoji zadnji strani, med oglasi.

V pričakovanju morebitnega vstopa ZDA v svetovno vojno je »Štajerc« objavil novico, da so na borzi v New Yorku nekoliko padli devizni kurzi ter izrazil svoje prepričanje, da bi bil vstop v vojno za ZDA njena največja nesreča.³⁶

Konec februarja 1917 je država izdala nove kovance s podobo že novega cesarja Karla I. (srebrniki in zlatniki). Štajerski deželni zbor je uvedel edino povišanje v tem času, saj je povečal učiteljske doklade, država pa zvišala podpore svojcem vpoklicanih vojakov.³⁷

34 *Štajerc*: 1/17 (7. 1. 1917) v prispevku »5. vojno posojilo« (*»patrijotično delo in denar je naložen tudi najvarnejše«*) in v 2/17 (14. 1. 1917) v prispevku »5. vojno posojilo« ter v 3/17 (21. 1. 1917) v prispevku »Izid podpisovanja na 5. vojno posojilo na Štajerskem« ter v 4/17 (28. 1. 1917) v prispevku »Podpisovanje občin ptujskega okraja na 5. vojno posojilo« (*»... 936.900 K. ...«*).

35 *Štajerc*: 1/17 (7. 1. 1917) v prispevku »Promet z devizami« (*»... v tujino največ za 500 K avstrijskih bankovcev ...Ves tuji denar, kar ga pride v državo, je oddati centrali za devize ...«*) in 2/17 (14. 1. 1917) v prispevku »Pretrgani 2 kronski bankovci.« 3/17 (21. 1. 1917) v prispevku »Prijava za dohodninski in rentni davek« in v prispevku »Davek na tovarnine in železniške karte« (*»na leto bo to prineslo državi okrog 3 milijone K ...«*) ter v 4/17 (28. 1. 1917) v prispevku »Vinska naklada na Štajerskem potrjena« (*»... za leto 1917 za vino, vinski mošt in vinsko drozgo ... od vsakega hektolitra vina 9,50 K, od mošta in drozge pa 7,14K. ... če je domača uporaba, pa le za vse polovico ...«*) ter v 7/17 (18. 2. 1917) v prispevku »Davek na samske ljudi« ter še v 6/17 (11. 2. 1917) v prispevku »Cerkveni denar ne sme v Italijo.«

36 *Štajerc*: 6/17 (11. 2. 1917) v prispevku »Newyorška borza in vojna napetost.«

37 *Štajerc*: 8/17 (25. 2. 1917) v prispevkoma »Novi denar s podobo cesarja Karla« (*»srebrni po 50 vin, po 1 in 2 K ter nekaj zlatnikov po 10, 20 in 100 K ...«*) in v »Vojne doklade

Ko je 29. januarja 1917 Brežice prizadel hud potres, se je tudi »Štajerc« vključil v akcijo za zbiranje finančne in druge pomoči za prizadete na tem področju. Med prvimi so darovali sam cesar (15.000 K iz lastnih sredstev), nadvojvoda Maks (15.000 K), Štajerski sklad za nujno silo (10.000 K) in Odbor mariborske občinske hranilnice (5.000 K). Nasploh sta bili zelo radodarni v dobrodelne namene Mariborska hranilnica, ki je darovala še 30.000 K v druge namene, in hranilnica v Ormožu, za podobne namene.³⁸

Ko je »Štajerc« objavil konec marca 1917 novico, da je firma Krupp v Nemčiji za njihovo šesto vojno posojilo podpisala za kar 40 milijonov mark in se je do konca aprila nabralo že za skoraj 13 milijard mark denarja,³⁹ je bila to že kar ustaljena napoved, da bo tudi Avstrija razpisala novo vojno posojilo.

V začetku maja 1917 je bilo razpisano novo, že šesto avstrijsko vojno posojilo. Zanimivost »Štajerčeve« agitacije je v tem, da je prvič pozval prebivalstvo na Spodnjem Štajerskem z narodnim poimenovanjem. Zopet je časopis natresel veliko patriotičnih gesel in podkrepil upravičenost akcije z novico, da je avstrijski cesar Karel I. podpisal po 12 milijonov K za avstrijsko in prav toliko tudi za ogrsko posojilo.⁴⁰

učiteljem« (»... oženjeni učitelji brez otrok 460 K, z enim ali dvema otrokoma 540 K, s 3 ali 4 otroki 600 K in z več kot štirimi 700 K ... katehetom se zviša odškodnina za 10 % potnina za 50 % ...«) ter v 14/17 (8. 4. 1917) v prispevku »Zvišanje podpor« (»za 20–25 %«).

38 Štajerc; 5/17 (4. 2. 1917) v prispevku »Potres« (»ob 10. uri, 27 minut in 37 sekunda«) in v 6/17 (11. 2. 1917) v prispevku »Nadvojvoda Maks po naročilu cesarja v Brežicah« ter v 10/17 (11. 3. 1917) v prispevku »Razno« (... »6.000 K za vdove in sirote pdlih Mariborčanov, 1.000 K za sirote in vdove padlih iz mariborskega političnega okraja, 5.000 K za vzdrževanje vojne kuhinje, 4.000 K za preskrbo cenejših živil pri mestnem svetu, 1.200 K za okrepčevalnico na glavnem kolodvoru, 2.400 K za izboljšanje hrane v mariborski bolnici za ranjence, 5.000 K za hrano ubogih vojaških otrok v mariborskem okraju, 500 K za oslepele v vojni, 1.000 K za štajerski sklad proti ujmam, 6.000 K za vojno - pomožne namene ... Pač hvalevredno postopanje te nemške šparkase!«) in v 18/17 (6. 5. 1917) v prispevku »Šparkasa v Ormožu« (»... 200 K za boj proti TBC na Štajerskem, po 200 K Schulvereinu in Südmarku, 100 K društvu v vojni poškodovanih hranilniških uradnikov, 500 K prostovoljni brambi v Ormožu, 300 K za potres v Brežicah, 6.000 K mestni občini Ormož, po 100 K za vojnega poškodovanca iz mesta Ormož in za enega iz sodnega okraja Ormož ... Šparkasa je dosedaj v vojno - pomožne namene darovala 7.700 K ... Pač lep uspeh tega vzorno peljanega zavoda«).

39 Štajerc; 12/17 (25. 3. 1917) v prispevku »Za 6. vojno posojilo« in v 18/17 (6. 5. 1917) v prispevku »13 milijard nemškega vojnega posojila« in 20/17 (20. 4. 1917) v prispevku »Vojno posojilo« (»... velik vzgled nam je nemških 13 milijard ...«).

40 Štajerc; 19/17 (13. 5. 1917) v prispevku »6. avstrijsko vojno posojilo je razpisano« (»od 10. maja do 8. unija 1917 ...«) in v 20/17 (20. 5. 1917) v prispevku »6. vojno posojilo«

Od šestega vojnega posojila si je država obetala velik uspeh, saj je pričakovala, da bodo ljudje pokazali visoko patriotično zavest. Tudi od nove italijanske ofenzive je bilo, po njenem prepričanju, zelo odvisno, da so ljudje hiteli s podpisovanjem posojila, kljub temu da še je podaljšala razpisni rok.⁴¹

O podpisovanju za peto in šesto vojno posojilo je razpravljal na svoji seji tudi ptujski okrajni zastop ter posebej kritiziral tri občine, ki niso podpisale obeh posojil (Ternovec, Sveti Urban in Stojnce). Na predlog kasperja je ptujski okrajni zastop sklenil tudi v šestem vojnem posojilu vpisati vsoto 3 milijone K. To gesto je »Štajerc« posebej pohvalil. Še posebej se je pri vpisovanju posojila izkazala privatna zavarovalna družba »Avstrijski Phoenix,« ki je samo za šesto posojilo vpisala kar 18 milijonov Klastnih sredstev ter zbrala po avstrijskih kronovinah še 75 milijonov K.⁴²

Končna vsota vsega šestega vojnega posojila v Avstriji je bila 4,9 milijarde K in je bila najvišja med vsemi dotedanjimi vpisi.⁴³

Država je še kar spretno krmarila med prihodki in izdatki v državni blagajni, saj je konec junija 1917 povisala draginjske doklade upokojenim državnim uslužbencem, njihovim vdovam in sirotam. V te namene se je pričakoval dodatni izdatek v višini 10 milijonov K.⁴⁴

Do novembra 1917 se je, po uspešnem šestem vojnem posojilu, »Štajerc« ukvarjal in poročal predvsem o vsakotodenskih loterijskih številkah v Gradcu in Trstu, vojnem dobičkarstvu v Ljubljani ter predloženem državnem proračunu Avstrije.⁴⁵

»Štajerc« se je prvič dokaj ostro lotil politike državnih podpor in se ni strinjal z velikimi podporami, ki so jih dobivali vojni begunci, predvsem židje. Posebej je navedel primer, koliko

(»smo v dobi, ki je posebno važna za srečen konec vojne ...«).

41 Štajerc; 22/17 (3. 6. 1917) v prispevku »VI. vojno posojilo« in v 24/17 (17. 6. 1916) v prispevku »Prehivalstvu Štajerske« (*»... podaljšan rok do 22. junija 1917 ...«*).

42 Štajerc; 24/17 (17. 6. 1917) v prispevku »Naknadna dovolitev podpisovanja vojnega posojila občina« in v 26/17 (1. 7. 1917) v prispevku »Vposlano.«

43 Štajerc; 26/17 (1. 7. 1917) v prispevku »34 milijard vojnega posojila« (... *»vseh avstrijskih 23 milijard in še 8,54 ogrskih in sedaj še najmanj 2 milijardi oz. skupaj 11 milijard, skupaj 34 milijard: prvo (2,2), drugo (2,68), tretje (4,2), četrto (4,52), peto (4,46) in šesto (4,9) ...«*).

44 Štajerc; 25/17 (24. 6. 1917) v prispevku »Draginjske doklade« (*»... upokojeni državni uslužbenec, tudi državni učitelj, katerega pokojnina ne presega 4000 K., dobi 100 K., vdove 80 K, za upokojene delavce 80 K, njihove vdove 60 K, a sirote državnih uradnikov 40-50 K, sirote slug 40 K ...«*).

45 Štajerc; 40/17 (7. 10. 1917) v prispevku »Državni proračun« in v »Vojni dbičkarji na Slovenskem« (*»v Ljubljani je kupil devet hiš ...«*).

dobijo matere z velikim številom otrok in to primerjal z zasluški uradnikov in avstrijskih vojnih invalidov. Skliceval se je na davkoplačevalce in njihov že tako ali tako težek položaj.⁴⁶

V sredini novembra 1917 je država razpisala novo, sedmo vojno posojilo, ki jo je pospremil »Štajerc« z že znanimi patriotičnimi mislimi, namenjenimi prebivalstvu Spodnje Štajerske. Podoben oklic je kmetovalcem naslovila v »Štajercu« tudi Zveza kmetijskih zadrug na Štajerskem.⁴⁷

Ko je že teklo vpisovanje sedmega vojnega posojila, se je »Štajerc« posebno razburjal ob novici, da so v Pragi najeli veliko posojilo (60 milijonov K) za razna investicijska dela ter je to početje komentiral kot nespametno. Predlagal jim je, da bi bilo bolje, če bi pomislili na vojno posojilo, pa tudi na podporo vdovam in sirotam. Odločitev Čehov je »Štajerc« označil kot nepatriotsko dejanje do Avstrije.⁴⁸

V začetku leta 1918 je »Štajerc« objavil podatke za trenutno stanje pri podpisovanju sedmega vojnega posojila. Nabralo se je že nekaj čez 6 milijard K, podpisovanje v vojski pa še ni bilo končano.⁴⁹

Vse do konca aprila je bila v »Štajercu« prava praznina informacij o denarnih zadevah; objavljal je le tedenske loterijske izide iz Gradca, Trsta, Dunaja in Linza ter kakšno zaključno pročilo banke ali hranilnice.⁵⁰

46 Štajerc; 42/17 (21. 10. 1917) v prispevku »Vojni ujetniki, begunci in - davkoplačevalci« (»... Treba je enkrat spregovoriti ostro besedo, ki jo mora tudi oblast slišati ... s šestimi otroki dobi 11.872 K ...a neki kočar, Veselič iz Turškekegu vrha, ki je izgubil v vojni nogo, pa le mesečno 8 K (!) invalidske podpore ...«)

47 Štajerc; 45/17 (11. 11. 1917) v prispevku »Sedmo avstrijsko vojno posojilo« in v 46/17 (18. 1. 1917) v prispevku brez naslova (» Da v finančijem oziru ne zaostanemo za krasnimi uspehi na bojnem polju in da dostojanstveno dokažemo skupno silo naše krasne Avstrije, je dolžnost vsakega, da podpiše 7. vojno posojilo!«) ter v »Tolar, krono, vinar iz žepov!« (»za 7. vojno posojilo, milijarde, ki jih dobi domovina, da dokončno zlomi trmo sovražnikov. Zato podpiši!«) ter v 47/17 (25. 11. 1917) v prispevku »Domovina mora živeti« (... »geslo:«Naprej, zunaj z orožjem! Doma z denarjem! Zato podpiši VII. vojno posojilo!«) in 46/17 (18. 11. 1917) v prispevku »Oklic.«

48 Štajerc; 48/17 (2. 12. 1917) v prispevku »Novo milijonsko posojilo mesta Prage« (»za novo univerzo (2 milijona K), za nove ulice (2 milijona K), za mostove in nabrežja (7 milijonov K), za kanalizacijo (4 milijone K), za električno cestno železnico - razširitev omrežja (31 milijonov K), itd. ... a saj vemo, da političnim strankam Avstrija sploh ni njih domovina ...«).

49 Štajerc; 2/18 (13. 1. 1918) v prispevku »Uspeh 7. vojnega posojila« (6,04 milijarde K).

50 Štajerc; 4/18 (27. 1. 1918) med oglasi (zadnja stran) in v 10/18 (10. 3. 1918) v prispevku »Okrajna šparkasa v Slovenski Bistrici« (»... v letu 1917 je bil denarni promet 9,2 milijona K, leta 1916 le 3,9 milijona K, ... stanje vlog je bilo 3, 2 milijona K pri 3241 knjižicah;

Ko je »Štajerc« objavil rezultate že osmega nemškega vojnega posojila, se je dalo zopet slutiti, da se pripravlja tudi nov razpis v Avstriji. »Štajerc« se je prvič kritično vprašal o smislu tako visokih vojaških stroškov v Avstriji, saj bi lahko tako zbrani denar koristneje porabili za druge potrebne namene.⁵¹

V začetku junija 1918 je pozval »Štajerc« vse prebivalstvo na Spodnjem Štajerskem na podpisovanje novega, osmega, vojnega posojila. Po njegovem prepričanju bo podpisovanje pripomoglo k uspešni končni zmagi Avstrije. Prav sam cesar Karel I. je naredil velik vtis na prebivalstvo, ko je časopis objavil novico, da je podpisal za kar 12 milijonov K novega posojila. »Štajerc« je poročal, da pa so se prvič od podpisovanj vojnih posojil pojavile določene težave na terenu, saj so podpisovanje na Spodnjem Štajerskem ovirali »brezvestni jugoslovanski hujskači,« ki so ljudi odvrčali od podpisovanja. Časopis je prebivalstvo pozval, da naj te »falote in veleizdajalce« prijavijo oblastem, da jih bo le-ta takoj zaprla. Država je za čimboljši uspeh akcije organizirala tudi trošenje propagandnih letakov iz letal nad trgi in mesti Štajerske ter podaljšala razpisni rok za podpisovanje posojila.⁵²

Uspeh osmega vojnega posojila je bil kljub vsem problemom, ki so se vedno bolj zgrinjali nad Avstrijo, še vedno presenetljivo visok, saj se je zbralo 5,763 milijard K.⁵³

»Štajerc« je prvič, dokaj kritično in objektivno, pozval kmete na Spodnjem Štajerskem, da naj kljub hudim časom tudi varčujejo in čimprej poplačajo vse svoje dolgove, ki jih imajo na svojih posestvih. Opozoril jih je, da sicer sedaj še nosi »hrbtišče kmečki stan,« da pa bo po

čisti dobiček znaša 21.464, 20 K; ... to je najvišji dobiček od ohostoja Šparkase sploh ...».

51 *Štajerc*: 17/18 (28. 4. 1918) v prispevku »Osmo nemško vojno posojilo« (»14,55 milijonov mark ... složna materijalna in moralna požrtvovalnost celega naroda mora dovesti do popolne zmage. To je rekord vseh posojil; prvo (4,46), drugo (9,06), tretje (12,16), četrto (10,77), peto (10,69), šesto (13,12), sedmo (12,5) ... skupaj je bilo vpisanega 86, 96 milijonov mark vojnih posojil! ...«) in v 21/18 (26. 5. 1918) v prispevku »49 milijonov kron nas stane vojska vsak dan« (»kaj vse bi se dalo narediti v mirnem času za ta grešni denar? Šole, bolnice, čitalnice, muzeje ... socialno zavarovanje ... zdaj letijo milijoni v zrak, vsako uro za dva milijona! ... a vojska se dotika tudi nas v zaledju z lakoto ... Grozno. Pa še ni videti konca ...«).

52 *Štajerc*: 23/18 (9. 6. 1918) v prispevku »Podpisovanje« (»Podpisovanje je dolžnost vsakega Avstrijca, posebej pa vsakega somišljenika »Štajerčeve« patrijotične državi in cesarju zveste stranke ...«) ter v 24/18 (16. 6. 1918) v prispevku »Razno« in v 25/18 (23. 6. 1918) v prispevku »Glede podpisovanja« in v 26/18 (30. 6. 1918) v prispevku »Propagandni poletji« (»od 22. junija dalje poleti na črti Gradec - Bruck - Leoben - Gradec in Gradec - Maribor - Ptuj - Radgona - Feldbach - Gradec«) ter v 28/18 (14. julij 1918) v prispevku »Prebivalstvu Štajerske« (»do srede 17. julija 1917, do opoldne«).

53 *Štajerc*: 29/18 (21. 7. 1918) v prispevku »Uspeh 8. vojnega posojila.«

koncu vojne drugače in jih država ne bo več tako upoštevala in rabila.⁵⁴

Kljub vedno bolj kritičnemu finančnemu stanju v Avstriji je država le morala skrbeti tudi za vzdrževanje socialnega miru in je tako finančno podprla nekatere kategorije prebivalstva.⁵⁵

Da je Avstrija v vedno večjih finančnih težavah, je pokazal tudi padec vrednosti njenega denarja na evropskih denarnih trgih na Dunaju, v Berlinu ter v Zürichu.⁵⁶

Da bi država rešila, kar se je še rešiti dalo pri pridobivanju denarja, je »Štajerc« objavil konec septembra 1918 od posvetnih in cerkvenih (!?) oblasti podpisan proglas, ki je pozival prebivalstvo Štajerske, da nemudoma vložijo svoj denar v hranilnice. Tako bodo državi pomagali pri premagovanju težke finančne krize, v katero je le-ta zabredla.⁵⁷

Država je odpravila plačevanje carin v zlatu ter jih nadomestila z bankovci, ki pa so že dalj časa nosili seboj kar 150 % inflacijo. Podobno so konec oktobra 1918 v poslanski zbornici sprejeli sklep o določitvi novega eksistenčnega minimuma prebivalstva, ki so ga dvignili za 125 %.⁵⁸

Država je bila pred popolnim svojim zlomom, »Štajerc« pa je še vedno objavljal rezultate loterij v Gradcu, Dunaju, Trstu in Linzu.

Razpisi vojnih posojil so se v končni fazi pokazali za neuspešne, saj je dualistična monarhija konec oktobra 1918 kapitulirala in razpadla, denar pa za vlagatelje zgubljen.

54 Štajerc; 31/18 (4. 8. 1918) v prispevku »Štedljivost za prihodnost« (»poplačajte dolgove in naložite vaš odvečen denar v šparkasah ...«).

55 Štajerc; 31/18 (4. 8. 1918) v prispevku »Vojnopomožni zaklad« (»vojni invalidi dobijo enkratno pomoč 1000 K«) in v 36/18 (8. 9. 1918) v prispevku »Draginjski dokladi učiteljem« (»... v javnih ljudskih in meščanskih šolah ... od 979 do 4.932 K«).

56 Štajerc; 36/18 (8. 9. 1918) v prispevku »Vrednost avstrijske krone« (»12. avgusta 1918 je na dunajskem trgu poskočila cena nemške marke ... pred vojno 1 K 17 v, sedaj 1 K 65 v; švicarski frank 95 vinarjev, sedaj 2 K 50 v; v Zürichu so nam dali za 1 K kar 1 K 5v, sedaj pa le 38 centimov ... Vzrok je v preveliki množini papirnatega denarja ...«).

57 Štajerc; 39/18 (29. 9. 1918) v prispevku »Zmanjšanje denarne vrednosti - tvoja lastna krivda« (»... kar smo pred vojno dobili za 1 K, za to moramo plačati danes od 5 do 10 K in še več ... Ti si kriv za to zmanjšanje vrednosti denarja, ne imej denarja doma!«... podpis: Manfred grof Clary, c. kr. namestnik, dr. Leopold Schuster, knezoškof graški, dr. Michael Napotnik, knezoškof lavantinski, Edmund grof Attems, deželni glavar).

58 Štajerc; 42/18 (20. 10. 1918) v prispevku »Carine« (»... 1 K v zlatu; 2,5 K v papirju«) in v 43/18 (27. 10. 1918) v prispevku »Eksistenčni minimum« (»... od 1600 K na 3600 K ...«) in v »Loterijske številke.«

Ljudsko vremenoslovje v Slovenskih goricah

Petek jūg, v nedelo cūk

Uvod

Ljudske napovedi vremena so skupek t.i. vremenskih pravil za napovedovanje vremena. Takšna pravila so nastala premišljeno, kot rezultat izkušenj, brez poznavanja meteorologije kot znanosti,¹ z dolgoletnim opazovanjem narave in ponavljajočega vremena. Poleg obstoječih vremenskih pojavov za napovedovanje vremena so predniki opazovali obnašanje živali (udomačenih in v naravi), rastlin in ne nazadnje tudi obnašanje ljudi. Vreme so napovedovali v posebnih (prazničnih) dneh v letu. Poznali so določena (obredna) dejanja oziroma šege, ki so preprečevale slabemu vremenu uničenja in poškodbe stavb in letin.

Prispevek prikazuje razmišljanja, spomine in dejanja ljudskega vremenoslovja v delu Slovenskih goric, točneje Vzhodnih Slovenskih goricah (Prlekiji) in delu Osrednjih goric. Tu sem načrtno zbirala ustne informacije; spomine in znanje o vremenu v preteklosti. Nekaj tukajšnjega materiala je že objavljenega, vendar v pričujočem prispevku prevladujejo neobjavljeni ustni viri in spominjanje na tovrstno ljudsko znanje.

Blisk, strela in grom ter varovanje pred nevarnostjo

Strela je naravni pojav, ki ga sestavljata blisk in grom. Ko strela opazujemo, najprej vidimo svetlobni blisk, saj je mnogo hitrejši od groma, ki je zvok in se širi s hitrostjo približno 300 m/s. Grom ob začetku povratnega udarca teče tok okoli 10.000 amperov. Energija pregreje okoliški zrak, ki se potem eksplozivno razširi in sproži udarni val, ki ga slišimo kot grmenje. Strela je električna razelektritev, do katere pride zaradi statične elektrike med zemljo in oblaki ali med dvema oblakoma. Strele se pojavljajo ob nevihtah in so lahko nevarne za ljudi in naprave, saj se sprosti velika količina energije. Napetost pri streli lahko doseže več deset tisoč voltov. Nevihta je z gromom povezano razelektrenje – blisk v nevihtnem oblaku ali med njim in zemeljskim površjem, ki ga spremljajo kratkotrajni nalivi. Blisk je močan svetlobni pulz, ki traja nekaj mikrosekund do ene sekunde. V naravi nastopa ob udaru strele. Opazimo ga kot zelo svetlo pogosto razvejano črto, ki teče med oblakom in zemljo ali pa – med dvema različno nabitima oblakoma. Svetloba je posledica razelektrenja v plinu, ki povzročijo veliki el. tokovi pri visoki statični napetosti. Blisk opazimo nekaj sekund prej, preden zaslišimo grmenje – svetloba namreč potuje z veliko večjo hitrostjo od zvoka. Slovenija leži na območju, ki je med najbolj nevihtnimi v Evropi.²

1 Milan Sijerković, *Pučka kalendarska meteorologija u Hrvata, v: Pučka kalendarska meteorologija u Hrvata, Muzeji Hrvatskog zagorja. Muzej »Staro selo« Kumrovec, str. 8.*

2 <http://ciklon.si/stran/?p=12754>

Po slovanskem ljudskem izročilu je blisk orožje, vrženo z nebes v zle demone. V osemdesetih letih 19. stoletja so *Urbančani* (danes prebivalci Destrnika) verjeli, da z bliskom preganja Bog hudega duha, ki se skriva za križe, pa tudi za take ljudi, ki se križajo. Takšnega človeka lahko blisk ubije, ker se je zli duh za njim skril. *Stanetinčari*³ so v istem obdobju verjeli, da je blisk steklena krogla, ki se, ko udari, pogrezne v zemljo in v njej ostane sedem let. Po sedmih letih pride iz zemlje, se razpoči, iz nje pa steče cel štrtnjak vina. V Križevcih pri Ljutomeru so tistega časa verjeli, da je potrebno strela gasiti z mlekom. V eni izmed hiš so na Murskem polju slišali javkanje. Berač je domačinom povedal, da to pomeni strela, ki bo udarila v hišo. In res je udarila.⁴

Ni se čuditi, da so ljudje počeli veliko stvari, ki bi jih obvarovale strele, saj je lahko uničila hišo (slamnata kritina, lesene stene) ali pridelke na njivi, travniku, vinogradu in sadovnjaku. Zagotovo je bilo zvonjenje v kapeli pomembno dejanje, ki je, po ljudskem verovanju, obranilo posestva pred hudim. Pred točo so zvonili, posebej tam, kjer so imeli kapelo.⁵ Ljudje, posebej viničarji, so bili prepričani, da je zvonjenje odgnalo točo.⁶ V kapeli so proti toči zvonili v *klenk*⁷, proti toči so zvonili *plat* – zadrževali so zvon, *plat zvona*,⁸ v eno stran: » ... tak, da tisti camba je samo v eno stran bija, da bi s ten zvok odgaja oblake, oblake predija.«⁹ Pred udarom strele so bili pomembni blagoslovljena voda, sveča, cvetnonedeljska butara in molitev, ki so varovali pred najhujšim. Ob bližajočem se grmenju, bliskanju in megli so z blagoslovljeno vodo škropili na vse štiri strani neba, še posebej proti nevarnim oblakom, s prošnjami in molitvami.¹⁰ Ko je grmelo ali se bliskalo, so molili¹¹: »Skrivnost rožnegakranca ali očenaš. Negda so bile svetnikove litanije. Zaj pa niše več litanij ne moli, pa ne nič.«¹² Ob grmenju in toči so prižgali blagoslovljeno svečo in molili: »Če se k toči pripravlja, greva midva takoj noter, sveče prižgeva in moliva. Hvalabogi nas je še Bog slabega vremena rešil.

3 *Sicer ima Jožef Pajek zapisan ta kraj kot Stanešnici pri Radgoni! Gre za Stanetince, vas v današnji občini Sveti Jurij ob Ščavnici.*

4 *Josip Pajek, Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev, Matica slovenska, Ljubljana 1884, str. 7.*

5 *Ana Rajtar, rojena leta 1937, Logarovci, 13. 10. 2014. D 189, hrani PMMS.*

6 *Elizabeta in Milan Makovec, Grlava, 27. 10. 2014. D 196, hrani PMMS.*

7 *Franc Štunf, rojen leta 1932, Kokoriči, 7. 11. 2014. D 200, hrani PMMS.*

8 *Franc Šrajner, rojen leta 1927, Stara Nova vas, 6. 10. 2014. D 188, hrani PMMS.*

9 *Anton Šijanec, rojen leta 1928, Bučočevci, 15. 9. 2014. D 185, hrani PMMS.*

10 *Ludvik Rudolf, Nekaj besed o Mali Nedelji in njenih ljudeh, TD Mala Nedelja-Radoslavci, Mala Nedelja 2012, str. 511.*

11 *Terezija Vrbnjak, rojena leta 1930, Stara Nova vas, 24. 10. 2014. D 195, hrani PMMS.*

Olga Antić, rojena leta 1941, Križevci pri Ljutomeru, 15. 9. 2014. D 186, hrani PMMS.

Franc Šrajner, rojen leta 1927, Stara Nova vas, 6. 10. 2014. D 188, hrani PMMS.

12 *Alojzija Cof, rojena leta 1925, Ključarovci pri Ljutomeru, 23. 10. 2014. D 192, hrani PMMS.*

Litanije vseh svetnikov moliva; ni posebne molitve, pa očenaš. Doma smo tudi molili. Najbolj mama naprej, atek je zadaj prišel, ker je imel še delo zunaj.«¹³ Vejico iz cvetnonedeljske butare so, če se je pripravljalo k nevihti, zakurili¹⁴ in z njo mahali pred hišo, da so pregnali vremensko nevarnost.¹⁵ *Presmec* so zatikali za streho, tam je ostal, da ne bi strela udarila v hišo.¹⁶ Podčezelski ljudje so bili načeloma zelo spoštljivi do svetih, blagoslovljenih stvari, posebej do Boga in križa. Se je pa dogajalo, da so posamezniki, ko so bili ogorčeni, zgrabili *bogeca* (križ) in ga vrgli na točo.¹⁷

Proti slabemu vremenu so nabirali rože (pripovedovalka se spominja, da gre za rožo z rume-nim cvetom, ki je rasla na mejah), in iz nje naredili križe v okna, da ne bi udarilo v hišo.¹⁸

Da bi se obvarovali strele, so pred hišni prag postavljali burkle navzkriž.¹⁹ Če se je pripravljalo k toči, so na travo vrgli navzkriž burkle,²⁰ da ne bi udarilo v hišo, so na dvorišče navzkriž položili burkle.²¹ Pod kap so postavili prekrižane burkle, da ne bi ostale *hude megle*.²² Ponekod so postavili navzkriž na dvorišče grablje in *rasohe* (vile), ko se je pripravljalo k nevihti.²³ Meglo so znale nekatere posameznice odgnati s *cumprom*: »Naša soseda je vse vraže držala. Listje smo grabljali v gozdu, ko je začelo grmeti. Soseda je rekla, da bo meglo presekala. Mi smo se samo smejala. Ne spominjam pa se več, če je po tistem grmelo ali ne. Neke križe je s sekiro delala ali nekaj, ne vem.«²⁴

Verjeli so, da v hrast²⁵ in bukev rado udari, zato v primeru grmenja pod njima niso smeli stati. Prav tako so govorili, da razoglav ne smeš biti v primeru grmenja, ker lasje vlečejo na sebe strela,²⁶ ne smeš imeti prepiva v hiši, bos ne smeš hoditi, pa železa ne smeš imeti zunaj, ker

13 Ana Rajtar, rojena leta 1937, Logarovci, 13. 10. 2014. D 189, hrani PMMS.

14 Feliks Jureš, rojen leta 1932, Bunčani, 24. 10. 2014. D 194, hrani PMMS.

15 Terenski zapiski B. Plestenjak-Jemec, Jeruzalem, oktober 1972. Hrani PMMS. Terenski zapiski Jelke Pšajd, Jožef Pukšič, 1925–2015, Ločki Vrh, 12. 1. 2015. Hrani Jelka Pšajd. Terenski zapiski Jelke Pšajd, Antonija Zelenik, rojena leta 1928, Vintarovci, 12. 1. 2015. Hrani Jelka Pšajd.

16 Elizabeta in Milan Makovec, Grlava, 27. 10. 2015. D 196, hrani PMMS.

17 Pavla Bohanec, rojena leta 1949, Logarovci, 13. 10. 2014. D 190, hrani PMMS.

18 Milena Kolbl, rojena leta 1920, Krištanci, 23. 10. 2014. D 191, hrani PMMS.

19 Ludvik Rudolf, *Nekaj besed o Mali Nedelji in njenih ljudeh*, TD Mala Nedelja-Radoslavci, Mala Nedelja 2012, str. 511. Elizabeta Šijanec, rojena leta 1931, Bučeečovci, 15. 9. 2014. D 185, hrani PMMS.

20 Jože Čuš, 1943–2013, Ženik, 10. 1. 2003. AV 10–11, hrani PMMS.

21 Elizabeta in Milan Makovec, Grlava, 27. 10. 2015. D 196, hrani PMMS.

22 Terenski zapiski B. Plestenka-Jemec, Plešivica, oktober 1972. Hrani PMMS.

23 Pavla Bohanec, rojena leta 1949, Logarovci, 13. 10. 2014. D 190, hrani PMMS.

24 Gospa Štunf, rojena leta 1938, Kokoriči, 7. 11. 2014. D 200, hrani PMMS.

25 Olga Jureš, rojena leta 1937, Bunčani, 24. 10. 2014. D 194, hrani PMMS. Gospa Štunf, rojena leta 1938, Kokoriči, 7. 11. 2014. D 200, hrani PMMS.

26 Gospa Štunf, rojena leta 1938, Kokoriči, 7. 11. 2014. D 200, hrani PMMS.

to vse strelo na sebe potegne.²⁷ Zaprli so okna, ko je treskalo. Pomembno je bilo, da v tem času niso smeli kuriti oziroma dajati drv na ogenj: »Če je v šporheti kej bilo, bognedaj zaj gor devati, to blo zlo pomembno. Ka dim nede na sebe potegna strele. Ne se je smelo, na friško kūriti pa sploh ne.«²⁸

Napovedovalci vremena

Poznali so več 'napovedovalcev' prihajajočega vremena. Med pomembnimi so bile gotovo domače (in druge) živali, vremenski pojavi, v koledarskem letu so opazovali godove različnih svetnikov ter druge pojave (npr. dim iz dimnika, vlažnost, zvok vlaka in zvona ter 'bolezensko' stanje starejših ljudi). Določeni vremenski svetniki so napovedovali tudi rodnost letine.

Živali

Ko je ptič vodeb začel pred dežjem peti: »Jūg, jūg, jūg«, je to pomenilo, da bo po njegovem petju začel pihati veter sever.²⁹

Gozdne mravlje *tūrki* so napovedovale sneg; višina njihovega mravljišča je pomenila višino zapadlega snega.³⁰

Če so kokoši odšle hitro spat, je bilo slabo vreme.³¹

Veliko mrčesa v zraku je napovedovalo nevarnost nevihte.³²

Ko so lastovke nizko letale, se je pripravljalo k dežju: »Zračni pritisk in vlaga sta začela pritiskati, žuželke so začele letati pri tleh, lastovice pa so tako nižje lovile hrano. Ker lastovica se hrani samo med letom.«³³ Če so pa lastovice letale visoko, je bilo lepo vreme.³⁴

Krave, ki se niso hotele pasti in so bile nemime, so opozarjale na poslabšanje vremena.³⁵ Ob prihajajočem slabem vremenu so obadi močno pikali (nemime) krave.³⁶

Če je medved prišel pred svečnico iz brloga in se vrnil, ker je bil še sneg, so rekli, da bo še dolga zima.³⁷

Ilud mraz je pomenil pregovor: »Vūini pa gnes koza liže.«³⁸

27 Ana Rajtar, rojena leta 1937, Logarovci, 13. 10. 2014. D 189, hrani PMMS.

28 Olga Antič, rojena leta 1941, Križevci pri Ljutomeru, 15. 9. 2014. D 186, hrani PMMS.

29 Ludvik Rudolf, Nekaj besed o Mali Nedelji in njenih ljudeh, *TiD Mala Nedelja-Radoslavci, Mala Nedelja 2012*, str. 465.

30 Franc Štunf, rojen leta 1932, Kokoriči, 7. 11. 2014. D 200, hrani PMMS.

31 Elizabeta in Milan Makovec, Grlava, 27. 10. 2014. D 196, hrani PMMS.

32 Franc Štunf, rojen leta 1932, Kokoriči, 7. 11. 2014. D 200, hrani PMMS.

33 Franc Šrajner, rojen leta 1927, Stara Nova vas, 6. 10. 2014. D 188, hrani PMMS.

34 Gospa Štunf, rojena leta 1938, Kokoriči, 7. 11. 2014. D 200, hrani PMMS.

35 Alojzija Cof, rojena leta 1925, Ključarovci pri Ljutomeru, 23. 10. 2014. D 192, hrani PMMS.

36 Feliks Jureš, rojen leta 1932, Bunčani, 24. 10. 2014. D 194, hrani PMMS.

37 Anton Šijanec, rojen leta 1928, Bučečovci, 15. 9. 2014. D 185, hrani PMMS.

38 Milena Šaruga, *Mele: Kronika 1944–1998, Samozaložba, Mele 1998*, str. 92.

Vremensko stanje

Črne megle so napovedovale točo.³⁹ Če je bila Donačka gora v meglici, je pomenilo slabo vreme.⁴⁰ Če se je od Bučečovcev v Bunčanih meglilo, je napovedovalo dež. Če se je od severa kadilo (vreme se je čistilo), je bilo po tem lepo vreme.⁴¹ Če se je v Križevcih od Veržaja meglilo, so bele megle pomenile točo, če pa od *jurjevske* strani, je tri dni deževalo.⁴² Meglice so napovedovale slabo vreme⁴³, megla pa dež: »Pa ko je prišla megla ven, je vedno dež prišel.«⁴⁴ Megla preko polne lune je pomenila, da dolgo ne bo več lepo vreme.⁴⁵

Opazovali so zahajanje sonca: večerna zarja, jutranje blato. Ko je sonce zašlo za meglo, je drugi dan napovedalo dež; ko je bilo *na vedrini*, je bil naslednji dan lep.⁴⁶ Če je ob zahajanju sonca ostala čezenj črta in ga razpolovila, so rekli, da bo čez tri dni dež. Meglica pred soncem ob vzhajanju je naznanjala lepo vreme, saj so se meglice razkadile.⁴⁷

Če je imel mesec/luna šejn, je pomenilo, da se bo vreme poslabšalo; čista luna je pomenila stabilno vreme.⁴⁸

Rosa je pomenila lepo vreme.⁴⁹

Južni veter je pomenil dež: »Jüg, te de pa cüg.«⁵⁰ Govorili so tudi: »Petek jüg, v nedelo cük.«⁵¹ (Če je v petek pihalo, je bil v nedeljo dež.)⁵² Če se je slabo vreme bližalo z juga – *babjega kota*, so govorili, da bo nevihta.⁵³

Mavrica, *movra* je čez tri dni naznanjala dež.⁵⁴ Barve mavrice so pomenilo letino; širša je

39 *Elizabeta in Milan Makovec, Grlava, 27. 10. 2014. D 196, hrani PMMS.*

40 *Terenski zapiski Jelke Pšajd, Jožef Pukšič, 1925–2015, Ločki Vrh, 12. 1. 2015. Hrani Jelka Pšajd. Terenski zapiski Jelke Pšajd, Antonija Zelenik, rojena leta 1928, Vintarovci, 12. 1. 2015. Hrani Jelka Pšajd.*

41 *Feliks Jureš, rojen leta 1932, Bunčani, 24. 10. 2014. D 194, hrani PMMS.*

42 *Olga Antić, rojena leta 1941, Križevci pri Ljutomeru, 15. 9. 2014. D 186, hrani PMMS.*

43 *Terezija Vrbnjak, rojena leta 1930, Stara Nova vas, 24. 10. 2014. D 195, hrani PMMS.*

44 *Ana Rajtar, rojena leta 1937, Logarovci, 13. 10. 2014. D 189, hrani PMMS.*

45 *Olga Antić, rojena leta 1941, Križevci pri Ljutomeru, 15. 9. 2014. D 186, hrani PMMS.*

46 *Elizabeta in Milan Makovec, Grlava, 27. 10. 2014. D 196, hrani PMMS.*

47 *Pavla Bohanec, rojena leta 1949, Logarovci, 13. 10. 2014. D 190, hrani PMMS.*

48 *Franc Šrajner, rojen leta 1927, Stara Nova vas, 6. 10. 2014. D 188, hrani PMMS.*

49 *Terenski zapiski B. Plestenka-Jemec, Plešivica, oktober 1972. Hrani PMMS.*

50 *Gospa Štunf, rojena leta 1938, Kokoriči, 7. 11. 2014. D 200, hrani PMMS. Elizabeta Šijanec, rojena leta 1931, Bučečovci, 15. 9. 2014. D 185, hrani PMMS.*

51 *Anton Šijanec, rojen leta 1928, Bučečovci, 15. 9. 2014. D 185, hrani PMMS.*

52 *Elizabeta Šijanec, rojena leta 1931, Bučečovci, 15. 9. 2014. D 185, hrani PMMS.*

53 *Pavla Bohanec, rojena leta 1949, Logarovci, 13. 10. 2014. D 190. Hrani PMMS.*

54 *Gospa Štunf, rojena leta 1938, Kokoriči, 7. 11. 2014. D 200, hrani PMMS. Feliks Jureš, rojen leta 1932, Bunčani, 24. 10. 2014. D 194, hrani PMMS. Ana Rajtar, rojena leta 1937, Logarovci, 13. 10. 2014. D 189, hrani PMMS. Franc Šrajner, rojen leta 1927, Stara Nova vas, 6. 10. 2014. D 188, hrani PMMS. Elizabeta Šijanec, rojena leta 1931, Bučečovci, 15. 9. 2014. D 185, hrani PMMS.*

bila posamezna mavrična barva, večja bo letina, npr. rdeča je pomenila vino.⁵⁵ V Osrednjih Slovenskih goricah je naznanjala lepo vreme; rekli so ji *božji stolec*.⁵⁶

Ko so se na nebu pojavili beli oblaki, *bele ovčice*, je čez dva dni deževalo.⁵⁷ Tudi, ko je bilo svetlo nebo, so vedeli, da bo toča.⁵⁸ Rdeča zarja in zvezdnato nebo sta pomenila lepo vreme.⁵⁹ Če so bile zvezde izrazito svetle, so rekli, da se bo vreme pokvarilo.⁶⁰

Mrzel poznojesenski veter je pomenil rek: »*Toti veter se pač po snegi gloda*.«⁶¹

Vremenski svetniki in dnevi/meseci v koledarskem letu

Kmetje so se bali maščevanja Urha (4. julij);⁶² to je bil mesec vročinskih neviht.

Na petrovo je bilo nevarno za strela: »Peter pre strela.«⁶³ Na ta dan je rado grmelo. Rekli so, da si Peter in Pavel na ta dan *obslužavleta* god.⁶⁴ Kakršno vreme je bilo na petrovo in pavlovo (29. junij), takšno je ostalo štiri tedne.⁶⁵

V znaku raka (maja) ni bilo dobro orati; mrčes bi pojedla semena in tisto, kar bi posejali, ne bi obrodilo.⁶⁶

Če gre na svečnico (2. februar) sonce gor *na vedrini*, potem si volk jamo koplje (je dolgo mrzlo).⁶⁷

Če na barbarin (4. december) teden sneg zapade, gre velikega tedna (teden pred veliko nočjo) dol.⁶⁸

Če na 40 *mantrikov* (mučenikov, 10. marec) veter veje, potem je 40 dni takšno.⁶⁹

55 Terezija Vrbnjak, rojena leta 1930, Stara Nova vas, 24. 10. 2014. D 195, hrani PMMS.

56 Terenski zapiski Jelke Pšajd, Jožef Pukšič, 1925–2015, Ločki Vrh, 12. 1. 2015. Hrani Jelka Pšajd. Terenski zapiski Jelke Pšajd, Antonija Zelenik, rojena leta 1928, Vintarovci, 12. 1. 2015. Hrani Jelka Pšajd.

57 Franc Šrajner, rojen leta 1927, Stara Nova vas, 6. 10. 2014. D 188, hrani PMMS.

58 Elizabeta Šijanec, rojena leta 1931, Bučevčevci, 15. 9. 2014. D 185, hrani PMMS.

59 Terenski zapiski Jelke Pšajd, Jožef Pukšič, 1925–2015, Ločki Vrh, 12. 1. 2015. Hrani Jelka Pšajd. Terenski zapiski Jelke Pšajd, Antonija Zelenik, rojena leta 1928, Vintarovci, 12. 1. 2015. Hrani Jelka Pšajd.

60 Franc Šrajner, rojen leta 1927, Stara Nova vas, 6. 10. 2014. D 188, hrani PMMS.

61 Milena Šaruga, *Mele* : Kronika 1944–1998, Samozaložba, Mele 1998, str. 92.

62 Miran Puconja, *Slovenska kmečka kultura : Na Cvenu od zemljiške odveze do začetka tretjega tisočletja*, Tiskarna Klar, Murska Sobota 2011, str. 275–276.

63 Terezija Vrbnjak, rojena leta 1930, Stara Nova vas, 24. 10. 2014. D 195, hrani PMMS.

64 Elizabeta Šijanec, rojena leta 1931, Bučevčevci, 15. 9. 2014. D 185, hrani PMMS.

65 Franc Šrajner, rojen leta 1927, Stara Nova vas, 6. 10. 2014. D 188, hrani PMMS.

66 Terenski zapiski B. Plestenka-Jemec, Plešivica, oktober 1972. Hrani PMMS.

67 Terenski zapiski B. Plestenka-Jemec, Plešivica, oktober 1972. Hrani PMMS.

68 Jelka Pšajd, *Šege Slovenskih goric, s poudarkom na zimskih svetnikih v Destriku*, Občan, 23. 12. 2014, str. 8.

69 Terenski zapiski Draga Šuligoja, Veržej, marec 1959. Hrani PMMS.

Svet' Matija (24. februar) led razbija, če ga ni, ga pa naredi.⁷⁰

Če se na *miholovo* (29. september) listje opleta, bo huda zima.⁷¹

Če na veliki petek (velikononočni petek) dež gre, je celo leto suša.⁷²

Če je na jožefovo (19. marec) slabo vreme, bo slaba koruza.⁷³

Če na Vinka (22. januar) sonce sveti, bo dosti rujnega vinca v kleti.⁷⁴ Če je na ta dan teklo s streh, so napovedovali veliko vina.⁷⁵

Če na medardovo (8. junij) dež gre, se seno slabo suši.⁷⁶

Februar ima malo dni, pa vseeno takrat največ drv zgori.⁷⁷

Ostali 'napovedovalci' vremena

Belo vedro so napolnili z vodo; kalna voda je pomenila poslabšanje vremena. Z istim namenom so opazovali tudi stekla na oknih; rosa na oknih je pomenila poslabšanje vremena.⁷⁸

V lupine čebule so natrosili sol in pustili stati od lucijinega do božiča⁷⁹. 12 lupin je pomenilo 12 mesecev. Tam, kjer se je sol raztopila, je pomenilo moker mesec; kjer se sol ni raztopila, je pomenilo suh mesec.⁸⁰ Čebulne lupine so ponekod postavili na božič, naslednji dan pogledali in si zapisali, kakšni meseci bodo čez leto.⁸¹

Vlak, ki so ga dobro slišali z južne strani, je napovedoval lepo vreme.⁸² Cerkevni zvon, ki so ga v Logarovcih slišali od Male Nedelje, je napovedoval dež čez tri dni.⁸³ Če so v Stari Novi vasi slišali od Svetega Jurija (ob Ščavnici) cerkveni zvon, je bil znak, da se bo vreme spremenilo na slabše.⁸⁴

70 Terenski zapiski B. Plestenka-Jemec, Plešivica, oktober 1972. Hrani PMMS.

71 Pavla Bohanec, rojena leta 1949, Logarovci, 13. 10. 2014. D 190, hrani PMMS.

72 Jože Čuš, 1943-2013, Ženik, 10. 1. 2003. AV 10-11, hrani PMMS.

73 Terenski zapiski Draga Šuligoja, Veržej, marec 1959. Hrani PMMS.

74 Jelka Pšajd, Šege Slovenskih goric, s poudarkom na zimskih svetnikih v Destrniku, Občan, 23. 12. 2014, str. 8. Alojzija Cof, rojena leta 1925, Ključarovci pri Ljutomeru, 23. 10. 2014. D 192, hrani PMMS.

75 Terezija Vrbnjak, rojena leta 1930, Stara Nova vas, 24. 10. 2014. D 195, hrani PMMS.

76 Terenski zapiski Draga Šuligoja, Veržej, marec 1959. Hrani PMMS.

77 Terenski zapiski Draga Šuligoja, Veržej, marec 1959. Hrani PMMS.

78 Elizabeta in Milan Makovec, Grlava, 27. 10. 2014. D 196, hrani PMMS.

79 Od dneva Lucije (13. decembra) do božiča je 12 dni.

80 Elizabeta in Milan Makovec, Grlava, 27. 10. 2014. D 196, hrani PMMS. Feliks Jurež, rojen leta 1932, Bunčani, 24. 10. 2014. D 194, hrani PMMS. Franc Šrajner, rojen leta 1927, Stara Nova vas, 6. 10. 2014. D 188, hrani PMMS.

81 Anton Šijanec, rojen leta 1928, Bučecovci, 15. 9. 2014. D 185, hrani PMMS.

82 Terenski zapiski Tončice Urbas, Mursko polje, marec 1959. Hrani PMMS.

83 Ana Rajtar, rojena leta 1937, Logarovci, 13. 10. 2014. D 189, hrani PMMS.

84 Franc Šrajner, rojen leta 1927, Stara Nova vas, 6. 10. 2014. D 188, hrani PMMS.

Če je veter nesel dim iz dimnika od severa, je bilo lepo vreme; če od juga, pa slabo.⁸⁵ Pokončani uhajajoči dim iz dimnika je napovedoval lepo vreme.⁸⁶

Če so starejši ljudje težko hodili in jih je trgalo v kosteh, je bil to znak prihajajočega slabega vremena. Prav tako, če so slabo spali.⁸⁷

Da se bo vreme poslabšalo, so vedeli tudi po vlažnem betonu v kleti.⁸⁸

Vremenske posebnosti

Iz preteklih let so ohranjeni zvezki⁸⁹, v katerih je zapisano vremensko stanje od 1924 do 1948. Gre za mesečne in dnevne preglede vremena na gornjeradgonskem območju. Iz uradnih zgodovinskih virov in fotografij⁹⁰ je znano, da so bile leta 1925 v Prekmurju velike poplave; vremenski kronist je zapisal v zvezek: »Jesen je bila izredno mokrotna in deževna. V noči od 11./11. na 12./11. 1925 so bili silni nalivi med gromom in bliskom. Voda je s hribov pridrvela s tako silo in močjo, da je preplavila ceste, travnike in vrtove po Gor. Radgoni. Tudi šolski vrt je bil popolnoma pod vodo. Udrta je tudi v razne kleti, zlasti je povzročila precejšnjo škodo v kleti stare obč. hivalnice (tik pod glavnim šol. poslopjem), kjer je stala približno 2 m visoko, uničila ves že shranjeni živež in vzdignila vinske sode, da so plavali po kleti, katero ima v najem tvrdka Cloter Bouvier. Ker so se vsi kanali zamašili peskom in gramozom, voda tudi dolgo ni mogla odteči in so jo morali iz kleti pumpati. Ker so bili strašni (op. neberljiva beseda) nalivi tudi drugod, je Mura dne 13./11. 1925 prestopila bregov in se razlila po okolici. Stanje voda nad normalo je bilo 2'80 m. Slični povodnji so bili po vsej Sloveniji in Hrvatski, zlasti je bilo močno prizudeto Prekmurje z Mursko Soboto.«⁹¹ Zimski meseci januarja, februarja in marca leta 1929 so bili zelo mrzli, Mura je zmrzovala: »Dne 1./1. zapadel sneg; zelo mrzlo (12./1. -20°C) pri izredno visokem stanju barometra (762 mm). Dne 24., 25. in 26. 1. je izredno (op. neberljiva beseda) snežilo, tako da je snega zapadlo do približno 60 cm visoko. Proti koncu januarja je postalo zopet zelo mrzlo, tako da je Mura na večjih mestih zamrznila. Najhujša zima pa je pritisnila prve dni februarja (2./2. -18°C, 3./2. -25°C, 4./2. -20°C) in Mura je tudi pri mostu in pri čez (op. neberljiva beseda) zamrznila. Tudi ostali del meseca februarja je bil prav občuten mraz (11./2. -24°C, 22./2. -22°C). Ve-

85 Feliks Jureš, rojen leta 1932, Bunčani, 24. 10. 2014, D 194, hrani PMMS.

86 Franc Šrajner, rojen leta 1927, Stara Nova vas, 6. 10. 2014, D 188, hrani PMMS.

87 Olga Antič, rojena leta 1941, Križevci pri Ljutomeru, 15. 9. 2014, D 186, hrani PMMS.

88 Franc Šrajner, rojen leta 1927, Stara Nova vas, 6. 10. 2014, D 188, hrani PMMS.

89 Majhne zvezke modre barve, s posameznimi listi, hranimo v našem muzeju. Ni znano, kdo jih je zapisoval in kdo jih je muzeju daroval. Iz zapisanega je mogoče razbrati, da gre za posameznika (kmeta?) iz Gornje Radgone oziroma okolice, saj na določenih mestih omenja Gornjo Radgono in okoliške vasi.

90 Takšne fotografije hranimo v fototeki našega muzeja.

91 Prepis oziroma transkript je nespremenjen od originalnega zapisa. Prepis je opravil Denis Ščančar v letu 2015.

činoma je zopet snežilo (12./13., 14. in 15./2.) in je snega zapadlo skoraj 1 m globoko. Dne 24./2. je nastopilo južno vreme in 27./2. je celo deževalo, drugi dan pa je postalo zopet mrzlo. Mrzlo do zadnjega tedna (1./3. -10°C, 3./3. -17°C). Sneg je le počasi izgineval in še proti koncu meseca ga je bilo po senčnih legah zadosti. Največ skrbi je prizadajal stari lesen most čez Muro, ker se je bilo bati, da ga bodo ob južnem vremenu ledene mase porušile. Da se to prepreči, je bil v Gor. Radgono odposlan odderek tehnične čete vojaštva iz Ptujja, da je stražila most in razstreljevala led na Muri. Vojaštvo se je dne 26./2. nastanilo v pritlični šolski sobi ter ostali tukaj skoraj tri tedne. Ker pa avstrijske oblasti na svoji strani tozadevno niso ničesar ukrenile, je prišlo dne 11./3. popoldne do katastrofe ter se nakopičene ledene plošče velik del mosta na avstrijski strani podrle. Avstrijci so hitro začeli graditi novi del lesenega mostu in je bil ta izročen prometni že dne 6./4. Do takrat pa se je vršil promet čez Muro s čolnom, ki je prevažal čez reko kakih 100 m pod mostom. Dne 15./4. pa so že pričeli graditi novi železobetonski most tik na sprednji strani starega. Pomlad je bila bolj pozna, ker je še le zadnji teden marca bil nekoliko lepši in pomladanski. Dne 22./3. je že bila prva nevihta z bliskom in gromom.«

December leta 1935 je bil nestalen in spremenljiv: »Dež in sneg, toplo, mrzlo, lepo, grdo so se skoraj dnevno menjavali. Pred Božičem (20./12.) zapadlo do 50 cm snega in pritisnil precejšen mraz (22./12. -16°C). Zadnji leden južno (26./12. +9°C), sneg popolnoma skopnel, pravo spomladansko vreme.«

Maj leta 1938 je bil hladen in večinoma deževen, 6. 5. je bila slana z -2°C. V sobah so kurili do 11. 5. Marca leta 1940 na veliko noč, 24. 3., so zvečer videli močan severni sij. V letih 1942 in 1943 so bili posamezni dnevi oziroma meseci vroči: npr. leta 1942, 20. 5. +35°C, 20. 7. +41°C, 31. 8. +43 °C, 1. 10. +40 °C, 19. 12. +23 °C; leta 1943, 18. 4. +38°C, 20. 8. +44°C, 19. 9. +37°C, 7. 10. +33°C, 2. 12. +12°C. Topla sta bila tudi zimska meseca januarja in februarja 1944, 31. 1. +24°C, 2. 2. +26. Junij v letu 1945 je bil topel in lep, sušen, zadnje dni je deževalo. 7. 6. je bilo +45°C. Poletni meseci leta 1947 so bili sušni in vroči: »Avgust: Izredno lepo in vroče; občutna suša; dežja bolj malo; proti koncu meseca mrzel veter; 31./8. +7°C, 16./8. +44°C. Grozdje večinoma že mehko; dosti hrušk, precej sliv. September: Izredno lepo in vroče; katastrofalna suša; repe skoraj nič; izredna vročina, kakršne že več desetletij ni bilo: od 12./9.–21./9.: 43, 43, 42, 44, 43, 45, 44, 45, 42, 40°C. 1./9. + 7°C; dežja zelo malo, precej krompirja, koruze, sliv in ajde. Vinska trgatev že koncem meseca.«

Ostal je tudi ustni spomin na posebno vremensko zimsko leto: »Moja mami so govorili, da je oče pasel na staro leto na pšenici krave. So imeli posejano pšenico, je bila velika, pa so na staro leto na tem pasli krave. Na novo leto pa so se v snegu zbudili.«⁹²

Zaključek

V preteklosti so znali opazovati naravo in dogajanje okrog sebe: »Ja, vse so znali. Jas mislin, ka so meli en takši občitek za vreme. Zaran so že vün prišli, malo so nos zavrteli sen ta tu: 'Jej, gnes de pa dež.' V zraki se kak bi se čutila nešna vlaga ali kaj. To so nekak tak meli to

92 Terezija Vrhnjak, rojena leta 1930, Stara Nova vas, 24. 10. 2014. D 195, hrani PMMS.

skonbinirano kak da je stalno, ponavljajoče, po isten postopki se godi.»⁹³ Danes podeželski človek posluša radijsko ali televizijsko vremensko napoved: » ... zato, ker je ta profesija zelo razvita. Zato, ker so sateliti, imajo bolj točne napovedi. Zdaj kmetje poslušamo vreme po televiziji ali radiju.«⁹⁴

Zaradi nuje in odvisnosti od narave so predniki opazovali vremensko dogajanje. Slovenskogoriški kmet je spremljal vreme, se o njem pogovarjal, se hudoval nad njim, molil zanj, ker je vedel, da je od vremena odvisna gospodarska letina.

Ohranjeni vremenski zvezki in informacije v njih med drugim jasno povedo tudi to, da danes mediji vsakdanje vremenske pojave spreminjajo v neobičajne, pompozne, drugačne in nev-sakdanje. Beremo pa, da so že naši predniki poznali drugačne, izredne, posebne in nenavadne vremenske pojave. In, tako kot leta nazaj, vreme še vedno ostaja naša vsakdanja stalnica.

93 *Olga Antič, rojena letu 1941, Križevci pri Ljutomeru, 15. 9. 2014. D 186, hrani PMMS.*

94 *Franc Šrajner, rojen letu 1927, Stara Nova vas, 6. 10. 2014. D 188, hrani PMMS.*